

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI 5
FÜZETEK

Cahiers d'histoire de l'art

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Vayerné Zibolen Ágnes

KISFALUDY KÁROLY

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FÜZETEK
CAHIERS D'HISTOIRE DE L'ART

5

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓ CSOPORTJÁNAK KIADVÁNYAI

Főszerkesztő

ARADI NÓRA

Szerkesztő bizottság

ARADI NÓRA, DERCSÉNYI DEZSŐ, POGÁNY Ö. GÁBOR,
RADOCSAY DÉNES, VAYER LAJOS

Technikai szerkesztő

SZABÓ JÚLIA

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST, 1973

KISFALUDY KÁROLY

A MŰVÉSZETI ROMANTIKA KEZDETEI MAGYARORSZÁGON

Írta

VAYERNÉ ZIBOLEN ÁGNES

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST, 1973

© *Akadémiai Kiadó • Budapest, 1973 — Vayerné Zibolen Ágnes*

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Dr. Szucsán Miklós

Műszaki szerkesztő: Waller Klára

A burkoló- és kötéstervezés Kulinyi István munkája

Terjedelem: 6,3 (A/5) ív + 2 ív melléklet

Ak 1292 k 7376

73.74117 — Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

Printed in Hungary

TARTALOM

A képzőművészet helyzete Magyarországon a XVIII–XIX. század fordulóján	7
1788–1812. Kisfaludy Károly életének első szakasza	11
1812–1816. A bécsi évek	15
1816–1822. A hazatérés. Első irodalmi illusztrációi, rézmetszetei, tus-akvarell másolatai. Az Aurora	22
1822–1825. Irodalmi sikerei és újraéledő festői munkássága	31
1826–1830. Történeti és irodalmi témák művészetében. Kisfaludy Károly képgyűjteménye és képközvetítői szerepe	42
Számvetés	52
Jegyzetek	55
Képek jegyzéke	61
Zusammenfassung	66
Képek	73

A KÉPZŐMŰVÉSZET HELYZETE MAGYARORSZÁGON A XVIII–XIX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A XVIII. századról a XIX. századra fordulón a magyar írók, nemzeti művelődésünk munkásai vették először pártfogásukba – más gondjaik mellett – a hazai művészet ügyét, a még alig érzékelhetően jelentkező magyar képzőművészeti törekvéseket. Érthető, hiszen irodalom és képzőművészet még igen sokáig együttesen alkották a „szépmesterségek” fogalmát. Kármán József az Uránia lapjain jelenteti meg az 1794-es esztendőben híressé vált tanulmányát a „Nemzet tsinosodása”-ról, és ugyanott ad teret egy külföldi képtár ismertetésének is. E cikk záró sorai a szerkesztőnek és vele íróársainak szép szándékát fejezik ki mara-dandóan: „Ha ezen Próbával feltámaszthatjuk az olvasó közönségnek »A szép Mesterségek« eránt való Szerelmét, több illyeket a' jövő Köttetekben leírni örö-münk lészen.”¹

A magyar arisztokrácia exkluzív képzőművészeti műveltsége, mely az egyete-mes európai szellemi és művészeti áramlatokba közvetlenül kapcsolódott bele, már letűnőben van. Lassan – a polgárosodással – a művészetek iránt általá-nosabbá válik az érdeklődés. Azonban tudomásul kell venni, hogy a hazai művé-szeti élet fejlődésének az objektív feltételei még hiányoznak. A magas művészetet még mindig kívülről hozzák, és idegen mestereket hívnak hazánkba, ha nagyobb feladat megoldásáról van szó. Az itthoniak csak egyszerű képirók és kőfaragók: mesteremberek.

Az egész XVIII. században alig százra tehető a bécsi akadémián tanuló festő-növendékek száma,² ahol a határon túl legközelebb intézményesen és szervezet-ten képzőművészetet lehet tanulni. Még jó néhány évtizedig csak Bécsig vezet a tanulmányútok útja, és Bécsből érkezik az, ami a művészetben új. Onnan jön a polgári otthonokat díszítő kellemes tájképek divatja, a portretírozás általánosabbá váló szokása; Bécsben nyílnak meg a nagyobb gyűjtemények a közönség számára,³ és onnét terjed hazánkba a képes kiadványok szeretete is. „Hazánkban még nin-csenek képárus boltok, nincs alakuló akadémiánk, s nagyjainknak egyéb kell, mint festés és rézmetszet. Az én honom pénztelen ország, a szépmesterségek sze-retete pedig pénzt kíván. De eljő nekünk is az óra, mely később tűnt fel Bécsnek is, mint Drezdának, Párizsnak, Londonnak”⁴ – összegezi véleményét Kazinczy Ferenc, aki avatott ismerője a művészeteknek és a hazai lehetőségeknek. A nemzeti művészet életre hívásának módját az irodalmi analógiák és módszerek segít-ségével tűzte ki a nemzeti csinosodásért munkálkodók elé, a fejlődés egyedüli lehet-séges útját mindkét területen a másolással szerzett gyakorlatban és a klasszikus stílusminták utánzásában látva: „. . . a szép mesterségek még nincsenek virágzás-ban és originál műveket nem lehet reményleni, mert sem ízlés, sem az anyag és színek nem olyanok még, amilyeneket kívánni a nagy művekhez kell, ott nem

tehetünk jobbat, mintha az idegen nagy munkákat, statuákat, festéseket kópiákban vagy rézmetszetekben megszerezzük s másolgatjuk s ezáltal kezünket az olyanok dolgozására elkészítjük, másoknak ízléseket és szemeket formáljuk.”⁵

Az „alvó genie”⁶ ébresztésétől — hogy még mindig Kazinczyval szóljunk —, a művészet megszerettetésétől még hosszú az út az alkotó művész személyének megbecsüléséig — pedig anélkül éltrevaló nemzeti művészetről korai beszélni. Ehhez segített hozzá az új divat: a hazánkba áramló francia, osztrák és német Taschenbuchok, képes kalendáriumok és Musenalmanachok, valamint a hazai folyóiratok, újságok, az itthoni első képes almanachok, zsebkönyvek — az Uránia, Igaz Sámuel Zsebkönyve, a Hébe —, melyeknek lapjain egyre többször van szó eredeti festményekről, szobrokról, irigylésre méltó sorsú, sikeres művészpályákról.⁷ A nemzeti csinosodás igénye literátoraink ügybuzgalmából egyre általánosabbá vált. „A művészet növekvő presztízse egyre feltartóztathatatlanabb vonzást gyakorolt a megfelelő adottságokkal rendelkezőkre, mind többen hallgattak hajlamaik hívó szavára”⁸ — foglalja össze Pogány Ö. Gábor az apró mozaikszemecskéből összeálló események jelentőségét, melyek egy hosszú folyamat kezdetét jelezték, ahol az út végén már nemzeti művészetről beszélhetünk, amikor magyar festőink, szobrászaink és műveik elérik íróink tudatformáló jelentőségét és — ami ezzel szorosan összefügg — társadalmi közbecsülésen alapuló alkotói öntudatát. Egyelőre a XIX. század tízes éveiben vagyunk, amikor Besse nyei, Kármán és Kazinczy művészetpártoló ügybuzgalmának első eredményei már éppen gyümölcsöznek. Egyazon nemzedékből három magyar ifjú indul el művészi pályáján közel azonos időben, három legkülönbözőbb környezetből: az 1788-as születésű Kisfaludy Károly, a három évvel fiatalabb Markó Károly és az 1792-es Ferenczy István. A dunántúli ősi birtokos nemes család fia, a felvidéki kulturált mérnökfamilia és a rimaszombati öntudatos mesterember gyermekei választották ugyanazt a pályát.

Idősebb Ferenczy Istvánról, a tehetős lakatosmesterről Döbrentei Gábor jegyezte fel, hogy „vonzá a magyar könyvek olvasása, ’s annyira érezte nemzete hátramaradását művészség és mesterségben, hogy erről fijának jó korán általadta panaszt”.⁹ A szobrász Ferenczy még a mesterember szerénységével, magasabb művészi ambíciók nélkül, a világljárás, a világlátás és tanulmánygyűjtés vonzására indult Bécs felé. 22 esztendő, és újabb három év telik el, míg felmérve saját lehetőségeit, megerősödve öntudatában, dönt az önálló művészség mellett. Apja még így is, saját egykori bölcs tisztánlátása és fia lépésének meggondoltsága ellenére is „majd megholt a hírre” — mint Kazinczy írta; „lakatos és kálvinista lakatos mit is ítéltetett volna egyebet”.¹⁰ Markó Károlyt mérnök apja tanította rajzolni és festeni, de a művészpályától mégis távol akarta tartani és a már próbált, praktikus, biztonságos mérnökségre irányította. Így késleltetve, ellenkezően befolyásolva, csak 27 éves korára tisztázta magában hivatásérzetét. Ekkor azonban jól felkészülten, a képírók életét lőcsei ifjúságából ismerve, és tehetsége világos tudatában tette meg a kezdő lépéseket. Hármójuk közül Kisfaludy Károly elhatározása időben a legkorábbi — ő a katonai pályát cserélte fel a festőivel —, és az övé okozta a legnagyobb megrendülést környezetében, ám nem a realitás, a felkészültség teljes hiánya, hanem a művészpálya és a magyar nemesi öntudat össze-

egyeztethetlensége miatt. „Egy Kisfaludy, aki mahler lett”¹¹ – ebben összegeződik apja csalódása.

A Kisfaludy családból elsőként Kisfaludy Sándort kell említenünk, aki őszintén vonzódott a képzőművészetekhez. Ma is meglevő, kevesek által ismert, nevével szignált, regényes spanyol várat ábrázoló festménye¹² bizonyítja, hogy alkotóan is foglalkoztatta a művészetnek ez az ága is. Az már tudottabb, hogy itáliai útjának műemléki és művészi programjáról hűen számol be naplófeljegyzéseiben, s hogy mantovai élményei versírásra ihlették.¹³ Egész életén át tartó szoros baráti kapcsolatot tartott fenn Petrich Andrással, a tehetségesen művészkedő mérnökkari táborkokkal. Fennmaradtak részletes levelei, melyeket Kiningerhez, Himfyjének bécsi illusztrátorához intézett, s melyekben a műértő irodalmár szól bele a verseit kísérő képek koncepciójába.¹⁴ Műértése és művészszeretete nem sugárzik ki messzehatóan dunántúli otthonából, de Himfyjének illusztrációit országosan ismerték. Számunkra hozzáértése és tudatossága azért jelentős most különösen, mert közvetlen környezetében nőtt fel Kisfaludy Károly, akiről ezúttal nem mint Kisfaludy Sándor költő testvéréről, hanem mint képzőművésztől kívánunk szólni.

A fiatalabbik Kisfaludy egyéniségének és életútjának rekonstrukcióját irodalomtörténészeinknek is bizonyosságok, feltevések és következtetések arányos ötvözetéből kellett kialakítaniuk annak ellenére, hogy a kortársak, az idősebb testvér szuggesztív sorai,¹⁵ Toldy Ferenc baráti és tanítványi szeretettel megírt életrajza¹⁶ a közvetlen tanúk hitelességével jellemezték. A hiteles emlékezések és a helyes historikus meglátások mögött valójában egy zárkózott, gyermekkori élményeit, műveltsége forrásait, őszinte emberi szimpátiáit, valóságos mindennapjait elrejtő egyéniség rejtőzik.

Bánóczi József Kisfaludy Károly-monográfiája közel száz esztendős már.¹⁷ Művének hibáiról és erényeiről irodalomtörténészeink, élükön magával Gyulai Pállal, sokszor és sokat szoltak már.¹⁸ Újabb kutatásokkal egészítették ki munkáját, és egy az irodalomtörténet-tudomány fejlettebb módszerével megírt – napjainkig hiányzó – monográfia igényét leszögezván, az alkotóművészt és a művészeti élet szervezőjét értékelő tanulmány szükségességére is rámutattak.¹⁹ Egyéniségének és életművének az irodalomtörténet számára nélkülözhetetlen, az irodalmi élet és a társadalmi fejlődés összefüggéseit kutató összegzését adták az utolsó félszázadban Horváth János, Gálos Rezső, Solt Andor, Sőtér István, Szauder József és Fenyő István.²⁰ Kisfaludy Károlyt, az író, az irodalomszervezőt, az új műfajoknak, a magyar irodalmi romantikának – vagy helyesebben: az irodalom romantikus áramlatának – kezdeményezőjét mindannyian egyéniségének sajátos vonásain, kivételes jellemzőin, különös életútján át közelítették meg. Ugyanis ez a kortársai szemében oly közvetlen ember, elrejtözve szívélyes derűje mögé, napjainkig lehetőséget ad arra, hogy új adatokra bukkanva, a róla alkotott képet friss színekkel gazdagítsuk.

Munkásságának e kevéssé feltárt területét kutatva, Kisfaludy Károlyban képzőművészeti életünk tudatos szervezőjét, a magyar nemzeti festészet útnakindítóját, a magyar romantikus festészet ihletőjét, a művészeti oktatás egyik igen korai propagátorát ismerjük meg alaposabban.²¹ Művelődéstörténetünk e másik ágában kifejtett aktivitása, ösztönző tettei nemcsak érdemei számát növelik, de

módot adnak arra is, hogy reálisabban lássuk őt magát, céljai komplexitását, sőt írói mivoltát is. Művészi pályautjának megértéséhez szintén életrajzát, regényes életsorsát elemezve juthatunk el. Ez pedig nem történhet a hazai történelmi helyzet, társadalmi atmoszféra, a hazai művészeti állapotok, saját anyagi helyzete, családi körülményei, emberi alkata és tehetsége bonyolult összefüggéseinek vizsgálata nélkül.

1788–1812. KISFALUDY KÁROLY ÉLETÉNEK ELSŐ SZAKASZA

A Kisfaludy család belső hangulatát Fenyő István rekonstruálja kiválóan Kisfaludy Sándor-monográfiájában. Az idősebbik Kisfaludy Mihály, a két költő-testvér édesapja jellemét a család múltjának régi fénye s az ősi vagyon szétbomlásának félelme alakította. Ő maga kivételesen művelt, sok nyelven olvasó, aki jól ismeri a múlt és jelen tanulságait, és mint a jezsuiták neveltje, az új szellemi áramlatok veszélyeit is. Így szabja meg fiai számára az egyetlen követhető utat: az uralkodóházhoz híuen, semmit sem kockáztatva, vagyont gyarapítva kell élniök. E szigorú és kedélytelen akarat szabta meg hosszú életén keresztül fiai és közte a szülői és gyermeki kapcsolatot. Azonban ez az apai szándék sem érvényesülhetett mindig megalkuvás nélkül; belátóan segítette a sokgyermekes Mihályt, s ki egyezett a gazdag házasságával megtért Sándorral. Boldizsár és János fiaira talán még büszke is volt; csupán egyetlen gyermekével, Károllyal nem békült meg soha.

Kisfaludy Károly 1788-ban született Téten, Győr megyében, február 5-én, a negyvenötéves Kisfaludy Mihály és a harminchétéves Sándorffy Anna nyolcadik gyermekeként. Születésével kioltotta édesanyja életét, és apja e perctől fogva csak megtúrta a családban; szeretetet tőle nem kaphatott. Talán, ha csendesen középszerű és kitartóan szorgalmas, nem változik az apai ellenszenv kiengesztelhetetlen haraggá. Megkülönböztetett hátrányos helyzete magától értetődően nem a harmonikus, előnyös tulajdonságokat fejlesztette ki benne, hanem a kiegyensúlyozatlan nyugtalanságot. Életének első tíz esztendejét Téten élte. Az első családi sérelmek itt érték, de itt hallhatta gyermeki fejjel a Sándor bátyjáról érkező érdekes híreket is. 1799-ben azután Győrbe került, ahol 1803-ig a katolikus főgimnáziumban kijárta az első három grammatikai és a két humán osztályt. Ez az öt év volt szabályos tanulmányainak legmagasabb iskolája – éppen azokban az években, amikor a győri egykori jezsuita gimnáziumban II. József után az átmeneti helyzet miatt nagy volt a tanárhiány és hiányoztak még a megfelelő tankönyvek is.²² Jófejű diák volt, de a kezdeti lendület után fokról fokra hanyatlott még a kézzelfogható apai intelem és külön instruktorának fáradozása ellenére is. Toldy és Bánóczy szerint ezt követően egy évig egy győri katonai iskolába járt, ahol – mint Kisfaludy Sándor emlékezik – „táncz, muzsika, rajzolás és nyelvek tanítottak”.²³ (1. kép.) Életrajzának ebben a szakaszában már akad néhány vitatott részlet. Toldyék szerint szertelen magatartása miatt kicsapták a gimnáziumból, de ezt már Kisfaludy Sándor is kétségbe vonta. Gálos Rezső viszont azt is vitatja, hogy Győrben ekkoriban katonai nevelő intézet működött volna. A kutatások szerint csupán annyi a biztos tény, hogy a győri gimnáziumnak filozófiai fokozatú osztályai nem is voltak. Annak idején Sándor bátyja Győr után Pozsonyban tanult tovább.

1804 októberében édesapja a pesti harminckettes gyalogezredbe adta. Katonai pályája ezt követően – adatokban – röviden összefoglalható. Közel egy évi pesti szolgálat után ezredét mozgósítják a franciák ellen. A kadétból rövidesen zászlós lesz, így vesz részt a hadjáratokban Ausztriában és Itáliában. 1806–1809 között a Szerémségben teljesít határőrszolgálatot, 1808-tól már hadnagyi rangban. Újabb mozgósítás után ezredével Münchenig jut, s a visszavonulás során francia fogságba is kerül, ahonnan néhány nap múlva már hazaszökik. Zalában utoléri alakulatát; ezután érdemeiért előléptetik főhadnaggyá. 1810-től Pesten állomásozik ezredével. Majd 1811 tavaszán lemond rangjáról, otthagyja a katonaságot.

1804–1811 között, katonai évei időszakában érik felnőtté, távol családjától. Első pesti szolgálata, Tét és Győr után, még a katonai fegyelem mellett is, szórakoztató új világot jelentett. Később, a hadjáratok során a változatosságot, hősies szituációkat kedvelő alaptermészete volt elemében, de a szerémségi kivetettségben már nem találta helyét. Ebben az időben kezd számolni az előtte álló lehetőségekkel, felfigyel az igazságtalanságokra, ráébred az osztrák hadseregen belül magyarságának hátrányos helyzetére. Elégedetlenségét tétlenségre kárhoztatott alkotó tehetsége szította, költői hajlamai és művészi elképzelései élesztették. Az az életpálya, melyben már jócskán előre küzdötte magát, egyéniségét szigorú korlátok közé szorította, s Kisfaludy egyre türelmetlenebbé válik. Gyűlik benne a nyugtalanság. Teréz nővéréhez küldött leveleiben egyre többet panaszkodik: otthonról évek óta nem kap hírt, apja nem segíti karrierjében, ugyanakkor környezetében bajtársait igencsak támogatják hazulról.²⁴ A kezdő költő és az induló festő így építi fel a maga igazságát: mert már versel, sőt első drámái is ebből az időből származnak és első festői kísérletei is. 1809-ben, amikor több hónapot töltött ezredével Hosszúfalu környékén, sógornője rokonságának kastélyában, a Rostyagnál, egy falképest fest.²⁵ (2. kép.) Ez a naiv és primitív kompozíció egyben a színjátás iránti érdeklődésének a dokumentuma is; egy ismeretlen, feltehetően egy népies osztrák Hanswurst-kiadvány illusztrációját alakította át sajátos céljaira. A kezünkben levő fénykép tanúsága szerint az egyik falon egy mellkép-hármas, a másik oldalon egy egyedüli női mellkép volt. Az együttesen egy idősebb csákós férfi és egy Hanswurst-sapkás fiatalember között egy nő látható, akinek feltehetően választania kell kettőjük között. A falkép mondatszalgajára írt „Kein Voruhrteil” a tartalomra utal, de Kisfaludy emberi magatartásának szimbóluma lehetne. A falképet a kastély késői örökösei néhány évtizeddel ezelőtt szabadították ki egy tapéta alól,²⁶ s a gyenge fényképek ebből az időből származnak. Ma pedig, sajnos, friss mézsréteg takarja őket – és újból láthatatlanok.

1810 januárjától ismét Pesten teljesített szolgálatot. A véletlen úgy hozta, hogy három Kisfaludy-testvér, Sándor, János és Károly egy időben, de egymástól függetlenül a fővárosban időzött. Károly egyetlen bizalmasának, nővérének panaszkodik: „Nincs miből élnem ebben a drágaságban . . . Adósságot kellett csinálnom.” Két hét választja el levelét Sándorétól, aki feleségének számol be saját körülményeiről: „A palotában előkelő szállásom van, és mint szokásos: ebéd a főhercegi asztalnál.”²⁷ A kontraszt olyannyira erős, hogy ez mindkettőjüknek feltűnhetett. A fiatalabbik testvér nyugtalansága csak fokozódik. Családján belül igazságtalanul hátrányos helyzete – hiszen ugyanakkor János fivére is már köz-

vetlenül a nádor környezetében, Budán teljesít szolgálatot – csak növeli belső ellenkezését. Kisfaludy Sándor megérezhetett valamit abból, ami öccsében forrong, mert levélben figyelmezteti apját: „Nagyon elszomorodott szegény, midőn Uram Atyám neheztelését jelentém nékie; és sajnálnám és a gyermeknek nagy kárára is lenne, ha ilyen viselete mellett, a’millyent tapasztaltam, Uram Atyám kegyelmét elvesztené, elkeseredésében utóbb valóban rosszra vetemedhetne.”²⁸

Kisfaludy most már szinte gyűjtötte azokat az okokat, amelyek miatt ott kell hagynia a katonaságot. Mint szerelméért hozott áldozatot említi későbbi önéletrajzi levelében, amire akkor szánta rá magát, amikor édesapja megtagadta hozzájárulását a szegénysorsú Heppler Katalinnal kötendő házasságától. 1811 májusában, végleges elhatározása napjaiban nővérének azonban mást írt: „Jó annak az embernek, akinek füleiben a megszokás és szekatúra lánccsörgése mint lágy harmónia hangzik, ez nekem sosem adatott, én, talán saját szerencsétlenségemre, le akarom rázni az igát, amibe sose önként léptem . . . Egy őszinte nyíltszívűség és egy szerencsétlen párbaj miatt – fölöttesem és köztem – minden kedvemet elvesztettem a szolgálathoz – s mivel úgy sincs semmi reményem az előmenetelre – mi maradt számomra, mint egy elkeseredett húzással lemondani?”²⁹ A sorozat végén egy újabb, egy prózaibb magyarázat áll, melyről pár hónappal később adott hírt, s melynek csak éppen az rontja a hitelét, hogy oly sok más kifogás előzte meg: tizenheted magával, mint létszám fölöttit, elbocsátották. Ezután Vönöckre megy, ahol Teréz nővére otthonában tölt néhány hónapot. Itt is fest egy az irodalomban többször emlegetett, de senkitől nem ismert falképet, emellett írással is sokat foglalkozik. Már döntött további sorsa felől. A nagykorúságát, 1812 februárját böjtölte ki Vönöckön. Azután Boldizsár bátyjától kapott valamelyes pénzt anyai örökségére, s ezzel elindult Bécsbe, festővé válni. Kisfaludy Károly említett önéletrajzi levelében, tehát utólag, remekbe szabottan, de a sokszínű valóságnak megfelelően fogalmazza meg lépésének lelki motívumait: „Lételemet kell biztosítanom. A festés művészete, melyet zsenge koromtól fogva különösebben kedveltem, erre nézve a legjobb eszköznek tetszett. Nagy örömmel látám magamat szabadon a világban kóborolni s a halhatatlanság nimbuszát homlokomon ragyogni. Ez a kedvelt eszmém azután háttérbe szorítá minden egyéb vágyamat; abbéli büszkeségem pedig, hogy rokonaim kegyelméből megélni nem akartam, legyőzetett velem minden akadályt, s így sikerült kivinni teremtet, mely engemet császár-királyi tisztből és magyar földesúrból festővé teremtett át.”³⁰ – Gyermekkori rajzai, melyeket Akadémiánk Kisfaludy Sándor hagyatékából őriz, katonai bizonyítványa, melynek „Tehetség” rovatában „sok”, az „Egyéb ismeretek” mellett a „katonai rajztudás és magyar költészet” állott, indították a fenti optimizmusra.³¹ Ténylegesen a világlátás és hírnév vágya bújik meg Kisfaludy szép fogalmazásában, olyan immár általánosabbá váló jelenség, amely körülötte társadalmilag egyre szélesebb hullámokat vert. Tehetségének és hajlmainak kettőssége élete végéig különös játékot űzött vele. 1805-ben Verona közelében írta a Hadi ének Olaszországban-t, 1808-ban első darabját, 1809-ben a Tatárokat még Zalában, ott, ahol első falképét festette. 1811-ben Pesten ismeri meg a később is mellette álló baráti kör tagjait, Horvát Istvánt, Vitkovics Mihályt és Szemere Pált. Egyre többet ír, és ezek után váratlanul festő akar lenni. „Ha itt marad, írói pályája már akkor hamarosan megindult volna”³² – írja Horváth

János. Ezzel azonban keresni nem lehet; az írás passziója vagyont vagy jó házasságot kívánt alapul, esetleg a katonai pálya fegyelmének túrését, hogy szabad idejét úri kedvtelésével tölthesse. A képzőművészetről megnyugtatóan keveset tudott. Bár járt katonaként Itáliában, Ausztriában, itthon Győrben és Sümegen szép barokk freskós templomokat is láthatott – sőt rajzolni is tanult –, ez mind édeskevés volt ahhoz, hogy tisztában legyen azzal: mire vállalkozik. Adjunk hitelt szavának, hogy hitt tehetségében és nem az a realitás vitte Bécsbe, hogy a festés mesterségével aprópénzt tud keresni.

Bécsi évei alkotó munkásságának tekintélyes időszakaszát jelentik. Adatszerűen még ma is keveset tudunk, de az vitathatatlan, hogy itt volt alkalma bővíteni műveltségét, világirodalmi és irodalomelméleti tájékozottságát, a képzőművészetről itt szerezte alapfogalmait, első rajzolói és festői gyakorlatát. Ezek az évek alakították ki véglegesen emberi magatartását, liberális nemesi alapállását, ezek szabták meg a társadalomba való beleilleszkedésének új, polgárosuló formáját.

Irodalomtörténészeink Kisfaludy bécsi napjainak főként irodalmi, színházi kapcsolatait kutatták. Annak, hogy a képzőművészeti akadémiai oktatásban valóban részt vett, csupán saját levelei alapján adtak hitelt, hiszen az Akademie der vereinigten Bildenden Künste növendékeinek jegyzékében nevét nem lehet felteni. Egy visszaemlékezés szerint a politechnikai főiskola tanulója lett volna – azonban az iskola megfelelő évfolyamaiba beiratkozottak között nevének ugyan csak nincs nyoma.³³ Az akadémiai beiratkozás esetleg adatszerűen igazolható tényénél döntőbben bizonyítja saját állítását rajzainak és festményeinek életén át végig követett egész világa és tárgyköre, nemcsak korai rajzainak stílusa, melyben az Akadémia történeti festészeti osztályának akkoriban egyedüli irányzatként elfogadott fügeri klasszicizmusa érvényesül. Ebből a korszakából, melyben még nevével, sőt néha évszámmal is megjelölte rajzait, hármat is ismerünk: a Lehel vezér halálát,³⁴ Az ifjú Horatius megöli hűgát³⁵ (eddig tévesen Virginia halála néven ismerték) és a Brennus kardját.³⁶ (3. kép.) Munkáinak rajzmodora egy egyidejűleg Bécsben járt német ifjú feljegyzésének valóságos illusztrációja, aki szerint az Akadémián „auf nichts wird mehr gedrungen, als auf einen richtigen, reinen Umriss der Figur und bestimmte Hineinsetzung der Muskeln, ehe an eine Angebung von Licht und Schatten gedacht werden darf”.³⁷ Füger közvetlen utánzására mutatnak a két antik témakörhöz tartozó rajznak a mestertől magától átvett repoussoir-csoportjai, a kép előteréből a tér belseje felé mutató és a figyelmet az eseményre felhívó szereplők. A Lehel vezér halála önállóbb, de még ez is a Traianus-oszlop grafikus másolatainak tanulmányozását, a Raffaello-iskola kompozícióiról ismert csoportok felhasználását mutatja. Kisfaludy rajzán a magyar történeti monda minden középkori német szereplője római harcosok alakjában jelenik meg: csak Lehel vezért változtatják magyarrá attribútumai: a tigrisbőr kacagány, a sarkantyú és a kürt. E korai rajzai vezetnek be illusztrátori tevékenységét, hiszen lényegében három történeti jelenetről, azaz pontosabban: irodalmi témáról van szó. Kisfaludy, aki később sokszor másolt metszetet és festményt, ha illusztrált, mindig az aktuális tartalomtól indult ki, ahhoz keregett figura- és motívumkészletéből alkotóelemeket; kompilált, de sohasem társította a másolt mester kompozícióját az illusztrálni szándékolt egyéni világu

irodalmi műhöz. Tájképfestészetének későbbi gyakorlata, a már híressé vált író-festő Kisfaludy kedvelt témaköre ugyancsak a bécsi akadémia maradandó hatását mutatja. A tájképfestési osztályt a XVIII. század közepe óta neves mesterek, Christian és Friedrich Brand, Michael Wutky, majd Laurenz Janscha irányították.³⁸ A hagyományokat őrző akadémiai oktatás a nagy flamand és holland iskolapéldákat, valamint a heroikus és idilli tájképfestés francia klasszikusainak, Gaspard Dughet-nek, Poussin-nek, Claude Lorrain-nak útmutatását követte változatlanul. Az Akadémia képtárában ma is igen gazdag a XIX. század első évtizedeiben sokszor másolt mesterek, Christian Brand, Philippe Jacques Louthembourg, Michael Wutky és Joseph Vernet festményeinek gyűjteménye, akik sok évtizeddel túlélve is hódoltak a klasszikus festészet romantikájának: a viharos tengeren küszködő hajósok témájának, a vöröslő lávát okádó tűzhányó, a cikázó villám sújtotta táj élményének. A festőnövendékek által legtöbbit másolt kép Louthourbournak Viharos tengeri tája volt, az a festmény, melyet Kisfaludy munkájában mi is jól ismerünk.³⁹ (4. kép.) Tekintve a másolat és az eredeti színeinek egyezését, nagy vásznai közül ezt az egyet bécsi stúdiómanak kell feltételeznünk, melyet még talán az első esztendő komoly tanulási szándékával készített. Ez az említett kép volt az iskolapélda, a kiindulópont. Mint tipikus mintakép, ott látható Joseph Danhausernek Scene aus dem Atelier eines Malers című festményén is; ott függ a falon; körülötte a teremben, ahol festőnövendékek dolgoznak, szemléltetésre alkalmas gipszmodellek, antik szobortöredékek láthatók.⁴⁰

Kisfaludynak más Bécsben készült nagyobb festményéről nincs tudomásunk. Saját magyarázata szerint: „... hogy mernék egy nagy képbe kapni, mellyel büszkén a halhatatlanságért küszködnék, hogy emelhetném fel magamat, midőn hitvány, tanulatlan emberek módjára a kenyérért kell dolgoznom.”⁴¹ Ezen mást nem érhet, mint az oly sokat emlegetett szelencefestést és portretírozást, amivel pénzt is tudott keresni. Két egyszerű bádogszelencét ismerünk – napjainkban kerültek elő. Az egyiknek fedelét gyenge anatómiai tudással festett, de mégis kedves Vénusz és Ámor jelenet díszíti⁴² (5. kép); a másik minőségben hasonló, témája olcsó erotikájú.⁴³ E két példa valóban reálissá teszi azt a feltevést, hogy munkáival pénzt tudott keresni. A konkrét tényeket kerülő leveleiben meglepően sokszor számol be – az ábrázoltak pontos megnevezésével – portrémegebízásairól. Egyetlen kis miniatűr önarcképén kívül e tevékenységének más példáit, sajnos, már nem ismerjük. Ez a halványkék tónusú, hangulatos képecske⁴⁴ (6. kép) ugyanakkor olyannyira könnyed és kvalitásos, hogy ha saját munkája volt, akkor igen valószínű, hogy sok hasonló megbízást kapott. Azonban az arckép önarckép mivolta felől valami halvány gyanú két okból is felmerülhet bennünk. Az egyik az, hogy több forrást tudunk idézni, melyek elnézően bár, de egyértelműen bírálják arcképeit; a másik az, hogy bécsi barátai közt volt Martin Schärmer, aki az irodalomtörténetünkben begyökeresedett tévhittel szemben nem rézmetsző, hanem igen kvalitásos osztrák miniatűrfestő volt. – Kisfaludy Károlynak Bécsben készült portréit már nem lehet megtalálni. Elveszett a levelében említett Phillipsberg Ferdinánd-képe. Kurbélyi György veszprémi püspök arcképét is hiába kutatjuk ma már a püspökségen.⁴⁵ A közelmúltban tűnt el az Ernst Múzeum 1921-es kiállításán még meglevő Ballus Pálné-képmás is, melyet Pozsonyban festett 1816-ban, s melyről Ballus Pál Bánóczinak kedves elnéző megbocsátással szólt.⁴⁶ Azt

a képecskét, melyet eddig első szerelme, Heppler Katalin arcképének ismertünk, mi voltunk kénytelenek portrévoltától megfosztani.⁴⁷ (7–8. kép.) Kisfaludy modelljét halála után önkényesen azonosították Heppler Katalinnal; a valóságban Johann Ender ideálportréjának Franz Stöber metszetéről készült másolata. Ezt a „rezet”, a metszet rézlemezét, a bécsi használat után a magyar Nefejejs zsebkönyv 1832-es évfolyamában nálunk is közölték. Kisfaludy nyilván egy korábbi, osztrák almanachban talált mintájára. Pestre költözése után barátait is sokszor portretfroztta. Sajnos – mint mondtuk – egyetlen példánya sem maradt; ezért azok szeretetteljes, de így is lesújtó véleménye helyettesítse az autopsziát. Régi családi ismerőse és jóakarója, Hunkár Antal szerint: „... egy ideig nálam tartott asztalt, és akkoron nagy szenvedéllyel, de szerencsétlenül festett miniatúrában, mert a lángeszű, heves és felette mozgékony-lelkű és testű egyénnek békétűrése nem lévén, ő ugyan minden kedveseit festeni akarta és festette is, de senkit el nem talált.”⁴⁸ Feltinger, egykori győri tanára is hasonlóan emlékezik: „... az artz festést gyermek korában is kezdette, de abban nagy korában sem volt szerencséje, s kit először nem talált, azt utóbb nem is festette, a'kit pedig másodsor is festett, többnyire rosszabbul találta...”⁴⁹ Jóbarátainak elfogulatlan kritikája a képek maradéktalan elmúlását is megmagyarázza.

Bécsi levelei néhány hónap távollét után tele vannak panaszával; körülményeit hibáztatja, de mindig erős önkritikával. Ha még nem is vallotta be, de már belátta, hogy önmagában, saját felkészültségében csalatkozott. Az élet szabadsága, a császárváros, Bécs kultúrája fogva tartotta, még azon az áron is, hogy apró bér-munkákat vállalt, otthonról fogadkozásai ellenére ismét pénzt könyörgött. Ilyen körülmények között érthető, hogy szinte azonnal feladta komoly tanulási ambícióit. Idejét megoszthatta volna a színházi és irodalmi érdeklődése, valamint festői tanulmányai között, vagy akár a kenyérkereset és tanulmányai között, de a három elfoglaltság már nem fért meg egymással. Többirányú tehetsége, érdeklődése amúgy is megnehezítette egyébként sem könnyű helyzetét. Ha ő, a Bécsben is ismert nevű magyar nemesi ifjú passzióból járna az Akadémiára, azt bárki megértené; ha kézművesként megélhetésért dolgozna és közben képezné magát – ha nehezen is de – lehetséges lenne. Neve rangos nemesi név, ami megköti kezét, ami csak hátráltatja: „... nevem – vagy cselekedni, mint más szegény ember fiaiból lett pictorok, nem engedi – másfelől szegényebb vagyok, mint Lázár. Bécsben 49 tanuló vala Európa minden részeiből, és én, ámbár gazdagnak tartanak, közöttük legszegényebb valék.”⁵⁰ Élni szegény ember módjára, nemesi mivoltának gátlásaival, sokkal nehezebb volt, mint anélkül lett volna.

Három egymástól teljesen különböző társadalmi rétegben mozgott. Összejött azokkal, akik a család baráti köréhez tartoztak. Leveleiben említi, hogy találkozott Philippsberg Ferdinánddal, aki Anna nővére révén volt rokona, és azt is tudjuk egyik leveléből, hogy Bécsben festette a veszprémi püspököt, miről már korábban szóltunk. Bejáratos lehetett a magyar testőrpalotába, hiszen első ismert rajzát egy magyar testőrbarátjának, Bay Györgynek ajánlotta.⁵¹ Bessenyei, Báróczi után Kisfaludy Sándor öccse nem lehetett idegen abban a szép barokk palotában, melynek emeletén a művész Kisfaludyt az Esterházyak gazdag metszetgyűjteménye is érdekelte. Ugyanakkor otthon volt a színházi világban, az írók és a fiatal festők között is. Theodor Körner és Kisfaludy kapcsolatáról, akinek írói és egy-

ben festői munkássága is példaképpen állt előtte, irodalomtörténészeink már sokat írtak. Képzőművész barátairól azonban keveset tudunk. Feltételezhetjük, hogy bejáratos volt az öreg mesterhez, Michael Wutkyhoz, aki egy házban lakott egykor a testőr-író Báróczival, és akit Kazinczy is sokszor felkeresett Bécsben jártakor. Talán ő volt az az emlegetett mester, akit az Akadémia elhagyása után is látogatott.⁵² Festői témáit később is kedvelte. „Ein pöbelhafter alter Österreicher, den man eher einen Schuster, als einen wirklich grossen Künstler ansehen möchte . . . er mahlt aus seinem Kopfe”⁵³ – írja róla Kazinczy. Elismerő ítéletét az idő igazolta, de a festő Wutky érdemei éppen azokban a természet előtt festett friss stúdiumaiban voltak, melyeket a barokkból megőrzött kompozíciós sémáiban részletként használt fel. A századfordulón egy neves művészettörténész még elítélően „phantastischer Prospekt-maler”-nek nevezi Wutkyt, aki nem ijed vissza attól, hogy „hold- és tűzhatásokkal éljen”.⁵⁴ Kisfaludyt az öreg mester témaköre vonzotta. Azonban ő sem látta meg, mint a széphalmi mester sem, hogy a szigorú elvű, díszletszerű kompozíció, a mutatós, holdfényes tengeri kikötő vagy izzófényű tűzhányó szélsőséges hangulatát nem műhelyének falai között fantáziálja, hanem közvetlen természeti tanulmányokkal készíti elő.

Bánóczi József monográfiája óta rendíthetetlenül tartja magát a köztudatban az a tévedés, hogy Kisfaludy a „rézmetsző” Martin Schärmernél lakott⁵⁵ a Karlskirche mellett, és házigazdájától a sokszorosítás mesterségét is eltanulta, hogy ezzel nyomorán enyhíteni tudjon. Önmagában már az a tény sem biztos, hogy Martin Schärmernél lakott; leveleit csupán egy vidéki útja miatt címezte hozzá.⁵⁶ Az azonban vitathatatlan, hogy jó barátja volt, és jó viszonyuk Bécsből hazatérte után is tartott – hiszen Aurorája első évfolyamainak illusztrációit is vele rajzoltatta, és almanchja ügyes-bajos dolgaiban is hozzá irányította Pestről Bécsben járó barátait. Az önmagában igen jelentéktelen tévedés lett volna, hogy Martin Schärmer egyszerű reprodukálóként került be a szakirodalomba. Sokkal jelentősebb ennek a tévedésnek a következménye: az, hogy egykori házigazdájának bensőséges baráti körét és köztük Kisfaludy bécsi környezetének egyik legjelentősebb művészi egyéniségét veszítettük el így szem elől. Martin Schärmernek ugyanis három jelentős jóbarátját sorolja fel az egykorú életrajzi lexikon:⁵⁷ Franz Schubertet, báró Schobert és a magyar Kisfaludyt. Ezek szerint Kisfaludy Károly az európai romantika sajátosan bécsi és ugyanakkor egyetemes rangú művészenek társaságához tartozott tehát, ahol a korszak klasszikusainak és a népiesnek egyenrangú varázsos művészi tolmácsolását ismerte meg. Schärmer-kapcsolatának tartósságát mutatja, hogy az 1826-os Aurorához a Schubert-körhöz közben felnőtt Moritz von Schwind készíti az illusztrációkat. Talán az sem a véletlen játéka, hogy Franz Schober báró éppen abban az évben jön Magyarországra, a dunántúli Festetich családhoz tanítóskodni, amikor Kisfaludy hazatér.⁵⁸ Közvetlenebb kapcsolatot Schubert és Kisfaludy közt még így sincs jogunk feltételezni. Mindketten életük nehéz szakaszában vannak; Schubert az alkotás lázában él, és alig vesz tudomást a világról. Őt istápolják barátai, nem ő az, aki másokkal törődik. Azonban joggal tételezhetjük fel, hogy ez az a kör, ahol Kisfaludy sok impulzust kapott, ahol Körner szélsőséges romantikája után egy tisztultabb művészet levegőjébe került. 1815-ben adja meg Schärmer címét, ismeretségük feltehetően ennél korábbi. Ha az 1815–16-os két esztendőben keveset is van Bécsben

de ha ott van, értesülnie kell Schubertnek öhozzá hasonló egzisztenciális gondjairól, a közös barátaikkal történekről, és értesülnie kell a muzsikusi aktuális művészi problémáiról, elsősorban újabb dalairól is. Ezt nem az a felület összefüggés bizonyítja, hogy az ifjú zeneszerzőt e korszakában ugyanazok a klasszikus és romantikus szerzők, költők és színműírók foglalkoztatják,⁵⁹ akiknek hatására irodalomtörténészeink Kisfaludy drámáiban, prózájában és költeményeiben általánosságban rámutattak. Ez kevés lenne; az új áramlatok és nagy példák nemcsak kettőjüket vonzották. Az már azonban több az általánosan közös érdeklődési aktualitásnál, hogy közel ugyanabban az időszakban azonos művek foglalkoztatták mindkettőjüket: Schubert 1815-ben zenésítette meg Schiller Búváraját, és Kisfaludy 1816-ban festi meg a Búvár illusztrációját; Schubert megzenésíti az Erkönyt, ami költőnk Zuárd című versében visszhangzik; a Gesänge aus Ossian hatására Kisfaludy később Osszián-kompozíciót fest; talán ugyancsak Schubert hatására foglalkozik éppen az 1815–16-os illusztrált Faust-kiadásokkal, hogy egy későbbi festményén e két képes kiadvány részleteiből színes, tűzfényes és holdvilágos, mozgalmas víziót alakítson ki.⁶⁰ Franz Schubert Goethe Wilhelm Meisterének két dalát is megzenésítette; és különös módon, egy elfelejtett regényes emlékezés szerint, Kisfaludy 1816-ban Bécsben egy ismeretlen Johann Werner nevű festőnek — aki állítólag megrendelőit közvetítette és képeit korigálta — keserű hangulatában éppen Goethe szavait idézte önmagára vonatkoztatva:

„Wer nie sein Brot mit Thränen ass,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend sass,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte.”⁶¹

Kisfaludy Károly bécsi mindennapjait jobban megközelíteni újabb, eddig ismeretlen adatok nélkül alig lehetséges. Egész életében kerülte a kitarulkozást, a konkrét, részletes beszámolókat. Egy bizonyos: ez a pesti társaságban szívélyes, jókedvű, kellemesen társalgó ember Bécsben is maga köré vonzotta művésztársait. Másképp alig lenne magyarázható, hogy néhány év múlva, Aurorája szerkesztése során a bécsi művészgárda kortárs generációja egész légiójához megtalálta a közvetlen kapcsolatot. Ő maga Bécsset emlékeiben a küzdelmek, nélkülözések, a gond szimbólumaként tartotta számon, pozitívumaként irodalmi és színházi élményeit őrizte.

Tudjuk, hogy Bécsbe érkezése pillanatában maga mögött tudta már első írói kísérleteit; hogy fiatal katona kora óta verselt, és Pesten Szemerénél hagyta költeményeit. A költészethez — Bessenyei, Csokonai, Virág Benedek és Kisfaludy Sándor művein okulva — jóval többet értett, mint a festőművészethez, s őt mégis a festők szabad pályája vonzotta, a művészetek összefüggéseinek, a festészet aktuális kérdéseinek és irányzatainak sejtése nélkül. Bécsbe érkezésekor kritika nélkül fogadta el tehát azt, amit a hivatalos művészeti oktatás nyújtott. Elég új, ismeretlen problémát jelentett ez így is a tájékozatlanul, képzetlenül érkezőnek. A bécsi akadémia pedig még a klasszicizmusban élt, és utána sem a szenvedélyes romantika útjára lépett, hanem a szenvedély helyett a szentimentalizmus, a szélsőséges érzelmek tolmácsolása helyett az ábrándos mosoly, a veszélytelen, szelíd, polgári biedermeier felé fejlődött. Az ifjú elégedetlenekhez, a jobban tájékozottakhoz, a hivata-

los oktatási irányzat opponálóihoz már azért sem kereste Kisfaludy az utat, mert amitől Joseph Anton Koch vagy Julius Schnorr von Carolsfeld és Peter von Cornelius szabadulni akart – az egyedüli művészetként elfogadott ideál-tájkép festészet és az antik-reneszánsz minták elvszerű követése⁶² –, őt még csak nem is zavarta. A Nicolas Poussin és Claude Lorrain által másfélszázaddal azelőtt megszabott tájképkompozíció rendjét azóta sem borította fel semmi: az előtér kulisszáit fa vagy épület alkotta, a látvány a messzi horizontba vitte a szemet, apró staffázsgurák tették elevenné, s a hangulatot a vihar, a napfény, holdas ég vagy a nyugodt fehér felhős kék égbolt határozta meg. Az akadémián tanulók nagy része a kiszabott úton maradt, melyhez csak az elsajátított tájképkonstrukció ismerete, kellő szakmai gyakorlat és némi fantázia kellett. Kisfaludy az irodalmi romantikaelmélet hatása alatt, a megszabott keretek között, csak a tematikus tartalomra figyelt. A vészeknek kiszolgáltatott emberi sors, a természet lenyűgöző ereje és az ember veszendősége fogta meg elsősorban.

Életének a mai napig megközelíthetetlen szakasza maradt az 1815 és 1816 nyara közötti külföldi vándorlása. Régóta készülődik útnak indulni. Jó oka van rá, de csak később vallja meg őszintén: „... négy havi ott tartózkodás után körülnéztem, hogy mehetnék jó szerével Oroszországba, hol nagyon is gyöngye művészetem után több hasznot remélhettem, mint Bécsben.”⁶³ E józan ok mellett más is hajtotta: saját tapasztalatai és Sándor bátyja útiélményei, aki annak idején fogolyként megjárta a messzi Franciaországot, s akinek lírája, naplói napjainkig is élményszerűvé teszik emlékeit; tőle magától személyesen hallhatni még izgalmasabb és vonzóbb lehetett. Bécsből más magyarok is messzi útnak eredtek már. Először Rombauer János, majd 1807-ben Czetter Sámuel indult el Oroszországba, és a hazaérkező hírek szerint Pétervárott mindketten igen jól prosperáltak. Ez is vonzhatta. Kisfaludy regényes terve mégsem sikerült. 1812-ben írja nővérének, hogy „passust Muszkaországba nem kaphattam”. Helyzete azonban továbbra seim rendeződik, és egy évvel később újból csak útra készül: „még két holnapot itt töltök, nézem, mint forog a világ, és azután oda, ahová a történet vezet”; ekkor még hozzá teszi: „mindenhová, csak vissza nem”. 1815 júliusában: „A nagy drágaság itt tovább élni nem enged, azért élelmemet másfelé fordítom.”⁶⁴ A sok készülődés, bejelentés után el is indul, de hogy mikor és hová: a lényegről már semmit sem ír. Közel egy évig van távol, pénztelenül, jó hazai ajánlólevelek nélkül, még olyan lakatosherbergekből sem számíthat biztos szállásra, mint Ferenczy István, és nem álltak mögötte mecénások, mint a Károlyiak és Andrassy György Markó Károly mögött. Egyedül csak festői készségével kereshette kenyerét, portretírozással, szelencefestéssel, cégtáblafestőként – egy egyszerű, gyengén képzett vándorpiktör lehetőségeivel, szerencséje szerint, hol tűrhetően, hol keservesen. Ezen az útján családi, születési előnyökből semminek sem vette hasznát. Tapasztalatairól, melyeket ott szerzett, utóbb senkinek nem beszélt. Vándorútjának pozitív és negatív tanulságai azonban visszhangoznak majd Szemere Pálhoz írott levelében: „... a költőnek utaznia kellene, mind a különféle nyelv, szokás miatt, és kérdés, ha nincs értéke és nem akar szemtelenkedni, nem halna-e meg éhen tanulása mellett?”⁶⁵

Feltinger István, egykori győri instruktora, visszaemlékezéseiben magától Kisfaludytól hallottakra hivatkozva írja, hogy nagyobb európai utat tett.⁶⁶ Egy iroda-

lomtörténész vélekedése szerint talán csak Itália északi részét járta be, ahol a német nyelvvel is boldogult. Kisfaludy tanult latinul, leveleiben francia fordulatokat helyesen használt.⁶⁷ Ifjúkorában – mint katona – már eljutott egyszer egészen Veronáig. Igen valószínű, hogy Itáliában is megérettette magát, sőt ennél többre is jutott. Erre magyarázhatjuk Petrich András vezérkari tábornoknak barátjához, Kisfaludy Sándorhoz írt, kétségtelenül bíráló hangulatú levélrészletét: „Neues haben wir Nichts in Ofen. Von Pest wird Ihr Bruder in Carbonari-Mantl alles umständlicher als ich zu erzählen wissen.”⁶⁸ Kisfaludyt ilyen romantikus-forradalmár köpenyben ábrázolja majdan Orlai Petrich Soma híressé vált, Kazinczy és Kisfaludy találkozását megörökítő festményén is.

A hagyományok szerint Kisfaludy ezen az útján, ha tehetne, régi képeket is vásárolt és ezeket – mint írják – különféle alkalmatosságokkal Bécsbe küldte. Feltehető, hogy későbbi szép képgyűjteményének olasz műveit részben itt szerezte. Van, aki úgy tudja: képeit Bécsbe visszatérve eladta, hogy fenn tudja tartani magát. Ezek az adatok közismertek, de a konzekvenciákat nem vonta le életrajzírói közül senki sem. Pedig Kisfaludy már korábban, Bécsből is világosan megírta Farkas Gábor sógorának: „Tudja, édes Gáborom, hogy minden utat meg kell próbálni, ha az embernek annyi pénzből, mint nekem, esztendőig kell élni. Én is tehát mindennel speculálok, és a pénzem ritkán van kezemen. Most . . . épen egy óra jutott kezemhez . . .”⁶⁹ Kereskedett tehát. Könyvek és műtárgyak eladása, illetve terjesztése azonban ez időben merőben más tartalmat jelentett, mint később, a műkereskedések és könyvkereskedések megnyitása után. Kisfaludy Auroráját, Bajzától kezdve Toldyn át Kisfaludy Jánosig, mindenki árusította; a befolyt összeget pedig különféle úton-módon juttatták el kezéhez. Pesti barátja, Bártfay László például a Károlyi család megbízásából értékesítette a bécsi Kaunitz herceg hagyatékának egyes darabjait. Az efféle közvetítés vállalása természetesen mást jelentett, mint a kereskedés. Kazinczynak a művészetről előljáróban idézett szavai a fejlődés történeti sorrendjére itt is érvényesek: a kibontakozás lassabban jött meg Pesten ezen a területen is, mint Bécsben. A képek másolása hazánkban tovább volt szükségszerű, és a műkereskedés Bécsben hamarabb vált polgári foglalkozássá. Így történt, hogy Kisfaludyt éppen külföldi tartózkodása tanította meg arra, hogy Itáliában vásárolt képeit Bécsben eladja. Hihetetlenül távol került már ezekben az években mind életformájában, mind kialakulni kezdő passzióiban a dunántúli nemesi atmoszférától, saját életkörétől.

1816–1822. A HAZATÉRÉS.

ELSŐ IRODALMI ILLUSZTRÁCIÓI, RÉZMETSZETEI,
TUS-AKVARELL MÁSOLATAI. AZ AURORA

1816 nyarán minden korábbi fogadkozását felejtve véglegesen visszatér Magyarországra. Egy ízben még Bécsből meglátogatja nővérét és sógorát, feltehetően azért, hogy együtt mérlegeljék lehetőségeit. Közvetlen jövője teljesen bizonytalan és megoldatlan, de nem perspektívátlan, mert majdani apai örökrésze biztosítani fogja megélhetését. Amennyire határozottan megfogalmazott célkitűzéssel indult Bécsnek, olyan körvonalazatlan és programtalan hazatérése.

Ezúttal nem szállt meg Vönöckön, ahol békésen élhetett volna, hanem Pozsonyban időzött ismerősöknél, hosszasan. Kisfaludy barátainál szállt meg, és nyilván jól érezte magát e városias és öntudatos magyar légkörben. Bécs után tizedakkora városba, az ország fővárosába érkezett, melynek lakosságát és ennek polgári rétegét – köztük feltehetően Kisfaludy vendéglátóit is – az aktuális hazai problémák foglalkoztatták. – A hangulat politikailag is igen kiélezett volt. II. József óta rohamosan követték egymást a nemzetet érzékenyen érintő rendelkezések. 1816-ban nehezebb volt külföldi könyvhöz hozzájutni, mint Mária Terézia korában. I. Ferenc ebben az évben másodízben devalválta a forintot, érzékeny veszteséget okozva az egész nemzetnek, nemesnek, polgárnak, parasztnak egyaránt. Kisfaludy más levegőbe került; ami Bécsben csak keveseket foglalkoztatott – a magyarság sérelmei –, az Pozsonyban központi kérdés volt. Ebben az atmoszférában töltött Kisfaludy jó néhány hónapot.

A hosszas vendéglátást művészi munkákkal honorálta. A háziasszonyt portretizálta, és két „genréképet” ajándékozott a házigazdának.⁷⁰ Az arckép – mint említettük – az utolsó évtizedekben veszett el. Számunkra értékes leírását Bánóczy Józsefnek köszönhetjük: „Egy merev és élettelen arcú közönséges női alakot látunk, mely jobb kezét egy állványon nyugtatja, ezen egy görög arczélú férfi mellszobor áll, mely hihetőleg istent akar ábrázolni; balra a háttérben végre egy nagy tölgyfát látunk. A rajz meglepően gyöngye; az arcz széles, mint a mellkas, a hón rendkívül vékony, az egész test csupa derék – pedig élő alakon vagy élő festményén a mellen alóli részt még az akkori furcsa divat sem tüntethette el egészen – a képen azonban ez is megesett.” Az ismertetés szerint a festményt Kisfaludy – későbbi szokásától eltérően – még „C. K.” betűkkel és 1816-os évszámmal is szignálta. A józan és kiábrándítóan tárgyilagos, naiv leírás szerint a bécsi évek akadémiai tanulmányait csak a klasszicizmus tipikus kelléke, az antik mellszobor tanúsítja. Ugyanakkor a két zsánerképnek jelzett festmény, és ez jelentős, ténylegesen két irodalmi ihletésű kompozíció. Schiller Búvárjának és Bürger Weinsbergi nők című költeményének nagyméretű, 60 cm széles és a különös meghatározás szerint „meg nem felelő magasságú” – tehát feltehetően fekvő formátumú – festmény-illusztrációja Kisfaludy újból erősödő irodalmi vonzódását jelzi.

A ma is meglevő Boszorkányok tánca című Faust-illusztráció festményével együtt három művéről tudunk, három olajfestményről, melyekhez a kortárs német irodalomból vette témáját, részben kompozícióinak egyes részleteit is.

Bánóczi József monográfiájában utólag azt a teóriát állította fel, hogy Pozsonyban a megélhetés lehetőségeit kutatta, hogy esetleg ecsetje után ott jobban meg tud élni, mint Bécsben. Kisfaludy ismerte saját tehetségét; Bécs közelsége meghatározta Pozsony művészeti életének viszonylagos színvonalát; a pozsonyi festőknek tradicionálisan komoly hagyományaik voltak, mind tájképfestészetük, mind portréművészetük fejlett volt. Ahhoz pedig túlságosan kicsiny – bár városias – város volt, hogy valaki feltűnés nélkül élhessen benne. Így néhány hónapi vendégeskedés után házigazdája, Ballus Pál kölcsönpénzével elindult Pest felé. Innen azonban arról írt nővérének, hogy hamarosan tovább vándorol. Szándékát egyre halogatta. Régi barátai többen, még a Dunántúlról ismerősök, szívesen fogadták: Hunkár Antal, akinél „sokszor tartott asztalt”, Nagy István consiliarius, családi bajaiban veleérző otthoni jóakarója, és Kazinczy pesti triászának tagjai: Vitkovics Mihály, Szemere Pál és Horvát István. Velük még 1811-ben ismerkedett meg, verseit, első drámakísérleteit ők támogatták. Valójában polgári értelmiségiek, akik benne a tehetséges útkeresőt és nem a nemesi tékozló fiút látták. Családja tagjai közül egyedül János bátyja élt ekkor Pesten, az „udvari élet”-ben, de ő óvatosan távol tartja magától öccsét, amint Károly nővérüknek el is panaszolja.⁷¹ Pest városa – Bécs, de még Pozsony után is – elmaradott, sáros utcáival, alacsony házsoraival mégis érezhetően az ország központja, egy bontakozó kulturális fejlődés szerény irányítója. Először egykori szerelme anyjánál, az elárvult és elszegényedett Hepplernénál szállt meg, azután albérletbe költözött, s mint a már klasszikussá vált regényes emlékezés szól, akvarelljei eladásából tengődött. Ezt az eddig adatokkal soha sem bizonyított hagyományt a közelmúltban kézzelfoghatóan és valóságosan is igazolta egy nagyon kedves, kvalitásos kis tájkép. Tusrajz, szelíd akvarell színekkel, melynek hitelesítő hátirata biztosan vezet alkotójához.⁷² (9–10. kép.) A kis tájkép újra csak másolat, mégpedig Jan Bothnak Tiberis a Soractéval című rézmetszete ügyes és hangulatos kópiája. Rutinos vonalvezetése, jó távlata már alkotója nagy gyakorlatára mutat. Kis munkái, az 1810-es évek Pestjén, sokat mégsem jövedelmezhetek. Baráti körének minden tagja továbbra is segítette, ki vendéglátással, ki képvásárlással. Horvát István, a „Széchenyi Országos Könyvtár” kezdetben önkéntes, majd 1815-től kinevezett tisztviselője a szépmesterségek custosi állására ajánlotta barátját a múzeum direktorának; egy szegény nemesnek ekkoriban a közhivatal volt egyetlen menedéke. Kisfaludy legnagyobb sérelmére a nádor Miller Jakab Ferdinándnak, a múzeum direktorának ajánlását visszautasította – a jelölt állhatatlanságát hozva fel elutasítása okául. „Ich kann ihn nicht anstellen, ich kenne ihn! er hat schöne Talente, aber ist unbeständig, würde uns, wenn wir ihn am besten benöthigen, sitzen lassen”⁷³ – szólta a palatinus nyilatkozata, akit ilyen gyorsan és ilyen pontosan, mint ahogyan történt, csak a mellette dolgozó testvér, Kisfaludy János tájékoztathatott. Bánóczi monográfiája az egész – Kisfaludy számára nagyon fájdalmas – intermezzóról csak egy árnyalatnyi tévedést őrzött meg: ő a múzeum direktorában Horvát Istvánt nevezi meg Miller Jakab Ferdinánd helyett. Miller és Széchenyi Ferenc között pedig éppen ezekben az években folyt éles vita arról, hogy a

direktor ajánlására nevezi-e ki a nádor a tisztviselőket, vagy pedig Széchenyi – az alapítólevélben kikötött joga alapján. A nádor a kényes helyzetben végül magának tartotta fenn a döntést, de az első sorra kerülő esetben – éppen a szépmesterségek custosának kinevezésekor – érthető, hogy aggályos körültekintéssel határozott.⁷⁴

Vándorlása éveit többé nem emlegeti, Pest a csalódás ellenére is fogva tartotta. Barátai között az irodalmi élet aktuális problémáiról értesült. Vitkovicsék Kultsár István lapjának, a Hazai Tudósításoknak munkatársai; körükben jól érezte magát. Révükön megismeri az újságíró Kultsárt személyesen is, és összejön a pesti írógárda minden számottevő tagjával. A rajzot és festést sem hanyagolja el. Sőt, egyik barátja unszolására Stahly orvosprofesszornál anatómiát is tanul, hogy a test szerkezetét jobban megismerje. Félelmetesen romantikus kompozíciókat fest: csontvázak táncát holdvilágos éjszakában. Azt, hogy mennyit tudott munkáiból eladni, ő sohasem említette. Talán el is titkolta polgári rendű pap, jogász, múzeumi és városi tisztviselő barátai előtt. Ekkoriban már nem szignálja, dátumozza munkáit; a kezünkbe került tájképet sem jelezte. Így érthető: hogyha a hagyomány véletlenül nem őrizte meg nevét, más nem tanúskodik róla. Összesen három jelzett rézkarcát ismerjük, melyeket feltehetően már Pesten készített – több példányát őrizzük gyűjteményeinkben. Ha Bécsben készültek volna, akkor valószínűleg nem is tudnánk róluk. Valószínűsíti feltevésünket az is, hogy éppen ezekben az években kezd metszetekkel illusztrált kiadványokat tervezgetni. Arra gondol nyilvánvalóan, hogy saját szövegéhez az illusztrációkat is maga rajzolja és a rezeket is ő maga készíti. Csak így válik reálissá, hogy egy 120 képpel illusztrált magyar történet írásába és rajzolásába fog.

A három rézkarc kronológiai sorrendjét stílusvizsgálattal sem lehet megállapítani. Talán a Koldustársaság⁷⁵ a legkorábbi; sokalakos kompozíciója igényes, rajza azonban eléggé bizonytalan. Alakot még anatómiai tanulmányai után sem rajzolt hibátlanul. (11. kép.) Irodalomtörténész monográfusa első jelentős művében még mint eredeti munkáját emlegeti. A nyolcvanas évekre jellemző hozzáállással éppen ebből következtet Kisfaludy nemesi büszke öntudatára: akinek idegent másolni nem fért össze önérzetes természetével. Egy későbbi alkalommal, egy kevésbé ismert cikkében életrajzírója a Koldustársaságban németalföldi zsánerkép másolatát véli felfedezni.⁷⁶ Sajnos, a kép eredetijét még máig sem sikerült pontosan meghatározni. Figurái Jan van Ostade köréhez, rajzmodora Jan Both-hoz vezetnek. Ismerős viszont egy másik, ugyanarra az eredetire visszanyúló változata, melyet Nagy Ignác Magyar Titkok c. füzeteinek VII., 1844-ben megjelent számában Koldusestély címmel B. Kaiser litográfiájában közölt. (12. kép.) A művész modern életképpé alakította mintáját, s amit Kisfaludy még lemásolt, azt ő hangulatban, külsőségekben átformálta. A két kompozíció környezeti részei nem egyeznek; egymással semmi közvetlen összefüggésük nincs, de mindkettő ugyanannak a XVII. századi németalföldi eredetinek nyomán készült. – Kisfaludy két másik rézkarca tájkép, a Jan Both-másolatával azonos szintű. Mindkettőn látszik, hogy ebben a műfajban a megszerzett másolási gyakorlatával, természeti stúdiumok nélkül is tudott tetszetőset produkálni. A Cigánytanya⁷⁷ könnyed vonalakkal egyszerű környezetet érzékeltet: néhány fa közt, az előtérben, primitív sátor mellett, bogrács körül vándorcigányok buzgólkodnak.

Ezek a figurák szerényen igénytelenek, de igénytelenségük kvalitatív. A Cigánytanya és a Koldustársaság a romantika tipikus témái közé tartozik. Ugyanúgy romantikus a hangulata a harmadik kis rézkarcának, a Kápolna a patak partján⁷⁸ címet viselőnek. Ez is biztos vonalvezetésű, lendületes munka. Szelíd tájban, két domb között, erős sodrú kis patak; a bal oldalon, a gótikus ívű, romos, náddal fedett kápolnácska. A jobb lejtőn szomorúfűz. A szelíd tájban csupán egyetlen kis ember van jelen kutyájával.

Rézkarcai vonalvezetésének egyre nagyobb gyakorlatát bizonyítják. A háromnak egymástól teljesen eltérő stílusa jelzi: alkotójuk meg sem kísérli, hogy saját vizuális élményeit vigye papírra. Másolatokon tanult, és ettől eltérni nem is akar. Felkészültségének hiányait akkor fogja ő maga is számba venni, amikor előképek nélkül kezd illusztrációkat rajzolni.

Az 1817–1821 közötti időt kutatjuk még, mielőtt az új szakasz, a sikeres szerkesztő-író festői passziójának évei következnek. Kisfaludy Sándor regéihez készített illusztrációkat, Gaál György Nordische Gäste című tizenkét szakaszos költeményéhez ígért és rajzolt képeket, melyekhez még viselettörténeti tájékoztatást is kért.⁷⁹ Ekkoriban veszi kézbe barátai tanácsára Fessler magyar történetét, és – mint erről már szó volt – hirtelen, nagy energiával, rá jellemző eleven fantáziával, már egy saját rajzaival illusztrált magyar történet kiadásáról álmodik – azonnal hatalmas anyagi és erkölcsi sikert várva ötletétől. Ezeket a rajzokat kivétel nélkül elveszítettnek tudtuk, de az Aurora késői évfolyamaiban közzétett illusztrációiban sikerült néhányukat már korábban azonosítanunk. Kisfaludy régi rajzait közölte később egy-egy Vörösmarty- és egy Kiss Károly-vers kíséretében. Kisfaludy Fessler-féle vázlatai maradtak fenn az Aurora korai kötetekének jó néhány Martin Schärmer- és Alexander Clarot-rajzában is – mint stíluskritikai bizonyítékok alapján látni fogjuk. Így vitathatatlan, hogy a század második felében kivirágzó magyar történeti festészetünk néhány ős-kompozíciótypusát Kisfaludy Károlynak kell tulajdonítanunk.

Utolsó, évszámmal (1819) jelzett munkája ismét csak másolat, és újból csak téves adattal rögződött irodalomtörténetünkben. A bécsi akadémiai oktatás hatása alatt újból a klasszicizmus forrásához fordul, és lemásolja Jean Germain Drouaisnak Marius Minturnaeában c. kompozícióját.⁸⁰ (13–14. kép.) Tusrajzát – szokása szerint – metszet után készíti. A tévedés csak az volt e rajz körül, hogy az eredetét magának a nagy mesternek, Jacques Louis Davidnak tulajdonították s nem a kevésbé híres tanítványnak. Kisfaludy munkája rutinos. Toll- és ecsetvonásai határozottak, sőt az eredeti kompozíció arányain is változtatni mert. Azonban ugyanabban a hibában szenved, mint minden előző figurális kísérlete: nem ismeri a test felépítését, nem tud hibátlan alakot még másolni sem. Képpalkotókomponáló fantáziájáról ugyanakkor Kisfaludy Sándor két regéjének, a Tátikának és Somlónak szerencsés módon kivételesen megmaradt három eredeti illusztrációja ad bizonyosságot.⁸¹ (15. kép.) Az a három Dobozyhoz készült rajz, melyről Kisfaludy Sándor Gaál Györgynek levélben ad hírt, elveszett. Közülük egyet azonban az Aurora 1822-es kötetében Schärmer munkájában azonosíthatunk a későbbiekben. (17. kép.) A Kisfaludy-féle Tátika és Somló a két rege 1807-es kiadásának képmellékleteit, Kininger rajzait variálta tovább. Átvette a szereplőket, a bajuszos idősebb férfit, a fiatal mentés vitézt, a helyszín igen jelleg-

zetes részleteit: a kerek bástyát, a várfal szegélyét, a kövezet mustráját, a Tátikán a kámzsás barát figuráját is. (16. kép.)

Az 1819-es tavasz azután meghozta Kisfaludy Károlynak, az írónak, azt a sikert, amit évekkel ezelőtt mint festő kívánt magának. A tatárok Magyarországon székesfehérvári és pesti bemutatója után máról holnapra az ország legnépszerűbb színpadi szerzője lett. Tehetsége, melyet minden keserősége mellett még apja is elismert,⁸² végre megtalálta az érvényesülés útját. Harmincegy éves, amikor nevét megismerik, de a siker közel egyszerre érkezett egészsége romlásának első jelentkezésével. Ettől kezdve alig van levele, melyben meglevő vagy túlélte rosszulletekről ne panaszkodna. Sokat-akarása, sokféle terve, egymást váltó ötletei: több irányú adottságából, pályájának késői indulásából, sürgető előérzetéből és nem kis részben reális szükségszerűségből adódott. 1820-ban már országosan ismert drámaíró, költői kísérleteit 1821-től a Szépliteraturai Ajándékban közlik. Ez azonban mind nem elég a megélhetéshez, és a Kisfaludy-vagyont osztatlanul még mindig apja tartja kezében. A siker után valamennyire mégis enyhülhetett körülötte a családi légkör; egyszer – néhány évvel később – már azt a kifejezést használja erről az időről szólva, hogy „jóságára” utazott.⁸³ Sokat és gyorsan ír, de Gaál Györggyel, az Esterházyak bécsi könyvtárosaival váltott leveleiből látszik, hogy alkotói lendületével arányosan kritikája és önkritikája is erősödik.⁸⁴ Ötletei és tervei hirtelen egy irányban összpontosultak, amikor 1820 januárjában Kulcsár Istvánnak a Hazai és Külföldi Tudósításokban megjelent cikke nyomán, melyben a szerkesztő a magyar nyelvű kalendáriumok és almanachok kiadását sürgette, egy képekkel illusztrált magyar nyelvű irodalmi zsebkönyv kiadására határozta el magát. Tervei egyre konkrétabb formát kaptak. Kazinczynak még arról ad hírt 1820 decemberében, hogy almanachja illusztrációit ő maga fogja rajzolni.⁸⁵ 1821 júliusában a kiadvány Bécsben megkapja az imprimaturt, és ezután szövegezi meg Kisfaludy almanachjának hirdetését. Ez egészen egzaktul kifejezi azt, hogy szerkesztője az irodalmi és nyelvi hatáson túlmenően tisztában van kiadványának a szépművészetek megszerettetésében vállalt fontos szerepével: „E hazai Almanach tárgyai mind eredeti magyar elmeszülemények. Ugyanazok rész szerint a képek is, a metszést még most a külföldön kellett készíttetni. Ha miben legbuzgóbb szándékaink mellett egész a főtökéletességhez el nem juthatánk, abban mi engedelmet nyerhetünk, kik inkább vágytunk a mint lehetett kezdeni: mint a csinosodás ily fontos eszközéről a hazában egészen elfeledkezni.”⁸⁶

Sok hipotézis született már arról, hogy Kisfaludy miért tett le eredeti tervéről és miért nem maga rajzolta, sőt metszette képeit, hiszen három ismertetett munkája tanúsítja, hogy ebbe a grafikus mesterségbe is beletanult. Bánóczi szerint nem akarta – szerénységében – irodalmi művein túlmenően önmagát mint illusztrátort is az olvasókra kényszeríteni. Ezt bizonyítaná az is, hogy később közre adott saját rajzai, az Aurora-illusztrációk közt egyedülállóan, valóban szignálatlanok. Horváth János úgy véli, hogy szerzői és szerkesztői gondjai vették el idejét. A helyzet azonban más. Aurorájának hirdetése és Kazinczynak írott levele időben igen közel esik egymáshoz. Ennyi idő alatt nem változtatott elképzelésein, csak két kifejezést használt, amit a kutatók ellentétesen magyaráztak. Kazinczynak azt írja, hogy a rajzok tőle lesznek; a hirdetésben pedig azt, hogy „E hazai Almanach tárgyai mind eredeti magyar elmeszülemények. Ugyanazok rész szerint a képek

is”. Amikor Kazinczynak írt levelét fogalmazta, akkor sem gondolt már másra, mint hogy a saját kompozícióit, a saját „elmeszüleményeit” fogja almanachjában egy-egy ismertebb bécsi mester művészi értékű átrajzolásában közzé tenni. Eredetileg sem gondolhatott másra, hiszen már 1820-ban, tehát mindkét nyilatkozatát megelőzően megírta Gaál Györgynek önkritikus véleményét saját rajzairól: „Scenen aus den Nordischen Gästen glaubte ich nur für das Freundes-Aug verfertigen, nicht aber für die Welt.”⁸⁷ Aurorája kiállításánál pedig semmi költséget nem kímél a siker érdekében: „Wir wollen keine Kosten sparen, damit wir es auch äusserlich dem deutschen Almanach gleich stellen können . . .”⁸⁸ Az illusztrációknál is ehhez tartotta magát. Átadta saját rajzait barátjának, Martin Schärmernek, aki ezeket azután átdolgozva, kijavítva továbbította a rézmetszőhöz. Munkáját a szerkesztő biztonnyal megfizette, aminthogy gondosan választotta ki a drága metszőket és a könyvkötőket is. Az Aurora első száma véglegesen megszilárdította hírét és tekintélyét, kezdetben valamennyire anyagi helyzetét is, hiszen a fundátorok kissé különös indokolással 700 forint „jutalmat” szavaztak meg a szerkesztés munkájáért: „. . . mivel őt szépművészi tehetségén kívül is egy felől szeretve szeretjük, más felől pedig nem épen kedvező helyeztetésén édes örömet ez által is könnyebbíteni akartunk.”⁸⁹ A szépművészi tehetségekben feltehetően költői és festői adottságai egyképpen elismertettek. Egy azonban egy értelmű ebben a szövegezésben: az a szándék, hogy nem honorálni, hanem segíteni akartak.

Az alapítók eredetileg, 1821 első napjaiban 2500 forintot adtak össze, részint készpénzben, részint váltóban. Kulcsár István a fundus hézagainak a szükség megkívánta kiegészítését vállalta, Trattner pedig a kiadások előlegezését a példányok értékesítéséig. A feltételek eléggé gyorsan megváltoztak. Egy év elteltével elsőként Kisfaludy Sándor vonta vissza 400 forintját (a Marczibányi-díjat adta oda egy esztendőre), azután Trattner is a maga eredetileg adott egyszázát. Kisfaludy ekkor 2000 forint fejében vállalta, hogy hat réztáblával egymaga kiadja az Aurorát és a 2000 forintért megfelelő számú almanachot ad – s még ezen felül a nyereségből 1000 forintot letesz évenként Kulcsár István kezébe. Úgy látszik, ezekkel a feltételekkel sem mentek zökkenésmentesen az ügyek, mert 1824-től ismét új egyezséget kötöttek: Kisfaludy teljesen önállósul és a kiadási jogért 1825-től évi 1000 forintos részletben fizetendő térítést vállal, összesen pedig 3000 forintot. Azt, hogy Aurorája sikerével családi helyzete mennyire javult, mutatja az egyezséghez fűzött magabiztos megjegyzése: „. . . ezen adósságlevelem nagyobb securitás végett ősi jószágaimra intabuláltathatik.”⁹⁰ Ez az áldozat volt az ára annak, hogy szuverénnek óhajtott szerkesztői munkájába már senki sem szólhatott bele.

Az Aurora azonban sohasem jövedelmezett annyit, hogy fenntartsa magát és biztosítsa Kisfaludy megélhetését, ami az almanach kiadása előtt is bonyolult volt, és a nyomda, könyvkötetés, rajzoló és metszők honoráriumának problémái val még szövevényesebb lett. Hogy 1821 és 1826 között mint főfoglalkozásában az Aurora szerkesztője és kiadója, miből élt és miből produkálta almanachját, arról mi is csak teóriákat állíthatunk fel. Apja – másokon keresztül – állítólag segítette. Az is valószínű, hogy adósságokat is csinált, és úgy véljük: minden feltűnést kerülvé, festéssel egészítette ki bevételeit. Az írás a XIX. század elején

Magyarországon még passzió volt, a festés bonyolultabb eset. Versért, szerkesztésért még nem járt fizetés — kivételesen némi „jutalom”; a másikért: képért, illusztráció-rajzért (főleg ha bécsi mesterről volt szó) már magától értetődően fizetni kellett. Hazánkban ezekben az évtizedekben csak egy-egy külföldi mester keresett jobban ideig-óráig; hazairól nem tudunk. A magyar mesterek — Lyka Károly szavával élve — csak valamiféle „gyári termelés”-sel⁹¹ kereshettek kisebb összegeket. Tudjuk, hogy Kisfaludy ezt az utat választotta már korábban is Bécsben, ahol szelencefestésből, és pesti élete első korszakában ugyancsak, amikor akvarellek eladásából élt. Saját gondjain okulva ő lesz az, aki Vörösmarty Mihályra néhány esztendő múlva elsőként ráerőszakol 100 forintnyi írói tiszteletdíjat.⁹²

Kisfaludy képszerkesztői munkájára mindig sok gondot és energiát fordított. A kötetekhez változó számú rezet adott, az első évben hatot, majd a következőben kilencet. A szám nem volt állandó, nyilván az anyagi helyzetétől is függött. Az első esztendőben Karolina Augusta („Austriai császárné és Magyarország királynéja”) portréján kívül Petrich András Tihanyának és Füredének szép metszeteit, két rege-illusztrációt és egy történeti kompozíciót hozott. Stíluskritikai és egyben logikai alapon teljes biztonsággal két mellékletről állíthatjuk, hogy Kisfaludy eredeti vázlatát tartják fenn Martin Schärmer rajzában: Dobozyt⁹³ (Kisfaludy Sándor regéjéhez) és Árpádot⁹⁴ (Horvát István tanulmányához). (18. kép.)

Bátyja regéjéhez készített rajzainak eddigi tudomásunk szerint nyomuk veszett, pedig Kisfaludy Sándor hagyatékában öccsének még gyermekkori rajzait is megtalálták.⁹⁵ Nyilvánvaló tehát, hogy ezeket elküldte Bécsbe, és ezek egyike alapján készült a megjelent illusztráció — melynek kompozíciójához lesz hasonló évekkel később Vörösmarty versét kísérő László Cserhalmon⁹⁶ aláírású rajza is az 1826-os Aurorában. (19. kép.) Árpádjá mellett stíluskritikai bizonyságok szólnak: a fejedelem lábbal kilépő figurája, gesztusa és profilja, de a mellette állók egymásra néző és felénk forduló arctípusai Kisfaludy Károly több rajzán azonosan megtalálhatók. — A kis kötet intim tájképcskei Petrich András nevéhez fűződnek,⁹⁷ aki a korszak kiemelkedően tehetséges, kulturált mérnök-művésze volt. Amíg Kisfaludy Sándorral egyetértve vissza nem vonult a fiatalabbik testvér vállalkozásától, tájképei a korszerű honismeret művészi rangú példáival segítették az almanachot a sikeres induláshoz. — A bécsi metszők kiválasztásakor ennél a kötetnél és a későbbiekben is felhasználta minden eddig szerzett tapasztalatát. Foglalkoztatott olyan művészeket, akiket bátyja vagy Kazinczy és íróbarátai ajánlottak: például Blaschket, és foglalkoztatta Bécsben megismert ifjú barátait, művésztársait, akik közül néhányat ő honosított meg Pesten. Alexander Clarot és Friedrich Loos esetében joggal merül fel bennünk az a gondolat, hogy itteni letelepedésüknek Kisfaludy megbízásai adják magyarázatát. A Dobozy- és az Árpád-illusztrációk az első magyar történeti témájú kompozíciók a XIX. század tudatosodó nemzeti törekvései közepette. Kisfaludy bennük, mint említettük, az Aurora kiadása előtt tervezett képes magyar történetének már kész rajzait hasznosította. A magyar történeti tanulmányok, regék, költemények azonos történeti pillanatokot dolgoztak fel, sokszor ugyanabból a forrásból merítettek, így Kisfaludy régi illusztrációi mind aktuálisak maradtak. A Tudományos Gyűjteményben éppen 1821-ben jelentetett meg báró Hormayr József egy felhívást,

osztrák példára hivatkozva, amelyben felszólítja képíróinkat, hogy műveik tárgyául a haza történeteit vegyék. Báró Mednyánszky Alajos már 1820-ban azzal a különleges tervvel állt elő, hogy a nemzet jelesebbjeinek Magyarország kiemelkedő pontjain ércszobrokat állítsanak. A történeti témák szerepeltetésének igénye tehát már megszületett, és ismét Kisfaludy az, aki a járható útra rátalál, mint ahogy a magyar színjátszás aktuális igényeit is ő tudta felmérni. Aurorája népszerűségével számolva, tudatosan pótolta a nemzet képzőművészeti műveltségének hiányait a történeti témák képi megjelenítésének terén is: az almanach tíz évfolyamának teljes történeti anyagával – saját rajzaival, valamint az irányításával készült M. Schärmer-, A. Clarot-, Schoeft-, Johann Ender- és Melegh Gábor-féle illusztrációkkal. Lehet, sőt bizonyos, hogy saját rajzainak művészi rangja erősen közepes, s e rajzok nem a nagy francia romantika drámaibb irányzatát követték, hanem Fügert, aki a történeti festészetben – Tietzével szólván – a dauidi-római nyelvet bécsi tájszólással használta. Történeti festészetünk előzményeit kutató tanulmányaink⁹⁸ még ma is adósak a témának teljes és részletes feldolgozásával, a falfestmények, kódexminiatúrák, oltárképek, magyar történeti tematikát feldolgozó kompozíciók részleteinek összevetésével, a XVII. és XVIII. században kiadott egyetemes történeti publikációk magyar vonatkozású történelmi illusztrációinak korpuszával. A témák áttekinthetők: Árpád, Szent István, András és Béla, Szent László, a Hunyadiak, Mátyás király, II. Lajos holttestének feltalálása, az egri nők, a Zrínyiek – évszázadok során hol freskóban, hol miniatúrában, hol grafikában, kevéssé ismert vagy névtelen mesterek megfogalmazásában. Kisfaludy tervezett történeti képeskönyvében és megvalósult almanachjának történeti illusztrációiban nem követte szolgálai ezeket az előzményeket. Hanem összeolvastva Bécs és Dunántúl barokk emlékeit, Maulbertsch, Dorffmeister és Raphael Donner magyar típusait, de felhasználva a könyvtárban meglévő Mausolaeum Habsburgico Austriacorum Principum képeinek tanulságait is, a bécsi akadémia történeti festészetének oktatásán nevelődve alkotta meg barokkosan klasszicizáló hőstípusait. Megelőzve a néhány évtizeddel később oly közkedvelté vált és művészettörténészeinktől sokszor emlegetett bécsi Johann Nepomuk Geiger rajzsorozatát is, első ízben komponálta meg a század második felében magas rangra emelkedett történeti festészetünkben továbbélő témákat: az aradi országgyűlést, az András és Béla-jelenetet, Árpád fejedelemmé választását, Dobozy Mihály hősiességét és a török ellen harcoló magyar asszony lelkes figuráját.

Elméleti műveltségéből következően a viselettörténeti hitelesség is foglalkoztatta már, történelmi illusztrációiban a magyaros korhű viselet, legalábbis általa korhűnek vélt viselet ábrázolására törekszik. A Bécsben élő nagy műveltségű Gaál Györgynek, az első népmese gyűjtemény kiadójának, akinek hiányos dramaturgiai ismeretei pótlásában oly sokat köszönhetett, és akinek kivételes őszinteséggel írta leveleit, egyik alkalommal erről tett említést: „... der Compagnon dieses Herrn, Ob. Lieut Habermann, war bei mir und forderte Skizzen aus der ungar. Geschichte. Auch dieses schlug ich ab. Nur des Costüms wegen gab ich ihm etwas.”⁹⁹

1822-ben készíti elő az Aurora második kötetét. Ismerjük pontos és részletes utasításait, melyeket Petrich András rajzainak metszője részére küldött.¹⁰⁰

Schärmer rajzaival és ezeknek a rajzoknak metszőjével kapcsolatban viszont semmi feljegyzése nem maradt. Az elsőket Gaál György őrizte meg gondosan. A többi, úgy látszik, közvetlenül a művészhez küldte, és így elkallódtak. A kötet protektora ez évben József nádor volt; az ő portréját hozta a címlap mellett. Ezenkívül öt regét és egy történelmi témájú verset, továbbá egy szimbolikus képet adott a „nyelvünk tenyészetét képező” Auroráról. Rajzolóként ez évben is Martin Schärmer foglalkoztatta, és a képek újból csak nagyjából az ő részletes vázlatai alapján készülhettek. A romantikus karakterű interieurokban játszó három rajz idegen oeuvre-jében: mind németes karakterük, mind a jelenetek belső kompozíciója eltér sajátjaitól. A kötet másik három reze, az Aurora,¹⁰¹ a Csobánc¹⁰² és az egyik Somló-lap¹⁰³ viszont az ő kezére vall. (20. kép.) Nőalakjai a későbbi Vörösmarty-illusztráció, a Hajna fürdése,¹⁰⁴ vagy akár a László Cserhalmon¹⁰⁵ illusztráció nőalakjával azonosíthatók. (21. kép.) A két rege-illusztráció a Balaton kedves tájának konkrét vidékeit mutatja. Nem ideál-tájak, hanem a tihanyi félsziget kéttornyos templomát és Somló várát helyezik az esemény hátterébe. A két jelenet pedig a regék első illusztrációinak, Vincenz Georg Kininger rajzainak kompozíciós sémáit követi.¹⁰⁶ Martin Schärmer ismét Kisfaludy szépen elgondolt és jól komponált vázlatait emelte művészi rangú alkotásokká. Érdekességük az, hogy e kis tájképek az egyetlenek, melyekben egy-egy reális tájat rajzolt meg. Talán Petrich András balatoni munkáinak közvetlen hatása alatt készültek.

1822–1825. IRODALMI SIKEREI ÉS ÚJRAÉLEDŐ FESTŐI MUNKÁSSÁGA

Pontosan az 1822-es évhez köti Toldy Ferenc Kisfaludy művészetének döntő állomását, amikor – állítása szerint – vízszínekről olajra vált. Kisfaludy Károly minden munkái 1831-ben Budán napvilágot látott kiadásának X. kötetében, az életrajzi részben írja: „Kisfaludy nemcsak költő volt, hanem képrő is. Viszontagságai’ éveiben feketében és színekkel, de vízszínekkel festett, többnyire arcokat ’s csak 1822 óta olajban . . .” Ez a sokszor ismételt mondat valahogyan el-sikkadt művészettörténeti köztudatunkban. Az egyre ismételtetett séma szerint Kisfaludy a koraromantikus ösztönös festőzseni ecsetjét felcserélte tollával – és ezzel magyar nemzeti festészetünket a benne rejlő lehetőségektől, további folyamatos fejlődésétől fosztotta meg. Ezt a nagyjából ebben a formában élő ítéletet nem zavarta Toldynak ugyanakkor tényként elfogadott emlékezése sem. Szavai nem is fedik teljességgel az igazságot. Bécsben már olajjal festett szelencékre, Pozsonyban olajban irodalmi zsánerképeket és portrét is; tanulmányai elejére datáljuk Louthembourg Hajótöröttek c. festményének másolását is. Pestre költözése után elsősorban metszetekről akvarellbe áttett munkáiról hallunk és tusrájzú illusztrációiról. Képzőművészeti érdeklődése szerzői és szerkesztői sikerei után újból erősödik – ezen a területen is elmélyíti ismereteit. Százszámra vásárolja a metszeteket, feltehetően az Európa-szerte elterjedt németalföldi és francia mesterek műveit, s ezeket viszi át ezután olajtechnikával vászonra. Vásárol – hagyatéki leltárának bizonyossága szerint – különféle kézrajzfüzeteket és ideál-képsorozatokat is, mint a *Voyage en Espagne* és a *Galerie d’Orléans* füzeteit.¹⁰⁷

A korábbi értékelések során Kisfaludy Károly művészi pályájának első szakasza kapott nagyobb hangsúlyt. Életútjának regényes kitérője vonta inkább magára irodalomtörténészeink figyelmét, semmint a húszas évek közepére kibontakozó festői munkássága. Toldy Ferenc első rövid életrajzában, melyből az előbb idéztünk, még meghatottan említi író-festőnk nyilatkozatát újonnan ébredő festői kedvteléséről: „Mit nekem a szép idő? – mondotta Kisfaludy, ki hajótörést festett olajba – annál e képet jobb szeretem, ha el nem is készül. Volt idő, mikor egyetlenegy napsugár is vágyást költe bennem élni a kínálkozó természet örömeivel, de sírva folytattam a megrendelt ocsmány arcot, mert – pénz kellett! Most hála Isten! mehetnék, de ezt inkább szeretem, mert szabad akaratból készítem.” Majd a korán elhunyt barátira emlékezvén, Toldy már feledi is sokszori elégedetlenségét, hogy naphosszat elbíbélődik festményeivel, ahelyett, hogy az Aurora kéziratait olvasná.

Bánóczy a múlt század vége felé már csak kritikusan tud szólni Kisfaludy képeiről. Irodalomtörténészként bírálatát Ligeti Antalnak, a festőnek – a Nemzeti Múzeum képtárórének – és Sebestyén Gyula tanárnak ítéleteire alapozza.¹⁰⁸ Kerek

ötven esztendő telt el Kisfaludy halála óta. Közben nemzeti festészetünk remekei felsorakoztak a magyar irodalom legszebb alkotásai mellé, s az alkotók és kritikusok ez időben türelmetlen értelmetlenséggel fordultak el a közvetlen elődöktől, azoktól, akik a pályát előttük járták és akiknek eredményeit ők maguk szinte magától értetődően építették tovább. Az eredeti alkotások bővületében ítélkeznek, és a kellő időbeni távlat hiánya miatt történetietlenül. – Kisfaludy Károly műveit a Nemzeti Múzeum elzárt gyűjteményében csupán kegyeletből, relikvia értékük miatt őrzi ez az utókor. E szigorú elmarasztaló bírálata után Kisfaludy festői munkásságának első elismerését különös módon egy másik irodalomtörténésznek, Beöthy Zsoltnak, a Magyar Irodalomtörténet szerkesztőjének köszönhette, aki színes reprodukcióban hozta *Éjjeli szélvész*¹⁰⁹ című festményét. (22. kép.) A képszerkesztő neve ismeretlen, de a munkatársak között ott van Pulszky Ferenc is. A Képes Magyar Irodalomtörténet megjelenésétől számíthatjuk művésztének tárgyilagos megbecsülését. 1921-ben rendezte meg Ernst Lajos és Lázár Béla első gyűjteményes kiállítását. A katalógus előszavában Lázár Béla, Kisfaludy festészetének forrásait kutatva, kissé túlzóan Salvator Rosát említi, és Caspar David Friedrich magyar társát üdvözli benne. Lyka Károly a Magyar művészet 1800–1850 c. korszak-monográfiájában azután már kimondja a megváltozott véleményt: „... nagyobb tehetségnek tartjuk, mint ... pesti kortársainak bármelyikét...” Genthon István a XIX. századi magyar művészetről szólva, Kisfaludyt Markó Károly mellett a kor legtehetségesebb tájfestőjeként említi.

1822-től 1830-ig tart tehát az a szakasz, amelyben a már híres vígjáték- és drámaíró, költő és szerkesztő valóban festővé vált, stílusok különbözőségét ismerő műértő lett. Művészi igényeinek emelkedésével jól látja saját eredményeit és a megtett út minden objektív akadályát. A konzekvenciák levonásában egyszerre érkezik el Ferenczy Istvánnal egy közös eredményhez: a magyar művészkepző akadémia felállításának gondolatához.¹¹⁰ A könnyen értékesíthető, metszetekről másolt akvarell-tus tájképek után elmélyed az új technikában. Az gyorsan készülő, rutinmunka volt – ez hangulatainak kifejezője, költészetének ihlető forrása lett. Mintha visszazárkózott volna a maga teremtette világába; a kiharcolt siker, az oldódó családi ellenérzések után újabb tanulságokat hoztak az évek: kritikát, a sikerek nyomában járó irigységet, a szerkesztéssel együtt járó nehezteléseket, intrikát. Ha Toldy nem téved az évben, akkor már számol azzal is, hogy végleg egyedül marad: „Miután ez év is elmúlt – mondja 1823 végén – s meg nem házasodtam, többé nem fogok.”¹¹¹ Körülvette magát kedvelt mestereinek metszeteivel, szépen gyarapodó képgyűjteményével, s borongós hangulatában múltjának és jelenének szimbólumaként élte bele magát a romantikus témákba. A nagy francia klasszikusok és követőik, a tengerfestő németalföldiek s iskolájuk viharos tengerképeit kedvelte, a vad elemek rettentő hatalmával, vészes erejével küzdő emberek végzetes sorsának ábrázolásait, a tűzvész és villám világította táj élményeit. Képtárában gyűltek metszetben és eredetiben a Bécsből ismert Louthembourg, Joseph Vernet, Michael Wutky, a régi hollandi mester: Aert van der Neer (aki előszeretettel festett már a XVII. században holdvilágos és tűzvészes jeleneteket), Christian Brand, a Wutkyt követő tanítvány: Joseph Rebell, valamint a Salvator Rosa és Louthembourg stílusában dolgozó Ignace Duvivier képei. E művek világa megegyezik aktuális lírája vízióival is.

Részlet az 1821-ből való A nyugtató c. verséből:

„A szépség felhőtlen tetőre vágy,
Birtokhoz csak szerencsés juthat el.
»Némulj meg, és tanulj lemondani.
Nyugasztalódj belső világodon:
Örökségül tündéri álmokat,
Nem földi jót adának istenid.«
Így dörge rám küzdőre egy hideg,
Egy vak szokáson szentesült erő;
Érczormányát vadon zajogtatá,
S habok közé sülyeszi partomat;
Mély örvényt vág frígyes pályánk között,
S kinézteim homályba oszlanak,»

Egy másik kép az Élet és phantasia című költeményéből, 1821-ből:

„Sötét homályban
Intézik és szövök
Komor hatalmak
A földi kétes
Pályák irányait;
S némán, szívetlenül,
Tüskéket hintve
Rejtélyes útra,
Hideg karokkal
A puszta élet
Háborgó tengerére
Taszítanak.

És duzzadó habok,
Ellenkező szelek
Forgatják életünk
Keskeny hajóját;
Fel-felröpítve
Hullámtetőkön
A fellegig mereng,
S alá sodorva
Halálos örvény
Tátong alatta.

S kínos zavarban
Ott küzd az ember
A vészözönnek
Gátlan dühével,
S dagadt kebellet
Partnak törekszik,
Mely biztatón leng
A távol elnyúló
Reménykőd árjain:
Ott szebb élet derül,
S a csendes nyugalom
Forrása csörgedez.

De nem talál nyomot
Esdett fokszirtjain;
Fáradtan visszadől
Zajló habok közé,
S a lankadt szomjuzó
Egy tiszta cseppet
Se' nyerhet.

Kígyók övedzik át
Baráti kéz helyett,
S fájó botlásait
Kaczagják ördögül;
A váltó nap leszáll,
Kétségek ostroma,
Körüldöbörgi,
S kiélve jobb hitét
A jó- s igazhoz,
Fagylalt melyére
Rohannak.

Meredve néz
A holt világra,
Sülyedte árnyai
Kísérve rezgetik.
Gyáásszín borítja
Zordon vidékeit;
Csak egy villámsugár
Dereng le néha
Bús éjjelébe,
S reménye sírjait,
A véghetetlen őr,
Mutatja könnyes
Szemének . . .”

Egy epigramma-részlet 1822-ből:

„Zúg, morog a zivatar, zajog a zord éjszaki szélvész
.....
Vívjatok égi tüzek! nem retteg tőletek a hív,
Sőt vadon árjaitok partra segítik utóbb! ...”

Részlet az 1823-ból való Vég part c. költeményből:

„A szenvedő néz messze part felé;
Néz: hol derülne sülyedő világa?
Hol enyhül a seb, melyet sorsa vága?
Mi érző szívét kínnal telé.”

Kisfaludy olajfestésű képeit már következetesen nem szignálta. Így azok csak közvetetten, egy-egy közgyűjteményi leltár, egy kortárs jóbarát, az egykori tulajdonos írásos vagy hitelt érdemlő szóhagyománya alapján váltak hiteles művekké. A képek azután – kevés kivétellel – egymást igazolják. Első gyűjteményes bemutatóján, az Ernst Múzeumban 1921-ben, 17 művéből 14 olajfestmény volt jelen. Miközben újabbak bukkantak elő és még meglevők vesztek el, 1963-ra, a második teljes oeuvre-t bemutató kiállításon 43 alkotásából 21 volt olajfestmény.¹¹²

„Vészeit” és „nyugalmas teremtéseit” – mint Kazinczy jellemezte műveit – pontos időrendi sorban elhelyezni nem lehetséges. Egyedül festésmódjának idővel megszerzett könnyedsége, képeinek biztonságosabb ecsetvonásai és felületi simasága jelzik a fejlődés útját. Kisfaludy munkássága vizsgálatánál nem is a kronológiai precizitás a lényeges, hanem sokkal inkább érdeklődési körének változása és témáinak gazdagodása. Festő-munkájában is ugyanazt a munkamódszert követte, ami a korára elsősorban jellemző volt. Gyermekkori rajzgyakorlatai – szépen, kalligrafikusan rajzolt virágok, fák, romos épületrészletek – a kor oktatási rendje szerint kivétel nélkül előminták másolatai; klasszicizáló rajzmodorú és klasszikus témájú szépia- és tusrajzai, melyek a bécsi akadémia történeti festészeti osztályának elvei alapján készültek: másolatok vagy variációk Füger, avagy a klasszicizmus más mesterei után. Metszetei ugyancsak másolatok voltak.

Festői gyakorlatában – saját zárt világában, képzőművészeti társtalanságában, visszhang és kritika nélkül – nem is keresett új utat. Önálló képalkotó fantáziáját csak az irodalmi témák mozgatták meg, de ott is korlátozta őt gyenge felkészültsége. Az író Kisfaludy szubjektív érzései és hangulatai könnyebben alakították az irodalmi előképet önálló alkotássá, egy-egy új irodalmi műfajt könnyebben töltött meg szubjektív tartalommal. Festői oeuvre-jében a hasonló gesztus szándéka nehezebben valósult meg, mert az átvett részletek mindig önállóbbak maradtak. Képzőművészetünk propagátorai Kisfaludyval együtt elsősorban a magyar irodalom munkásai voltak. Nemzeti festészetünk első lépéseit azok támogatták, akiknek a művészi gyakorlathoz kevés kivétellel alig volt közük. Vörösmarty, aki Széchenyivel szemben kiáll Ferenczy István és a magyar művészet védelmében („mert végre is nem egy kis szobrászról van szó, hanem egy kis magyar nemzetről, melyből ennél jobb nem tudott kiválni”¹¹³), ugyanaz az ember képzőművészeti

tájékozatlansága miatt egy festmény leírásában a témát, színeket, a keret szélességét megemlíti, de a művész nevét még nem tartja lényegesnek.¹¹⁴ Kazinczy és Kisfaludy a másolatok nagyra értékelésének elvével nem álltak egyedül, és ezek az elvek a XIX. század elején határainkon túl is érvényesek voltak. Louthembourg, Wutky, Vernet, Rebell és Duvivier is egy eltűnt korszak túlélő témáit ismételték, de maga a nagy mester, Heinrich Füger is négy változatban másolja le Coreggio Búnbánó Magdolnáját. Jó néhány évtizeddel később Barabás Miklós és Borsos József többször is ismétlik egy-egy jól sikerült kompozíciójukat – másolják immár önmagukat.

Kisfaludy olajfestésű munkái közt elsőnek a korábban már említett Endermetszetről másolt női képmást kell tekintenünk. Festhette akár még Bécsben is és onnét küldhette Sümegre családjának, de festhette már Pesten is. Az irodalmi hagyomány vagy talán csupán a Kisfaludy család múltja körül buzgólkodó Darnay Kálmán jóvoltából Kisfaludy első szerelmeként, Heppler Katinkaként ismert női portré még inkább csak dilettáns próbálkozás. Színezése és ecsetkezelése is kezdetleges. Eddig is csak a tévesen hozzáfűződő érzelmi tartalom tette érdekessé. Olajfestményei közt a tengeri viharképek alkotják az egységes nagy csoportot. Kisfaludy festményeinek forrásait sohasem kutatták. Azt a néhány festményt, mely közgyűjteményeinkben az ő oeuvre-jét jelentette, objektív kritikával a XIX. század húszas éveiben hazánkban egyedülállóan korán romantikus témájú, romantikus részletekben bővelkedő és szokatlanul eleven színekkel festett kísérletnek tekintették.¹¹⁵ Így adódott, hogy olyan egyértelmű megnyilatkozásokat, melyeket Kazinczy személyes találkozások után Kisfaludyról több ízben megfogalmazott, nem vettek figyelembe: „Mint Granadiros Fő-Hadnagy lelépe a katonai pályáról, hogy két szerelmének, a Festésnek és Költésnek élhessen. S az elsőbbet nem mint Naturalista űzi, hanem tanulás után. Szobája tele van Vészeivel, a Louthembourg ízlésében; de neki vannak nyugalmas teremtései is, és nem mind tájfestések.”¹¹⁶ Pedig e sorok pontosan meghatározzák Kisfaludy forrásait. Kazinczy sokszor megfordult Bécsben, és figyelemmel kísérte a művészeti élet eseményeit. Jól ismerte Michael Wutkyt, Louthembourg képeit és Vernet metszeteit. A szent öreg így ír Toldy Ferencnek Kisfaludy halála után, 1830 novemberének utolsó napján: „Barátom, Kisfaludynál van két rezem, egyik Calme, Vernettől, a másik aquarelleben dolgozott tengeri vész, Kisfaludy Károly ezt nekem vászonra kezdé általvinni . . . Nem fogom soha engedni, hogy a kezdett tableau elvégeztessék.”¹¹⁷

Kisfaludy tehát Kazinczytól is kapott kölcsön metszetet másolásra, „vászonra történő általvivésre”. Egy Pyrker Lászlóhoz küldött levelében a műgyűjtő főpapak is megköszöni szívességét egy másik metszet átküldéséért.¹¹⁸ Viharképei közül pontos másolatot csak egyet ismerünk, Louthembourg után, a korábban már tárgyalt iskolamunkáját, a közismert Hajótörötteket. De témában többször követte a Bécsben igen kedvelt mestert; Kazinczy idézett sorai is erre engednek következtetni.

Megmaradt tengeri viharképeinek nagy csoportját Joseph Vernet festményei és metszetei ihlették. Ő volt talán a legdivatosabb művész, akinek festményei metszetrészekben Európa-szerte elterjedtek. Louthembourg-nál klasszikusabban

ragaszkodik a barokk idilli tájkép kompozíciós elrendezéséhez. Az előtérben, egy benyúló földnyelven, a kép hangulatától függően különféle, hol tragikus, hol békés tevékenységgel elfoglalt emberek apró csoportozatai mögött nyílik a tenger távolba vesző horizontja. Esetleg valami halványuló hegyvonulat zárja a látóhatárt. Jobbra vagy balra keretszerűen beszűkül a tér: viharképein valahol biztosan feltűnik a szikláról a térbe behajló vihartépett kis fa. Ezt a motívumot sokan használták, Michael Wutky, Joseph Vernet, Rebell és mások is. Kisfaludynak két Tengeri vihar címen ismert festménye van, melyet kis emberkéi, staffázsfigurái Vernet-hez utalnak. A kisebbik egykor a Kisfaludy Társaság gyűjteményébe került, ma a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona.¹¹⁹ (23. kép.) Hatásában monumentális, de kisméretű festményén a viharban vadul hullámozó vízen, a kép középpontjában egy méltóságteljes nagy hajó közeledik. A szem figyelmét azonban az előtérben küszködő hajótöröttek kötik le, akik báláikat mentik a pusztulástól. A part mellett, egy sérült hajó árbocán, társaik harcolnak a szélvész erejével. Az ég tragikusan viharos felhőzetű. Ott van a szikla a képen, és ott van a kis fa is. Ezen a képen, mint Vernet Naufrage c. festményén vagy a baseli múzeumban levő Stürmische See mit Schiffbrüchigen c. kompozícióján (24. kép), egyenlő hangsúlyt kap a viharzó tenger és a felhőktől súlyos viharos ég, mely arányaival is elnyomja az életükért és javaikért küszködő embereket. Kevésbé erőteljes, kisebb igényű a másik Tengeri vihar címen ismert festménye¹²⁰ – ma a Magyar Nemzeti Galériában. A természeti motívumok azonosak, de csendesebb az ég, erőtlenebb a vihar. Ugyanakkor a felhőkön áttörő fénynyalábok s a kép párás atmoszférája erőtlenségében is könnyedebben, modernebbül festett. Drámaibb hatású a csoportozat harmadik tagja, a Tengeri és levegői vihar¹²¹ (25. kép), melyet Zlinszky János ajándékozott 1846-ban a Magyar Nemzeti Múzeumnak. (Nevével a hagyaték ügyei körül sokszor találkozunk, ő vette jegyzékbe Kisfaludy vagyónát.) Elöl a hajótöröttek ismert csoportozatai, a vízbefúlt körül jajongók és menekülők; az égen fehérhasú madarak. A kép színei különösen romantikusak, s ha metszetről vitte át vászonra, akkor festőjének színfantáziáját dicsérik. A barokk téma bécsi utóéletének, másodlagos romantikájának magyar átvétele a negyedik festmény, mely ehhez az együtteshez tartozik: Tengeri vész címmel ismerjük¹²² – ma a Tudományos Akadémián van. (26. kép.) A tengerbe nyúló sziklás magaslaton klasszikus, antik timpanonos épület, odébb diadalív maradványa. Az előtérben a hajótöröttek közt a fedetlen keblű nő és mentőinek csoportja Vernet Naufrage-án is ott van. Ez a kép is egy író-barát, Zádor (Stettner) György révén került annak idején a Kisfaludy Társaság gyűjteményébe.

A vernet-i körhöz egyetlen derűs témájú festménye tartozik – ma ugyancsak a Tudományos Akadémia épületében: egy békés, napsütötte tengerparti város látképe. Ezen világoskék, fehér felhős ég alatt színesruhás halászok tevékenykednek csendes nyugalommal.¹²³ (27. kép.) A festményt nézve Kazinczy sorai jutnak eszünkbe: „... vannak neki nyugalmas teremtései is...” Talán éppen ezt a festményt másolta halála előtt egy Vernet-féle „Calme”, talán éppen az öreg széphalmi mestertől kölcsönzött metszet alapján.¹²⁴ Nyugalmával, fehér felhős egével társként e csendes tengeri tájkép mellé kívánkozik az a befejezetlenség üdeségével ható másik tengeri kikötője, amit nem Vernet, hanem Michael Wutky, a sokat emlegetett, a magyarokat is ismerő öreg osztrák mester festménye ihletett.¹²⁵ (28 – 29

kép.) A kép a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona. Ezen is majdnem kulisszaként hat a két oldalt lezáró motívum: jobbra a szikla, rajta a csapzott kis fa, a másik oldalon egy árbochos hajócska. A többenél nyersebb, erőteljesebb színfoltokban felhordott felület miatt e művét a festőnk halála után dobra került „9 darab különbözőféle elkezdett, de be nem fejezett” munkái egyikének tartjuk.

A viharos és békés tengeri tájképei mellett egységes csoportot alkotnak a tűz romantikus effektusára komponált vásznai. Részleteikben, felépítésükben azonban nem egy, hanem több mester hatását, több mester követését tanúsítják. Michael Wutky és Christian Brand áll legközelebb hozzájuk. Az Éjjeli szélvész a legáltalánosabban ismert műve, mely többnyire a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán látható. Hírét-nevét színes reprodukciókban – mint említettük – a Beöthy-féle Irodalomtörténet terjesztette el.¹²⁶ Részletezőbb, mint a felsoroltak jó néhány, de ecsetkezelése eléggé kezdetleges. A gótikus templomrom hatásos jelensége s a kép manierista színei miatt egyike a legromantikusabb vásznainak. Tengeri viharai és e között hangulatban van valami közös; ott a víz rengetegének van kiszolgáltatva az ember, itt a tűznek és a viharoknak. Egyike a legszebb festményeinek a Falu égése holdvilágos éjszakán¹²⁷ – ugyancsak a Nemzeti Galériában. Vörhenyes tűz emésztő szépsége fölött az ezüstös hold és fehér szegélyű, sötét felhős égbolt a bizonyossága annak, hogy Kisfaludy e festői korszakában eljutott az ecsetkezelés olyan biztonságához, ami birtokosának már élvezet és öröm. (30. kép.) 1825-től kezdve ifjú barátja, Schedel (Toldy) Ferenc, aki benne a tehetséges költőt, író és szerkesztőt szeretné serkenteni, egyre többször panaszkodik közös barátjuknak, Bajzának: „Kisfaludy mindég csak fest, mi épen nem kár, mert ő valóban igen elébbre viszi művészségét.”¹²⁸

a Az izzó fény effektusára épített harmadik kompozíciója – a Kunyhó rőzsetűz fényében¹²⁹ – izgalmas és lezáratlan kérdés marad tárgyalásunk után is. – Alkotó-elemeiből sok minden ismerős; az ég felhőzetének játéka, a tűz motívuma, a falombózat megfestése. (31. kép.) Az előtérben játszódó jelenet leginkább Ostadera emlékeztet, de máskor főszerepet játszó ismerős természeti motívumok itt mellérendelteké válnak. A hangsúly a kunyhón és az embereken van. Egy fel nem ismert irodalmi téma illusztrációja lehet, melyet a már jellemzett munkamódszerével különböző képek elemeiből komponálhatott. Talán Schiller Ráuberje ihlette. – Egyre többször tér el a kulissza-kompozíciótól; a régi rendet felborítva az előtérbe helyezi a lényegét, s a régen távolba vesző látóhatár helyett most az előtér látványa mögött már le is zárul a világ.

A fejlődés a tengeri viharoképeken, a tűz effektusával komponált vásznain, a békésebb tengerképein át, a konkrét irodalmi tartalmú vásznaihoz s még tovább, egy érzelmeket pihentető, békés, szentimentális, szelíd szakaszhoz vezet: egy Fügerről másolt Bűnbánó Magdolnához,¹³⁰ a francia festő, François Villiers Huet Hébéjéhez¹³¹ és a Boucher-kör utáni Vénuszához.¹³² Ez a fejlődés ismét Bécsset követi. Egy belső nyugalomkeresés miatt, e külső hatásra, a romantikus témákon túl eljut a bécsi klasszicizmus-biedermeier magyar tolmácsolásáig.

Hébéjét Igaz Sámuel Hébéjében közölt metszetről festette.¹³³ (32–33. kép.) Színei sajátosak; ugyanazokkal az élénk színekkel festi, mint tűzvézseinek jelenségeit. Ecsetje biztos, a kép felülete biedermeieresen sima. Selymet és bársonyt, madártollat és emberi karnációt tetszése szerint tud már érzékeltetni. Figura-

készsége azonban sokban emlékeztet még első kis dohányszelencéjének Vénuszára és Aurora-illusztrációinak nőalakjaira. A kis Ámorral és macskával megjelenített Boucher-féle Vénuszt ugyanezek a kvalitások és hibák jellemzik. Füger Bűnbánó Magdolnáját ugyancsak a Hébe lapjairól vitte át a vászonra.¹³⁴ A kép hosszú utat tett meg, de vándorlása nem különleges jelenség. A kor képzőművészeti felfogása tipikusan tükröződik benne: Correggio képét Füger másolta, Füger festményét Berkovetz metszette rézbe, és Berkovetz metszetéről Kisfaludy festette meg újra — immár saját színeivel. (34–36. kép.)

Kisfaludy e Bűnbánó Magdolnája nemrég bukkant elő, együtt egy Wutkyt követő Vezúv-festménnyel és együtt egy régen ismert, ezüstös holdfényű viharos tengerképének Vernet-hez vagy Vernet köréhez tartozó eredetijével. A történet Pyrker Lászlóhoz, a mecénás-érsekhez vezet vissza a hagyományok szerint. A képek — nemrégien elhunyt tulajdonosuk, Blaskovich János családi emlékei szerint — a műgyűjtő egri érsek halála után árverésen jutottak nagyapja birtokába.¹³⁵ Blaskovichék úgy tudták, hogy a Bűnbánó Magdolna értékes olasz festmény, melyet Kisfaludy itáliai útjáról hozott magával és Pyrker még lilienfeldi apát korában vette tőle — bécsi szorult helyzetében. A másik két festmény a hagyomány szerint Kisfaludy munkája. Genthon István 1958-ban e Bűnbánó Magdolnát Füger iskolájaként határozta meg.¹³⁶ A nőalak azonban ennél pontosabban is megvallja mesterét; rokon a későbbi László Cserhalmon női figurájával is. A kép a Fügert követő Kisfaludy műve. A tápiószelei gyűjtemény Pyrker-hagyatékából származó, Kisfaludy-műnek tartott másik két képe közül az egyik, a Vezúv,¹³⁷ tagja költő-festőnk korábban tárgyalt vörhenyes tűzű munkáinak. Kompozíciója s jelen esetben témája is szorosan követi Michael Wutkyt. Az együttes harmadik tagja — mint említettük —, szemben a családi hagyománnyal, nem Kisfaludy-festmény. Azonban vonásról vonásra egyezik egy közismert vásznával, egy ezüstös fényű tengeri viharképével, melyről a csoport korábbi tárgyalásánál még nem beszéltünk. (37–38. kép.) Ott balra a romantikus sziklára épült toronyrom, tövében a mélyben, lent, a tenger zajos hajjai közt egy sérült hajó; a hajósok az oldalra fordult hajótesten rohannak, mentik életüket. Saját festményén az ég sötét felhői közül áttör a hold ezüstös fénye. A tápiószelei, igen kvalitásos változaton, melyet mi Vernet feltételezhető eredetijének tartunk, a látvány ugyanaz, de a felhőzet anyagszerűbb; a középső részben egy villám árasztja vörhenyes fényét a tájra. Azt az egyszerű és tetszetős feltevést, hogy egy Kisfaludy-mű két változatáról lenne szó, az cáfolja, hogy a tápiószelei kép kvalitásosabb, jobb festő munkája. Pyrker érsek hagyatékából a Blaskovich-gyűjteménybe tehát a két Kisfaludy-festmény mellett egy olyan kép is került, mely korábban a költő-festő volt, s melyről a Magyar Nemzeti Galériában őrzött holdvilágos tengeri vészét alakította.

A sok-sok másolt tájkép mellett egyetlen természet után festett és lélektanilag érthetően, kivételképpen szignált festményéről tudunk: az Ernst Múzeum 1921-es kiállításán szereplő Visegrádjáról. Lyka Károly még autopszia alapján írhatta róla elismerő sorait: „Visegrád hegyfokát s romjait is megfestette, s párás ezüstös tündérfátyolt vont a szceneria elé . . . Kisfaludy Károly Visegrádjára nem festői örömmre, hanem hangulatkeltésre van építve . . . [művészete] az erős, szilaj, romantikus mozgalmasságé . . .”¹³⁸

Érzékletes leírása mellett idézzük a kép helyett magát Kisfaludy Károlyt is:

„Visegrád

Bús döledék! mily csendesén állsz ködlepte tetődön,
Nézve komordan alá a Duna habja közé!
Lakja királyinknak, Visegrád! hajdanti virágod
Porba omolt, s élted nemzeti gyászba vegyült.
Barna falad roppant vázként mered a levegőnek,
Mintha kivágyna korunk mostoha terhe alól,
Hasztalan! elhúnytál; az enyészet vas keze rajtad
Vad diadalmi jelül hamvadon edzi dühét.
Küzdél bár, de magas díszeidnek hullani kelle,
Míg pártolt fiaid oszlopa, sírja levél.
A múlt századokat látom feltűnni körüléd,
S lengve vonulni az est sűrű homálya felé:
S mint a hon-vesztett lángképzeti visszaröpülnek,
Lelkem is úgy felleng a kegyes árnyak után.
Tornyaidat látom büszkén csillogni az éghez,
S játszi habok tükrén képedet úszni alant;
Épületid sorait látom . . .”

Kazinczy által ünnepelt vészeinek motívumait, várromot, játszi habokat s a víztükrön úszó látomást ezúttal a történelmi levegőt árasztó királyi várrom, a Duna-kanyar legszebb természeti látványa kínálta: mintegy másolásra. „Nem dalol együtt leányaival, hanem daloltatja őket” — hangzott Horváth János szép-szigorú ítélete¹³⁹ népdalairól. Mind önállóbb illusztratív alkotásainál, mind tájképmásolatainál vagy pontosabban: egy bizonyos tájképtípus utánérzéseinél ennél egy igen lényeges árnyalattal még továbblépett. Ő a formával együtt a tartalmat is átvette, átérezte, és művészi készségének biztosabbá válásával — ezen az úton — később a tartalomhoz, a látványhoz, az érzéshez már a formát is megtalálta festői készleteiből.

Miközben Toldy ismételten csak panaszkodik barátjának („egész nap ül és fest, tíz képhez egyszerre fog”¹⁴⁰), Kisfaludy festői biztonsága egyre növekszik. Amint festményei közt is találunk önállóbb alkotásokat, úgy az Aurora késői évfolyamainak új illusztrációiban is megváltozik kezdettől érvényes kompozíciós sémája. Barokk kiállítású alakjai is kecsesebbekké, franciásan hajlékonyabbakká válnak.

A Visegrád kivétele mellett Kisfaludy irodalmi élmény ihletéséből született illusztratív festményeiben is egyre önállóbb alkalmazásban használja a máshonnan átvett részleteket. Két újabb konkrét festmény-illusztrációjáról is tudunk: Ossziánjáról és Faustjáról. A Bánóczi-féle monográfia megjelenése óta lappangó Osszián részleteinek elemzésére csak a monográfus leírása és kivételesen elismerő véleménye ad lehetőséget: „. . . a meglevők közt a legjobb, itt is várrom látható, mögötte a fölbúvó hold. Az öreg lantos egy patak mellett ül, s az előtérben hallgató hősök jobbról, lengő szűzek balról — vagy Osszián képzelete-e az egész s az elhalt hősöknek is csak árnyékát látjuk? A romantikus tárgyú festmény erre sem ad határozott feleletet.”¹⁴¹ A festmény holdas, felhős égboltját magunk elé tudjuk képzelni. Osszián élménye, mely Kazinczy hívévé avatta még 1819-ben, néhány év

múlva ismét foglalkoztatta. Kritikussá vált hangulatát xéniában fogalmazta meg, de e pár kiábrándult sor valahogy mégis az elveszett festmény tragikus atmoszféráját idézi:

„Ossianisták

Nagy feszesen neki áll a majomsereg, és a vak őznek
Vészben úszó leplét lopva nyakába veti,
S nem bírván kobzát, prózában pengeti hőseit,
Míg orrára bukik nagy buzogánya alatt.”

Bánóczi Kisfaludy Ossziánjának ellentétéként igen kritikus hangon emlegeti a Boszorkányok táncát. (39. kép.) „Két akasztott ember látható a tüzesített lángú háttérben, a közepén forralnak valamit, a levegőben seprűnyélen jönnek a vén banyák nyargalva. Az egész képet jótékony éjjeli szürkesség borítja. . .”¹⁴² A festmény Goethe-kapcsolatáról életrajzai nem említenek semmit, és a későbbiek során irodalomtörténészeink sem hozták kapcsolatba munkáját Goethe nevével. Ha arra gondolunk, hogy Kisfaludy Goethe-ismeretét, szimpátiáját milyen sokat kutatták, hogy barátai, kortársai inkább tiszteletéről, mint vonzódásáról emlékeztek, máris kiviláglik: végtelenen zárkózott egyéniség volt, s mennyire egyedül állt íróbarátai körében festőművészi problémáival. Bánóczi elmarasztaló kritikája mögött Toldy rejtőzik. Ez azt jelenti: Toldy semmit sem tudott arról, hogy Kisfaludyt Goethe Faustja milyen mértékben foglalkoztatta, s hogy még az új illusztrált kiadásait is ismerte. Ezek az illusztrációk segítették képekben megfogalmazott víziókkal a fausti világ megértéséhez, s annyira hatottak fantáziájára, hogy e kis kötetek metszetei után, a kettőből egy sajátos, egyéni Faust-illusztrációt festett.¹⁴³ Senkinek sem említette, hogy művének Goethehez valami köze lenne. Pedig festménye jobb oldalán Gustav Heinrich Naeckenak Faust- és Mefisztofigurái állnak, és Moritz Retzsch vékony vonalú tiszta rajzaiból alakította az égbolt fantasztikus szörnyeit, a dombon felállított, fából tákolt akasztófát, a két akasztott ember látványával, a körülöttük kavargó tömeget. (40–41. kép.) Kisfaludy Boszorkányok táncán ott van Retzsch „kövér kocán lovagló” vén Baudója is. Továbbfejlesztette a részleteket színben, drámaiságban; romantikus fényhatásokkal, saját festői készségével egységgé komponálta a térben és időben egymást követő jeleneteket.

A magyar irodalomtörténet nem ismer ilyen régi Faust-hagyományt. Kazinczyék Goethe-fordításából kimaradt a Faust. „Nyelvújító nemzedékünk nem meri vagy nem tudja átlépni a Faust-világ határát” – állapította meg Turóczi-Trostler József a Faust fordítóiról szólva; „elvont gondolatvilágának magyar nyelvű tolmácsolására nem vállalkoztak”.¹⁴⁴ Toldy Kisfaludy első életrajzában le is szögezte: „s mi különös, Goethet meg nem szerethette, noha Faustját csodálta”. Ez a Walpurgis-éji jelenet azt bizonyítja, hogy Bajza és Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi és Madách, a legkorábbi nagy Faust-értők sorában ismét csak Kisfaludy Károlynak kell juttatni az időbeli elsőbbséget. Maga Goethe is a Retzsch-rajzokat szerette legjobban művének illusztráció közt, talán azért, mert száraz tisztaságukban nem éltek önálló életet. Kisfaludy viszont ugyanezért tudott belőlük sajátos romantikus fantáziájával, holdfényvel, tüsszel, a gótikus templom sejtelmes környezetével egyéni fausti világot teremteni.

Képeinek egymásutánját, mint jeleztük, csak festői készségének, ecsetkezelésének biztonságából tudjuk valamennyire is megállapítani. A témák párhuzamosan foglalkoztatták, s párhuzamosan foglalkozott irodalommal és festészettel. Ha az Aurora leadásának határideje közeledik, félreteszi vásznait, szerkeszt, ír, sürgeti az illusztrációkat. Ha festői passziója miatt késedelmeskedik, Toldy Bajjának panaszkodik.

Az 1824-es Aurorát még bőséges képanyaggal adja ki. A Pesten letelepedett Clarot-val öt rajzot készített, és Schoefftel egyet, ugyanakkor hármat Bécsben rendel. A legerősebb Kisfaludy-hatást a Clarot-féle rajzok viselik magukon. A figurák megnyújtott formája, a nőalakok gesztikulációi, a romantikus fényforrások használata általában, konkrétan pedig Czuczor Gergely Augsburgi ütközetének jelenete¹⁴⁵ és Kovacsóczynek Indulat hatalmát kísérő képe az ő vázlatainak követését mutatja.¹⁴⁶ (42. kép.) A történeti kompozíció elrendezése, szereplőinek viselete, mozdulatai tőle vannak, de az átdolgozó művész kezén váltak rutinosabbá. Kovacsóczy illusztrációjának holdvilágos, felhős ege teljesen, szereplői mozdulataival, arányaival együtt – Kisfaludy szerzősége mellett tanúskodik.

Kisfaludy édesapja halálát egy évvel megelőzően váltotta magához teljesen az almanachot; szűkös anyagi helyzetében akkor még a rezekkel takarékoskodni kényszerült. Az 1825-ös évre tehát kettőt rendelt Bécsben, egy jónevű mesternél, Ludwig Schnorr von Carolsfeldnél saját novelláihoz – és első ízben hozza saját rajzát átrajzolás nélkül Horvát Endrének Borbély Heléna (A' Magyar Amazon)¹⁴⁷ c. verse mellett. (43. kép.) Egyrészt azért, mert már senki sem szólhatott bele szerkesztői ténykedésébe – a képszerkesztőibe sem –, másrészt pedig azért, mert most már véglegesen saját zsebéből kellett fizetnie a művészeket is. Munkája semmivel sem áll már a Schärmertől és Clarot-tól átrajzoltak mögött. A vonalvezetés lendülete, a távlatok jók, a felfogáson pedig változatlanul Füger hatása érződik. A rajzot Michael Hofmann metszette rézbe.

1826 – 1830. TÖRTÉNETI ÉS IRODALMI TÉMÁK
MŰVÉSZETÉBEN.
KISFALUDY KÁROLY KÉPGYŰJTEMÉNYE
ÉS KÉPKÖZVETÍTŐI SZEREPE

Az 1826-os Aurorában Kisfaludy már csak saját rajzait hozta. Talán nem is csak a takarékoság készítette erre, hanem első jelentkezésének sikere bátorította. Ezúttal is jó metszőkkel dolgoztatott, a kipróbált Michael Hofmann mellett Joseph Kovatsch-csal. A kis kötet harmincöt közleménye közül Vörösmarty egymaga három illusztrációt kapott, egy Kisfaludy-elégia pedig a negyediket.¹⁴⁸ Egyetlen kivételes esetben a rajz előzte meg a költeményt, Vörösmartynak Árpád emeltetése című költeményét Kisfaludy kész kompozíciója ihlette, amit a költő verseinek 1833-as kiadásában később „Egy kép alá” alcímmel ki is fejezett. (44. kép.) A rajzok nem egyöntetűek, kettőnek-kettőnek más a stílusa – de nem a rezek metszőinek stíluskülönbsége miatt. Két Kisfaludy-rajz még annak a 120 rézmetszettel tervezett képes magyar történetének maradéka, amiről már többször szoltunk. Fesslernél olvashatjuk Árpádról azt, amit ez a kép ábrázol: „Kazár szokások szerint pajzsra emelték és kikiáltották az egész magyar nép legfőbb hercegének.” Vörösmarty másik költeményének, az András és Béla címűnek illusztrációja ugyancsak Fesslerre utal vissza, és csak a történeti pillanat azonossága miatt felel meg új rendeltetésének. (45. kép.) Ott a király „lábainál egy szőnyegen feküdt a korona és egy csupasz kard”, és csak ott szerepel az a pillanat is, amit a kép mutat. (Miklós, Béla tisztelője, a gyanútlanak gyorsan fülébe súgja: „ha élni akarsz, úgy válaszd a kardot”.) – A harmadik Vörösmarty-költemény, a Cserhalom képmelléklete már lendületesebb rajzú, érzékletesebb a távlata. Benne már festményeinek összegzését adta. Világosan látszik, hogy később készült az előbbi kettőnél, bár kompozícióban az 1822-es Dobozyjához nyúlt vissza. Ebben az évfolyamban Kisfaludy első ízben illusztrálja saját rajzával versét: Erzsébet című elégiáját, hazafias költészetének kiemelkedő alkotását. (46. kép.) Ez sem illeszkedik a többihez, más volt a metsző; kevésbé részletező, festőibb effektusú a lap. Lényegében régi kompozíciós gyakorlatával itt is egymásba zsúfolódnak a jelenlevők, de már valamivel biztosabban mozgatja őket. Az illusztráció szép fényhatásai, egyénibb arcai, drámaibb hangulata nagy részben a metszőt is dicsérik.

Kisfaludy zsebkönyvét még legnehezebb anyagi gondjai között is megjelentette, de már nem várta tőle sorsa jobbra fordulását. Sürgette, biztatta tehetséges barátait mint szerkesztőt s mint író. Eszmeiségben, szemléletben, műfajban irányította köreinek munkásságát. A képanyag változatlanul csakúgy fontos volt számára, mint az irodalmi rész. Toldy sokszor továbbítja Bajzához barátja üzenetét: „Kisfaludy csókol s kérdi, mikor küldöd-meg neki a fátyolt. Van-e benne képre való?”¹⁴⁹ Környezete tudta, hogy mennyi energiát emészt fel szerkesztői munkája, s a példányok terjesztése is. Unos-untalan a pénzről, ajándékpéldányokról váltanak leveleket. A jó ügyért mindenki vállalt áldozatot, de a legtöbbet, magától értetődően, a szerkesztő. Az Aurora első kötetétől kezdve párhuzamosan jelennek meg más

zsebkönyvek is. Igaz Sámuel szerkesztésében néhány évfolyam, Kovacsóczy Aspasiája, a német nyelvű Iris és a romantika-ellenesek folyóirata, a Felső-Magyarországi Minerva. A kritikák mindig elismeréssel szóltak Kisfaludy almanachjáról, de Toldy 1826 októberében mégis elkedvetlenedéséről ad hírt: „Az Aurora még mindég hever. Károly fest, s eszibe sem jön sürgetni a rezeket.”¹⁵⁰ Ez a passzivitás váratlanul éri Toldyt, mást remélt, amikor másfél évvel azelőtt, Kisfaludy apjának halálakor Bajzát értesítette: „Sorsa most Károlyunknak egészen új fordulatot veend, mely mind barátaira, mind literatúránkra nézvést szerencsés befolyású lészen. Szeszélyei most mind szét fognak tűnni, s egész arany tisztaságában foghatjuk ölelni mindég. Most gazdag férfi lett, némelly tekintetek ezennel megszűnnek, s azért az új iskola egy rettenthetetlen mágnást fog bírni, literatúránk új munkákat, s mívészégünk nemes külsőket, formákat . . .”¹⁵¹ Az 1827-es évfolyam illusztrációi „mívészégünk”-nek mégis meghozták az újat, az ígért nemes formákat. Kisfaludy a rajzokat egy fiatal, még alig ismert bécsi művészre, Ludwig Schnorr von Carolsfeld tanítványára, Schubert ifjú rajongójára, Moritz von Schwindre bízta.¹⁵² Az, hogy ki közvetítette a megbízást, az öregebb mester a tanítványnak vagy Schärmer, aki mindkettőjüket ismerte, ma már nem tudható. Az, hogy Moritz von Schwind makacsabb művész volt-e, mint illusztrátor elődei, vagy Kisfaludy eleve úgy találta egyszerűbbnek, hogy az 1827-es kötet képeihez csak szöveges magyarázatot küldjön, éppen úgy tisztázatlan marad. Tény az, hogy az Aurora új rajzai formai jegyekben egyedül alkotójukra vallanak, és e rajzok minden egyes részlete, figuráinak típusa, gesztusa Moritz von Schwind oeuvre-jében találja analógiáit. A későbbi festészeti historizmus klasszikussá vált mesterének munkái közt precízen azonosíthatók e rajzok: A’ Hazai Szeretet, A’ Csákányi Vérményekző, a Tündérvölgy, Hollókő alakjai, virágos kertrészlete, gyermekfigurái, fekvő katonája és tündéri víziója.¹⁵³ (47. kép.) Írásos magyarázatra vagy részfordításra vall az is, hogy a szituációk és szövegek helyenként aszinkronok. Például a Hollókő című novella jelenetében a szöveg szerint a hölgy felrettenve néz az érkező elé, képünkön pedig semmit sem sejtve merül gondolataiba. Hazai kutatásunk Moritz von Schwind illusztrációit egy Pesten élő Karl Schwindt nevű művésznek tulajdonította napjainkig, így a nagy mester oeuvre-jébe csak e Kisfaludy-tanulmány kutatásai révén sorolhattuk be őket. Moritz von Schwind rajzai Kisfaludy számára hasznos tanulságokat hoztak. Még a Hazaszeretet című szimbolikus képe is idegen tőle kompozíciójában, pedig tartalma feltehetően tőle származik. Schwind többi rajza is újat hozott, romantikus fényforrások ábrázolását, égi vízióit és egy új törekvést: a nemzeti viselet naiv népi jegyeit. A következő évek illusztrációinál néhány esetben erőteljesen észrevehető lesz Schwind hatása.

Az 1828-as Aurorában egyedül és kizárólagosan Vörösmartytól a Zalán futása kap mellékleteket. Így az egységes költői mű mellett annál jobban észlelhető a lapok egymástól eltérő stílusa. Közülük csak egy szignálatlan, tehát bevallottan Kisfaludy-rajz. A többi Clarot nevét viseli, de a régi szokás szerint ezek között is akad olyan, amelyik Kisfaludy vázlata alapján készült. A kezdő kép – a Zalán futásának I. énekéhez¹⁵⁴ – egy régi Fessler-illusztráció Clarot rajzában; háttérben a Jan Both-féle tájkép, jobbra Kisfaludy fügeri csoportja. Az utolsó, a VI. ének mellett,¹⁵⁵ egy régi, még Kiningerre visszautaló Somló-illusztráció fordított kompozíciója látható. Kisfaludy saját rajza, a Hajna fürdése, teljesen

tipikus alkotása.¹⁵⁶ A nőalak, a tóba ömlő vízesés, a fás háttér régi elemei, de az égbolt víziója már Schwind-motívum. A többi lap Clarot sajátja. Így teljes az összevisszaság. A fügeri klasszicizmus, a kiningeri rokokó, Clarot egyéni stílusa már önmagukban is különbözőek, a metszetekben tolmácsoló négy grafikus mester pedig csak fokozta a stíluskeveredést.

Az Aurora köteteiben kezdettől csak a kiválasztottak kaptak képmellékletet műveikhez. Az 1829-es évben a képszerkesztő szempontjai nem változtak. Így ismét Vörösmarty volt a kedvezményezett, kivüle még a régi katonatárs, Kiss Károly és a szerkesztő egy-egy saját műve kapott még kísérő képet. A rajzokat ez évben egytől egyig Johann Ender készítette; az előző év illusztrátora, Moritz von Schwind már elhagyta Bécset. Johann Ender neve sem volt új Kisfaludy előtt; bécsi évei alatt az Akadémián összejöhetett vele, 1806-tól volt növendék, és később mint tanár is ott működött. Esetleg Széchenyi István hívta fel rá figyelmét, aki köztudottan nagyon kedvelte Endert és ekkor már ismerte Kisfaludyt is. Az Aurorák talán legbájosabban naiv és romantikus képe lett Vörösmarty Zrínyijének ágyúgolyók közt verset író Zrínyije.¹⁵⁷ Hasonlóképpen naiv, de kevésbé romantikus Szilágyi és Hajmásyjának melléklete.¹⁵⁸ Az egyetlen kirívó és kvalitásban is kiemelkedően jó illusztráció viszont Kisfaludy Károly saját verséhez, az Eprész leányhoz készült¹⁵⁹ – megható ragaszkodással Schwind két év előtti hölgy és lovag jelenetéhez. (48. kép.) A szignatúra J. Endert jelöli meg, s túl messze vezetne egy Schwind – Kisfaludy – Ender átvétel teóriát felállítani. Bizonyos azonban, hogy a két rajz rokonsága nem véletlen, Endernek Kisfaludy jelölhette meg a követendő előképet.

Kisfaludy vállalkozását élénk figyelemmel kommentálták a folyóiratszemlék minden évben. Az 1830-as kötetet a Hasznos Multságok külső megjelenésében bírálja, de a rajzait elismeréssel említi.¹⁶⁰ Az új kötet művészei: Melegh Gábor és Heinrich Thugut.¹⁶¹ Melegh Gábor rajzaiban is párosul a külsőséges romantikus elem, a hősi portré-törekvés az életerős friss polgári biedermeier erényeivel, de végre valahára már semmi sem maradt a megszokott barokk és klasszicista elemekből. Heinrich Thugut egyetlen lapja ugyanakkor a francia romantika levegőjét hozta magával. (49. kép.) Ő Pesten dolgozott, vele érthető Kisfaludy kapcsolata. Nem ismerjük azonban azokat a szálakat, melyek Melegh Gáborhoz vezettek, aki ekkortájt már többnyire Bécsben élt. A kötet külső megjelenéséért Lichtl Károly könyvkereskedő-kiadó felelt, mert sokféle más gondja között szerkesztőnk az 1830-as almanach gondozását – első ízben megjelenése óta – kiadta kezéből. Mint Toldynak, messze utazó ifjú barátjának írja: „... külsője semmivel sem különb a tavalinál, sőt olyan sem. Lichtl engem csalt meg, őt meg a bécsiek.”¹⁶² 1831-re újabb megoldást keresett: Trattner vejével, Károlyival szerződött. Nem igen szerethette, hiszen az új folyóirat-engedélye ügyében úgy hírlott, hogy ellene dolgozott; nála 700 forintot kötött ki az Aurora egy évi Verlag-jussáért. A valóságban 475 forintját Károlyi tipográfiai adósságai fejében lefogta, s a maradék összegért kötött Aurora-exemplárokat ígért.¹⁶³ Energiáját a Jelenkor, Széchenyi-vel tervezett új lapja – mint ő maga említi: „újságja”¹⁶⁴ – foglalkoztatta, de az 1831-es almanach kézirat-anyagát még ő gyűjtötte egybe s végül Bajzának adta át szerkesztésre. A kötet már halála után jelent meg. A művek közül három Kisfaludy-vers és mellettük egyetlen Vörösmarty-költemény kapott illusztrációt.¹⁶⁵ Két

Johann Ender- és két Kisfaludy-rajz után készítették Michael Hofmann és Josef Stöber a rezeket. Johann Ender, ismert neve ellenére, stílusában maradi megoldásokat hozott. Rajzainak barokk teatralizálását némi romantikus rekvizitumok mentik. Kisfaludy Károly saját rajzai ismét alkotójuk újra, modernre érzékenységet mutatják. Az 1831-es évben megjelent két illusztrációját az adott művek konkrét mellékletéül szánta. Vörösmarty A rom című versének kísérő képét szinte évtizedek választják el a fügeri elveken épült első történeti illusztrációtól.¹⁶⁶ (50. kép.) Moritz von Schwind 1827-es művei közül Vörösmarty Tündérvölgye éledt újjá ebben a Kisfaludy-műben, a fekvő katona szelíden adaptált tükörképében s a vízió ötletében. A bánkódó férj – saját költeményének melléklete – gyengébb munkája; magasan elnyújtott minden figura, naivak a mozdulatok. (51. kép.) Ezúttal a szándékban van az előremutató: a történeti jelenetek, keleties-romanikus témák után ez a rajza egy korai népies zsánerjelenet kísérlete. Az utolsó tíz év művészi fejlődését szemléletesen érzékelteti egy igen korai munkája, a Kisfaludy Sándor-féle Tátika illusztrációjának és Vörösmarty A rom című költeményét kísérő képének összevetése. Hasonló gesztusokat és hasonló helyzeteket látunk; az első még dilettáns munka, szinte csak az ötlet értékelhető benne, az utolsó már érzékeny, tudatosan romantikus stílusban megfogalmazott művészi produkció. Barátai Kisfaludy hagyatékából választották ki egy régi rajzát a következő év Aurorája számára, Czuczor Gergelynek Aradi gyűlés című történeti verse mellékletéül¹⁶⁷ – naivan nem törődve azzal, hogy az Fessler adott szövegéhez készült s helyenként kifejezetten ellentmondásban van Czuczor szövegével.¹⁶⁸ (52. kép.) A képen a királyné két kisgyermek kíséretében látható – mint Fessler kívánja; Czuczornál négy gyermekével érkezik, gyászban van, oldala mellett „Kétszer öten s ketten testőrei” állnak. A rajzon egy magas termetű királyi alak áll a középpontban (Fesslernek megfelelően), Czuczornál pedig Pered vitéz („kinél nem volt hadainknak erősbje Sajónál – Most pedig elroncsolt tetemít támasztni segédre kénytelen a nyomorult”). Bajzáék csupán annyit változtattak a metszővel, hogy a királyné kezébe rajzoltattak egy kendőt, melyet Czuczor versében említ. A kép viszont oly szuggesztív, hogy Bánóczi annak idején kritikuszavait akaratlanul is leleplezően fogalmazta meg – nem figyelve az illusztrált sorokat, csak a képet nézve: „... a királyné arcán nem látszik bosszúindulat, a vak király lát mind a két szemével...”¹⁶⁹ Ismételni kívánjuk, hogy Czuczor szövege szerint Pered vitéz áll a középpontban, a király nincs is jelen.

Kisfaludy Károly képszerkesztői és illusztrátori munkássága az 1831-es kötet előkészítésével le is zárult. Kezdetől fogva konzekvens elvet követett: kötenként egy portrét vagy szimbolikus, eszmei kompozíciót adott, mellettük egytől egyig (kivétel csak Petrich András négy szép tájképe volt) irodalmi illusztrációt. Sohasem vett át külföldről régi rézlemezt, hogy jól-rosszul felhasználja, és nem ismertette az egyetemes művészet remekeit sem reprodukcióban. Mint képszerkesztő következetesen és elvszerűen az irodalom szolgálatába állította a képzőművészetet. A művek közül ő választotta ki azt, amit illusztrálni akart. A kompozíciót, bár néha csak a koncepciót, ő maga adta, tehát a képanyag tartalmi romantikája az ő elméleti ismereteit tükrözi. A megvalósítás stílusellentétei a kor szak osztrák-cseh grafikusainak jó átlagát jellemzik. A művészek – kevés kivétellel – ugyanazokban az években fordultak meg a bécsi akadémián, amikor Kisfa-

ludy. A történelmi témák illusztrációi és a magyar regék megjelenítései, a rémület-szituációk, a tündérfelvonások és a víziók: mind az irodalmi romantika megfelelői.

A tíz évfolyamban félszáznyi rezet adott. Formai jegyeiben sokkal szélsőségesebb az összkép, mint a tartalmiban. A barokkba és rokokóba visszanyúló kompozíciókat (Kisfaludy saját és Clarot rajzai) és a klasszicizmus szentimentalizmusát (Schoeft Rozgonyi Caecziliája, Ludwig von Schnorr Rózája) ugyanúgy fel-lelhetjük, mint a tiszta francia romantika hatását Heinrich 1830-as Juditjában. A leggyakoribb azonban a rajzokon belüli motívumkeveredés. Így például Moritz von Schwind szigorúan iskolázott klasszicizmusból a szelíd naturalizmus felé fejlődő kompozícióiban is jelen vannak a romantikus motívumok: rom, román ívű ajtóbéllet, keleti hangulat, erőteljes fény – árnyék hatás, vízió, népies-ségre törekvés.

*

Illusztrátori tevékenységét követve már végigjártuk életútját. Festői munkássága és kevéssé ismert, de nagyon jelentős képgyűjteményének története azonban visszavisz bennünket a húszas évek derekáig.

Schedel-Toldyval, Bajzával, Vörösmartyval képzőművészetről, festői problémákról, az utolsó évek folyamán feltűnés nélkül gyarapított metszet- és képgyűjteményéről nemigen válthatott sok szót. Baráti körében csupán Bártfayt tudjuk, akinek a Károlyi grófok melletti kötelességeihez tartozott a családi képtárat ismerni, vendégek részére ismertetni; aki megszokta, hogy egy-egy portré készülését még a festő műtermében figyelemmel kísérvé. Ő nyilván megértette Kisfaludy passzióját; tőle került Kisfaludy gyűjteményébe az ifjabb Lampinak az a festménye, melyet Kaunitz herceg hagyatékából értékesítésre Bécsből Pestre, a Károlyiakhoz leküldtek.

A húszas évek második felében Kisfaludy mellett – és itt Kazinczyt kell még említenünk – csak Ferenczy István volt az irodalmárok és képzőművészek között, aki műtárgyak gyűjtésére külföldi útján kedvet kapott. Mindketten a hazai művészeti oktatást akarták gyűjteményükkel elősegíteni. E két ember azonos törekvéseik és elképzeléseik ellenére sem jutott egymáshoz annyira közel, hogy hasznos és gyümölcsöző eszmecserét folytassanak. Pedig köreik egymást érintették – éppen Vörösmarty és Fáy váltak Kisfaludy halála után, hamarosan, Ferenczy legjobb barátaivá. Kisfaludyt nem foglalkoztatta a szobrászat. Beállítottága irodalmibb, tematikusabb, festőibb; lírájában is színben és fényben gondolkodó. Egyébként is, mire Ferenczy István végleg Pestre jött, már a távolból lekötötte magát Kazinczy táboránál. Rómából Pestre küldött Pásztorleánykájának Kazinczy volt a legnagyobb rajongója. Igaz Sámuel metszetben és leírásban ismerteti szobrát a Hébe 1824-es kötetében. Már két évvel korábban is ott van Ferenczy új műve kissé átformáltan a Hébében, a Zempléni Vitézek Emléktervének¹⁷⁰ előterében. Kisfaludy nem rivalizál Igaz Sámuel almanachjával, Kazinczy bírálatától is tartózkodik, de feltűnően kimarad a Ferenczyt üdvözlők táborából. Ez annál elgondolkoztatóbb, mivel – szinte egyazon időben – Kisfaludy azonnal reagál Melegh Gábor feltűnésére. Ferenczy István és Kisfaludy a művészképzésben egyoldalúan saját művészeti árukban gondolkodtak. Ferenczy 1826-ban a pozsonyi

országgyűlés alsóházához fordul egy „magyar művészskola” ügyében, de mint a klasszicista szobrászat képviselője, egyértelműen csak szobrászképzésre gondol. Kisfaludy a felállítandó képzőakadémia céljaira gyűjti képtárát, de őt, a romantikus képtémák propagátorát, a biedermeier zsánerképek korai kedvelőjét, egyedül csak metszetek, rajzok és festmények érdeklik.

Kisfaludy gyűjteményének első darabjait életrajzírói szerint még itáliai útján szerezte – még akkor is, ha igaz, hogy képeinek egy részét el kellett adnia, amikor Bécsben betegsége miatt arra rászorult. 1826-ra rendeződtek anyagi körülményei. Édesapja után és két évvel később, amikor igen szeretett Boldizsár bátyja meghalt, jelentős földbirtokot örökölt; ahhoz föltehetően elegendőt, hogy ha gazdálkodni kezd, megélhetett volna birtoka jövedelméből. Egy rövid pillanatra játszott is ezzel a gondolattal, de a föld már nem tudta visszahódítani. Pesten maradt végérvényesen. Azonban Toldy – korábban említett – fellelkesült jövendölése túlzott volt, Kisfaludy nem lett „mágnás”, és konszolidáltabb anyagi helyzete még literatúránkra sem hatott a múltnál szerencsésebben. Viszota Gyula aprólékos, gondos munkával kimutatta Kisfaludy hagyatéki iratanyagának átvizsgálásakor, hogy apja után csekély készpénzt és valamelyes földbirtokrészt kapott, s azt a következő esztendőben 13 600 forintért, a Boldizsár bátyjától rámaradt földet pedig 1829-ben 2500 forintért el is adta. Örök optimizmusa a ráváró vagyont egykor jövője gondtalan megoldásának hitte, de az is bizonyos, hogy amikor szembe kellett néznie az ellenkező realitással – az sem okozott nagyobb problémát számára. Legvalószínűbb, hogy halála pillanatáig elodázta anyagi helyzetének, adósságainak és lehetőségeinek felmérését. Barátai tisztábban láttak nála. Bajza például már 1827-ben azon aggódik, hogy Kisfaludy valamiben szükségét szenvedhet azért, mert ő nem tudja idejében Pestre juttatni az Auroráért nála levő pénzt.¹⁷¹

Gazdálkodásának mindennapjait lehetetlen nyomon követni. A hagyatéki árverésen egy nagy és jól berendezett háztartás került dobra, pedig bútorait és személyes holmiját csak utolsó éveiben szerezhette, hiszen alig néhány éve még Teréz nővérétől lepedőt kért, hogy legalább váltása legyen. Viszota adatai szerint halála évében a Váci utcában bérelt egy hétszobás lakást; két szobáját ő lakta, hármat képei foglaltak el, s a további kettőben – úgy vélik – a Jelenkor szerkesztősége kapott volna helyet. 1826-ban találjuk pesti képvásárlásának első adatait. Ettől kezdve folyamatosan gazdagította gyűjteményét, de képeinek jelentős hányada halála pillanatában még kifizetetlen volt. Úgy tűnik, hogy nyomdászamlát, művészi honoráriumot, könyvkötetést és háztartási kiadásokat, könyvet és képet, metszetet és rajzot, lakbért és öltönyt – mindig abból a pénzből fizetett, ami éppen a keze között volt: legyen az gyapjú ára, Aurorájából befolyó pénz, s ha szükséges, akkor akár kölcsön is. Az egyenleg megvonása Kisfaludy halála után Fáy Andrásra várt – és nem is volt könnyű feladat.¹⁷²

Lichtl Károly üzleti könyvei szerint először 1826 októberében – tehát apja halála után – vásárolt 52 forintért két festményt, közelebbi meghatározását nem közli a könyvkereskedő adata; majd ezután sokszáz forintért rajzokat, divatos metszet- és litográfiasorozatokat (a Voyage en Espagne-t és a Galerie d'Orléans ideál-képtár lapjait). 1829. szeptember elején Lichtltől még két „angol vihar”-t is vett. Lichtl Károly volt az, akire az 1830-as Aurora-évfolyamot bízta. Egyéb-

ként is elszámolások viszonyban volt vele, a kereskedő átvett tőle bizományba, 20% fejében almanachpéldányokat. Így számláját részben időnkénti készpénzfizetéssel, részben Aurorákkal egyenlítette ki. Nem kevésbé érdekes kapcsolata Günther Ferencsel, aki 1821–1833 között Pesten dolgozott mint miniatúrfestő és műkereskedő. Tőle 1829-ben, két részletben, összesen 14 képet vásárolt hitelbe. Günther üzleti könyvét nem ismerjük, csak Kisfaludy váltóit mutatta be a hagyatéki eljárás során. Kisfaludy képgyűjteményének kifizetetlen darabjaival hosszú huzavona kezdődött halála után. Kisfaludy Sándor öccse elhunytakor annak adósságait e képgyűjtemény eladásából akarta kiegyenlíteni. János testvérüknek küldött levelében még erről ír: „Addig is, míg Károly halála után magam írok Széchenyi Istvánnak, vagy magad, ha esméred Őtet, vagy Döbrentey Gábor által . . . biztasd őtet, hogy Károlynak Kép-Gallériáját, mellyben vannak Kép Remekek, hazafiságból, Károly Literátori érdemeihez viseltető érzésből, szerezné el a Gavalléroknak, hogy azoknak árából adósságait ki lehessen fizetni. Gróf Széchenyi nagylelkű hazafi. Meg fogja tenni, a mit tehet; annyival inkább, mivel Károly legtöbb adósságát Újságjának folyamatba hozására tette volt . . .”¹⁷³ Hosszas ingadozás után a testvérek mégis lemondtak öccsük örökségéről, és átadták vagyonát a királyi fiscusnak. Azzal a gesztussal, hogy a vármegye zár alá vette a költő értékeit, már minden probléma megoldása hivatalos útra terelődött. Így kezdődött például a hosszadalmas huzavona a Bártfay Lászlótól elismervény nélkül lakására vitetett három Lampi-festménnyel is. Bártfay egyenes úton nem is tudta a hatóságoktól a képeket visszakapni; elárverezték őket, annak ellenére, hogy az egész Kisfaludy-kör írásban igazolta követelésének jogosságát. Vörösmarty, Bajza és még sokan mások is kultúrhistoriai bizonyítékát szolgáltatták, hogy a legnagyobb magyar íróink közül a harmincas évek elején senki sem tudta azt, hogy egy festmény jellemzésénél az alkotó neve fontos lehet. Bártfay a legvégén, szorultságában, Kisfaludy műveinek kiadásából a kezéhez befolyó összegből vette ki a képek ellenértékét. A Lichtl-féle vásárlások több problémát nem okoztak; a könyvkereskedő jobb kereskedő volt annál, hogy a neki járó összegeket még idejében be ne hajtotta volna. Kisfaludy fennmaradt jelentéktelen tartozását is megszerezte Fáy Andrásról, a hagyaték gondozójától. Günther Ferenc is ügyesebben érvényesítette követeléseit, mint Bártfay; igaz, hogy ő kezében tartotta Kisfaludy érvényes váltóit. A 14 kép közül a két korábbi vételért járó összeget már betáblázták Kisfaludy vagyonára. Így el is árverezték őket, de ezekért: a Rebell-féle tájképért és a Füger–Platzer-festményért még így is megkapta a megfelelő ellenértéket. A többi tizenkettőt azonban arra való hivatkozással, hogy az első árverésen értéküknek a felét nem kínálták – visszakérte és váltói ellenében vissza is kapta a hatóságoktól. Günther magatartása azt igazolja, hogy Kisfaludy eredetileg a képek reális értékéért adott váltót. Az, hogy a „kótyavetyén” jószándékú íróbarátai, a polgári értelmiség képviselői inkább vásárolták meg személyes, használt holmiját és szívesebben – kegyeletből – Kisfaludy saját festményeit, mint a számukra értéket nem jelentő, híres németalföldi és olasz mesterek és neves bécsi festők műveit, az a kor irodalomban kiművelt embereinek teljességgel nem adekvát képzőművészeti ismereteit tanúsítja.

Kisfaludy teljes gyűjteményébe – a hagyatéki leltár szerint – többezer ma már meghatározhatatlan metszet és litográfia, valamint (saját műveit nem számítva)

76 darab festmény tartozott. Tekintve azonban, hogy az egyik pont alatt szereplő „29 darab kis fekete képek Rámába” semmitmondó meghatározás – csupán 47 festmény mesterét, értékét, tematikáját és irányzatait kell megvizsgáljunk, hogy az együttes érdeklődési szempontjait és értékét felmérhessük.¹⁷⁴ A jól olvasható írású hagyatéki leltár ma is megvan a Vármegyei Levéltárban. Zlinszky János és Bellágh Antal állították össze, és ők hitelesítették aláírásukkal. A műveknek a leltárban nagy részben pontos mesternevük van, a jegyzék lelkiismeretesen különbséget tesz másolat és eredeti között, és precízen jelzi, hogy csak egy iskolához s nem egy meghatározott művészhez köthető a kép. A leltár készítői még a legképzettebb szakember bevonásával sem dolgozhattak volna ilyen precízen, mint ahogyan történt, ha nem magának Kisfaludynak, nyilván a képeken feltüntetett meghatározásait vették volna át. Az esetleges tévedéseket csak a művek jelenlétében lehetne kimutatni. A mesternevek azért jelentenek mégis problémát, mert a jegyzéket olyan ember írta, aki minden művészettörténeti képzettség nélkül, diktálás után, sokszor fonetikusán jegyezte le a hallottakat. Például: „Hondegotul: Tyúkok” (Hondecoeter); vagy „Kis kép parasztokat ábrázoló Adriano Staudetól” (Adriaen van Ostade). Összesen három másolat szerepel megnevezett mesterek után, négy csak mint iskola. Az azonosítható olasz mesternevek igen rangosak: Correggio, Carracci, Tintoretto, Tiepolo; a németalföldiek között: Mieris, Aert van der Neer, Hondecoeter, Adriaen van Ostade, Jan van der Heyden. Az osztrák és a német festők számosabbak: a németalföldieket utánzó Christian Wilhelm Ernst Dietrich, Michael Wutky, Rebell, ifj. Lampi, Fischbach, Adam Braun, Johann Braun, a virágfestő Wegmayr, Schinagl, Veit Philippe, Platzer és Füger közös festménnyel, Basil Grundmann, Heinrich Thugut. A magyarok: Heinbucher-Bikkesy és Alconiere Tivadar. A franciák csak két művel voltak képviselve: egy Poussin-festménnyel és az állatfestő Horace Vernet egy képével; a harmadik francia, Ignace Duvivier, Kisfaludy kortársa, Bécsben tanult és ott is működött.

A nagy olasz művészek vélt vagy valóságosan eredeti műveinek nagy száma arra mutat, hogy ezeket valóban Itáliából hozta egykor magával, ahol akkor elérhető áron vásárolhatott még későreneszánsz és barokk képeket. Festményeit kedvelt témái szerint gyűjtötte, de megvásárolta a Bécsben megismert festőtanárai, festőtársai munkáit is. Gyűjteményének legnagyobb egységét a tájképek alkották: a csendesebb, klasszikus nyugalmú, idilli kompozíciók, tájak állatokkal, a sokszor festett vihartémák s a romantikus tűzvészek. Különös módon sok, összesen kilenc állattémát feldolgozó festménye volt, mellettük azután vegyesen mitológiai jelenetek, antik témák, modernebb zsánerképek, portrék és vallásos tárgyú képek is.

Az állatok ábrázolásának, megjelenítésének problémája saját oeuvre-jében is foglalkoztatta. Van egy kvalitásos, jól festett, szinte hibátlan kompozíciójú festménye, az Itatás, melyen egy kedves leányalak patak partján legelésző állatokra vigyáz; a kép tagadhatatlanul Berchem körébe vezet.¹⁷⁵ Van egy nagyméretű történeti festménye is, mely egy saját, régi Aurora-illusztrációjának metszeteről került vászonra. Ez Vörösmartynak László Cserhalmon című verse nagyméretű festmény-illusztrációja: a László király a cserhalmi ütközetben¹⁷⁶ (a Magyar Nemzeti Galériában), melyen Szent László menti a lován a kunok elől a magyar

leányt. (53. kép.) Kvalitásos, biztosan festett; már igen nagy festői gyakorlatra vall. Egyedül a leányalak viseli még felépítésében Kisfaludy alakábrázolásának enyhültebb hibáit. A kép méretei, festői lendülete ismét csak előremutatóak. Ez a mű már átvezet nagy történeti festészetünkhöz.

Festői, rajzoló bővülő körét saját festményein és az Aurora képanyagában is megfigyelhettük: a történeti kompozíciók után a romantikus hangulatú idilli jeleneteket, víziós tündérezést, majd a humoros népi életképet. Önálló művei közt első nagyobb igényű rajzkompozíciói és festményei a klasszicizáló magyar hősi mondák, a klasszikus antik témák feldolgozásai. Ezután vált át a Bécsben elsajátított másodlagos romantikára, ami szétárad tengeri viharképein, az égő falu látképén és az irodalmi ihletésű festmény-illusztrációk kompozíciórészelein is. Ez a vad világ enyhül meg csendesebb, világosabb színezésű tájképeiben, békésen legelésző állatokat ábrázoló tájképein, a biedermeier színvilágú Hébéjében, Vénuszában és Bűnbánó Magdolnájában. Gyűjteményében évszázadok, országok és iskolák abszolút-hírnevű nagy mesterei és szerény követők ugyanezt a hangulatot és témakálát mutatják, mint saját festményei. A fügeri klasszicizmuson nevelkedett Kisfaludyt vonzotta Poussin heroikus tájképe. Wutky barokkosan komponált kikötőképein s félelmetes, vörösfényű természeti effektusain iskolázott szeme elgyönyörködött az ősforráson: a XVII. században dolgozó németalföldi mester, Aert van der Neer festményén – és tartalmi romantikára, a szélsőséges megvilágítási effektusokra élénken reagáló fantáziája minden őket követő német, osztrák és francia utódon is. Ha visszaidézzük a korai metszeteihez, a Koldustársasághoz és a Cigánytanyához választott mintákat, megértjük gyűjteményében a németalföldi mester, Jan van der Heyden „Társaságot ábrázoló két kép”-ét és Adriaen van Ostade parasztfestményeit is.

Kazinczy Ferenc és Kisfaludy egyetlen alkalommal, 1828 februárjában találkozott. Toldy mint a két nagy irodalmi vezér első s már megbékélt kézfogásának szemtanúja, szemléletesen, sőt életszerűen számolt be az eseményről Kazinczy születésének századik évfordulóján az Akadémiai Emlékkönyvben. Még jó tíz évvel azután, Orlai Petrich Soma Kazinczy és Kisfaludy találkozására című festményének készülő litográfiáját is ezzel a hangulatos visszaemlékezéssel hirdette a kiadó.¹⁷⁷ Kisfaludy Bártfay lakására ment, hogy találkozzon az agg széphalmi mesterrel. Ünnepélyes kézfogásuk után ők ketten a szoba egyik távolabbi részébe vonultak el, hogy zavartalanul beszélgessenek. Kazinczy az átfázástól csak csendesen tudott szólni, és Kisfaludy is halkra fogta a hangját. Így a barátok kettejük halk szavaiból csak keveset hallottak: Poussin, Ruisdael és Vernet neveit. Talán egyszerűen a kényesebb irodalmi témákat kerülendő beszélgettek kettejük közös nagy szenvedélyéről, a képzőművészetről, és az is meglehet – a nevekből ítélve –, hogy talán éppen Kisfaludy gyűjteményéről. Milyen különös, hogy a fenntartással közeledő Kisfaludyból milyen rajongást s a rajongó Ferenczy Istvánból, aki a véletlen folytán ugyancsak ez év februárjában ismerte meg személyesen Kazinczyt, milyen erős kritikát váltott ki az első találkozás. Kisfaludy ellágyultan fogadkozott: „. . . ki vagyok engesztelve iránta. Soh'se tudnék többé reá haragudni . . . Oly vihart festek neki, hogy no!” Ferenczy István, öccsének, ugyanakkor pedig így számol be: „. . . úgy fogadott, mint gyaníthatod, nagy lármával s felkiáltásokkal s művészetről s a művészből való sok beszéddel, melyről jobb volna, ha

hallgatna, mert írásába magát annyira el nem árulja.”¹⁷⁸ Ferenczy kritikája az évek során megenyhül, viszont a lelkesen fogadkozó Kisfaludy az ígért viharkepet haláláig nem fejezi be.

Kisfaludy hagyatékának képjegyzékén három kész saját képe és kilenc befejezetlen festménye szerepel. Az árverésen munkáit barátai és tisztelői kivétel nélkül megvásárolták. Néhány a későbbi évek során a Kisfaludy Társaságba s a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került – Zlinszky János és Zádor (Stettner) György, valamint Toldy Ferenc ajándékként.

Az utolsó évtized alatt festett szinte száznyi festménye, amiről Kazinczy ír s amit Toldy nehezményez leveleiben, közben nyom nélkül szétszóródott. Lichtl gondos elszámolásaiban sem szerepelnek. Mégis fel kell tételeznünk – mint már korábban is kifejtettük –, hogy Kisfaludy valamiképpen megtalálhatta az útját képei folyamatos értékesítésének. Jogunk van e gondolatra, ha szem előtt tartjuk, hogy a műkereskedést már fiatalon, Bécsben gyakorolta, majd Pesten letelepedve sokáig még eladásra festette kis akvarell-másolatait, melyeket, ugyanúgy mint később olajképeit, feltehetően bölcs óvatosságból, már nem is szignált. E feltevésünket különös módon igazolja az a levél, amelyet Darnay Kálmán szerzett és őrzött meg: sárgult papíron, levélformára összhajtott felzetten Kisfaludy Károlynak küldi báró Bülow Bécsből, Pestre, a Balla-féle házba.¹⁷⁹ A német nyelvű írás rövid tartalma a következő: küldője köszöni Kisfaludy szívélyes és nagylelkű vendéglátását, és alig várja, hogy azt Bécsben viszonzhassa. Kéri, hogy nagylelkű ígérete szerint értékesítse a már korábban pesti címére feladott négy festményét: a Vezúvot, a Salernói tájat, a „Wishegerad”-ot és a „Husaaren mit Vorposten”-t (Huszárok előrsőkkel). Hírt ad arról a továbbiakban, hogy szorgalmasan fest, s ha elkészült, újabbakat küld: kópiákat a tengerfestő Gudin után és Louthembourg-másolatokat. Minden elérhető árat hálásan elfogad, mert bár szerényen él, Bécsben a megélhetéshez sok kell. Különös módon ez is 1828 februárjában történt, akkor, amikor Kazinczy Pestre jött. A megbízásról és a kérés teljesítéséről senki sehol nem tett említést, pedig Kisfaludy elintézte ismeretlen tisztelője ügyét, hiszen hagyatékában a levélben felsoroltakból már egyet sem találunk. Elképzelhető, hogy Günther Ferenc révén értékesítette őket, hiszen Günther könyvének kivonatát nem ismertük meg, s a korábban kettőjük közt zajló üzletekről sincs tudomásunk. Günther azonban festő-képkereskedő volt, s más egy festőművész-kereskedő lehetősége és gyakorlata, mint egy könyvkiadó-könyvkereskedőé, aki mindamellettt képekkel is foglalkozik – gondolunk ez esetben Lichtl Károlyra.

Kisfaludy Károly képzőművészeti munkásságának értékelésében az első szót Kazinczy Ferenc mondotta ki, aki egymás mellett jelölte meg költői és festői talentumának helyét: „[Sándor] kiváló testvére Kisfaludy Károly, aki skandált sorokban versel s egyszersmind egészen jól és szellemesen rajzol és kiválóan festi viharokat Vernet és Louthembourg modorában . . .”¹⁸⁰ Véleményét 1828-as pesti útjának élményei után fogalmazta így, a költői életmű ismeretében és a már kiforrott festő munkássága láttán. Kevesen értettek úgy képzőművészethez Magyarországon, a fejlődésnek induló nemzeti művészet relativitását is szem előtt tartva, mint az idős széphalmi mester. A másolatok értékét többre becsülte 1828-ban, mint Párizsban vagy Rómában értékelték. Ő azonban a magyar művészetet Béccsel mérte, és Kisfaludy műveit aszerint értékelte, amilyen mércéhez Bécsben egy-két évtizeddel korábban, gyakori látogatásai időszakában hozzászókkott. Kisfaludy azt valósította meg a szemében, amire ő serkentette az itthoniakat: amíg önállóbb művészetünk nincs, s amíg a művészet szeretete nem lesz általánosabb, másolatokkal kell terjesztenünk ismeretét.

Miközben az agg Kazinczy saját igazságát látta győzedelmeskedni, s így formálta kedvező ítéletét, aligha mérte fel az idegen modorban festett tetszetős viharképek s csendesebb „teremtések” mögött Kisfaludy képzőművészeti munkásságának jelentőségét. Mi – tudva és ismerve késő-indulást, a kezdet kezdetén feladott tanulmányokat, művészi képzésének elégtelenségét, a hazai társtalanságot, a festői pályának és saját osztályhelyzetének összeegyeztetlenségét – ha egyedül a napjainkig túlélő értékeit tekintjük, máris érvényesnek érezzük az agg mester elismerő szavait, és igaznak azt az egyszerű „egyszersmind” kötőszót, amellyel az író a festővel párhuzamba állította. Kisfaludy a XVIII. századnak volt szülőtte, egy nagy család késői hajtása, így indulásának körülményei jellegzetesen XVIII. századiak. A hangulat, a felfogás és életmód körülötte az elmúlóban levő századra jellemző, erősen visszahúzó. Ebből szabadulva, az ellentét örömeivel befogad mindent, ami korszerű, ami elérhető és ami előremutató. Bécsbe érkezésekor az osztrák fővárosban sem talál egységes művészi világot. Európa-szerte és így itt sincs egyedül uralkodó stílus. Érvényes a még túlélő barokk, az aktuális klasszicizmus, és jellemzőek a klasszicizmustól szabadulni kívánó különféle romantikus kísérletek. Tájékozatlanságában fel sem tudja fogni a különböző erők vetélkedését: Füger, Koch, Cornelius, Krafft, Jean-Baptiste Isabey eltérő útkereséseit. Reális egyénisége a bécsi káoszból is ösztönösen a használhatót kereste ki. Irodalomban és képzőművészetben – elsősorban Aurora-illusztrációiban – azt tanulta meg, amire a hazai körülmények között itthon szükség volt, hogy a hiányokat pótolja, ami a nemzeti és korszerű irodalmi életben és nemzeti festészetünk kialakításában

előbbre vitt, amire polgárosodó értelmiségünknek igénye volt. Azokat az eszközöket és formákat, amelyekkel az előző korszak lassan javuló körülményeit, egymástól elszigetelten, önálló életet élő művészeti vegetációit egységesebb, összefüggőbb, önállóbb nemzeti művészetté segítheti.

Eszközeit tagadhatatlanul az irodalmi ismeretek, az újszerű romantika elméleti tájékozottsága segítették kiválasztani. Így bár egyéniségében semmiképpen sem romantikus, csupán sorsának regényessége burkolja őt megmásíthatatlanul romantikus színekbe, éppen az vonzotta a bécsi lehetőségekből, ami az új irányzatnak megfelelt. Patriotizmusa családja történeti múltjában gyökerezik, de a nemzet önállóságra ébredő korszakából merítette ösztönző erőit – és így vált tettei egész sorának ösztönzőjévé. Így alakította Füger barokkos klasszicizmusát magyar történeti kompozícióvá, és ezúton lettek barokkos jelenetei lassan – a fejlődés természetes menetében – rokokó bájú romantikus víziókkal ékes rajzokká. Festészetének első témái s végig szívesen másolt viharképei, tűzvészei Bécs palettájáról kerültek vásznaira, de a hazai körülmények között egyéni és szokatlan színekkel. Itthon a korai romantikát jelentő témáikkal festőjüket egyféleképpen valóban a korai magyar romantika képviselőjévé tették művei. Érdemei közt az íróét, költőt, irodalomszervezőt sokan és sokféleképpen értékelték. A festő, de elsősorban az illusztrátor, képszerkesztő, a művészeti ismeretek terjesztésének hivatott pedagógusa a közvetlen utókor hivatalos elismerése nélkül hatott és alakított egy értékes, rangos nemzeti művészetet. Mint ember, osztálykötöttségeitől felszabadultan élt és tevékenykedett úgy, ahogyan embersége és tehetsége képessé tették.

Kazinczy Ferenc elismerését egy elmúlt kor túlélő tanúja elfogultságával fogalmazta, de szavai mögött a tudás, tapasztalat és gyakorlat adta az aranyfedezetet. Széchenyi István, a korszak legnagyobb egyénisége, Kisfaludy Károly kiteljesedett életművének utolsó években közvetlen és így hiteles tanúja, Kazinczynáljtudatosabban szólt. Szavai nem csupán az íróról és festőről, hanem a minden önmagában egyesítő alkotó emberről fejezték ki felemelő véleményét: „Az arany elválasztásra szered, kényeső kell . . . Van igaz színarany is a bérczek kebliben, de kevés; a föld kerekén is fel-feltűnnek választottak, az Ég kedvelti, de kevesen; s nem kell amannak sem imezeknek – kiknek földön élő számokbul nekünk földön csúszóknak keserű veszteségünkre, csak minap ragadtatott el egy a legjelesbek közül – választóvíz vagy szered, mert magokban is tündöklenek . . .” A „Magyarázatok”-nál fejezi be gondolatát: „Kisfaludy Károlyt értem, kinek emlékezetét itt üdvözlöm.”¹⁸¹

JEGYZETEK

Megjegyzés: Kisfaludy Károly munkásságával a szerzőnek négy részlettanulmánya foglalkozik:

Adalékok Kisfaludy Károly művészi pályájának alakulásához. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 7. Bp. 1968, 51. kk. (Továbbiakban: *V. Z. Á.*, Adalékok K. K.)

Kisfaludy Károly, az Aurora képszerkesztője és illusztrátora. Művészettörténeti Értesítő (1967) 3. sz. 151. kk. (Továbbiakban: *V. Z. Á.*, K. K. az Aurora képszerkesztője.)

Kisfaludy Károly „vészei” és „nyugalmas teremtései”. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1/1970. Bp. 1970, 5. kk. (Továbbiakban: *V. Z. Á.*, K. K. „vészei”.)

Kisfaludy Károly képgyűjteménye. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 8. Bp. 1969, 161. kk. (Továbbiakban: *V. Z. Á.*, K. K. képgyűjteménye.)

*

¹ Uránia, Vác (1794).

² *Garas Klára*, Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1955, 133.

³ *Meller Simon*, Az Esterházy-képtár története. Bp. 1915, LIX.

⁴ Pályám emlékezete. Magyar Remekírók. VII. köt. Bp. 1903, 301.

⁵ Kazinczy Ferenc levelezése. I—XXII. köt. Bp. 1890—1927. Kiadta Váczy J. — V. köt. 1108. lev. (Továbbiakban: K. F. lev.)

⁶ K. F. lev. III. 741.

⁷ Hébe zsebkönyv. MDCCCXXIII. Kiadta Igaz Sámuel Pesten.

⁸ *Pogány Ö. Gábor*, Magyar festészet a XIX. században. 4. kiad. Bp. 1970, 8.

⁹ *Meller Simon*, Ferenczy István élete és művei. Bp. 1906, 8. — Meller Döbrentei Gábort idézi: Ferenczy István életrajza. Közhasznú Ismeretek Tára, Pest (1832) IV. köt. 494.

¹⁰ K. F. lev. XVIII. 4162.

¹¹ Kisfaludy Károly minden munkái. 7. kiad. Sajtó alá rendezte Bánóczy József. I—VI. köt. Bp. 1893. (Továbbiakban: K. K. m. m.)

¹² Kemendy Károly tulajdona, Zalaszántó. — Kemendy K. házasság révén rokona a Kisfaludyaknak.

¹³ *Fenyő István*, Kisfaludy Sándor. Bp. 1961, 61.

¹⁴ *Gálos Rezső*, Illusztrációk a Himfy Szerelmeihez. Győri Szemle (1930) 180—182.

¹⁵ Kisfaludy Sándor minden munkái. 4. kiad. Kiadja Angyal Dávid. Bp. 1892—1893, 8. köt. 518. kk.

¹⁶ Kisfaludy Károly minden munkái. Öszveszedte Toldy Ferenc. Buda 1831, 10. köt.

¹⁷ *Bánóczy József*, Kisfaludy Károly és munkái. I—II. köt. Bp. 1882—1883. (Továbbiakban: *Bánóczy*, K. K.)

¹⁸ Bánóczy monográfiájának az MTA részéről felkért kritikusa Gyulai Pál volt. Kézirata az MTA Kézirattárában. — Bánóczy József művének előszavában is említi.

¹⁹ *Solt (Speneder) Andor*, Kisfaludy Károly. Bp. 1930, 81.

²⁰ *Gálos Rezső*, A Kisfaludy-család. Irodalomtörténeti Közlemények XXXII (1922). — *Solt (Speneder) Andor*, Kisfaludy Károly. Bp. 1930. — *Kenyeres Imre*, Aurora. Hazai almanach 1823—1831. Bp. 1938. — Kisfaludy Károly válogatott művei. Sajtó alá rendezte Szaunder József. Bp. 1954. — *Horváth János*, Kisfaludy Károly és íróbarátai. Bp. 1955. — *Fenyő István*, Az Aurora. Egy irodalmi zsebkönyv életrajza. Bp. 1955.

²¹ Kisfaludy Károly képzőművészeti munkásságával a következő művészettörténeti munkák foglalkoztak: Ernst Múzeum gyűjteményes Kisfaludy-kiállításának katalógusa. XLIV. Bp. 1921. Lázár Béla előszavával. — *Lyka Károly*, Kisfaludy a festő. Magyar Művészet VI (1930) 605—606. — *Lyka Károly*, Magyar művészet 1800—1850. (A táblabíró-világ művészete.) 2. kiad. Bp. é. n. — *Genthon István*, Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig. Bp. 1935, 48. — *Petrovics Elek*, Élet és művészet. Bp. 1937, 21. — Magyar Művelődéstörténet. Szerkesztette Domanovszky Sándor. V. köt. *Petrovics Elek*, A modern festészet kialakulása. 486. — *Lajta Edit*, Kisfaludy Károly festői működéséről. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve. Bp. 1951, 114. kk. — A magyarországi művészet története. Szerkesztették Fülep Lajos, Dercsényi Dezső, Zádor Anna. 4. kiad. Bp. 1970, 361—362.

²² *Gálos Rezső*, A Kisfaludy-család. Irodalomtörténeti Közlemények (1922).

²³ 15. jegyz. i. h.

²⁴ K. K. m. m. VI. köt. 223. kk. (Farkas Gábornéhoz írott levelei.)

²⁵ *Genthon István*, Magyarország művészeti emlékei. I. Dunántúl. Bp. 1959, 432. — Vö.: *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. III. sz.

²⁶ Szentkirályi Marietta (Bp.) szíves közlése. — A falkép fényképét is neki köszönöm.

²⁷ 15. jegyz. i. m. 257.

²⁸ Uo. 276—277.

²⁹ K. K. m. m. VI. köt. 445. kk. (A német nyelvű önéletrajzi levél fordítása Bánóczy Józseftől való.)

³⁰ Uo.

³¹ A „Conduit Liste” rovataiban a következők állnak: „Talente: viele; Sprachen: Deutsch-ungarisch-latein: gut; Militärische Zeichnung und ungarische Poesie.” MTA Kézirattár. M. S. 49/m.

³² *Horváth János*, Kisfaludy Károly és iróbarátai. Bp. 1955, 9.

³³ Walter Frodl professzornak, a bécsi műgyetem tanárának köszönöm a névjegyzék ellenőrzését.

³⁴ A Magyar Nemzeti Galéria leltárában: Lehel kürtje. *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. VI. sz.

³⁵ Az ifjú Horatius megöli hűgát *V. Z. Á.*, Adalékok K. K. c. tanulmányáig következetesen Virginia halála néven említve. — A jelenet Titus Livius: Ab urbe condita. Liber I. caput 26. sorait ábrázolja. *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. VII. sz.

³⁶ *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. VIII. sz.

³⁷ *Carl von Lützow*, Geschichte der Kais. Kön. Akademie der bildenden Künste. Wien 1877, 84.

³⁸ 37. jegyz. i. m.

³⁹ *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. XIV. sz.

⁴⁰ Dr. Margarethe Poch-Kalousnak, a bécsi Gemäldegalerie der Akademie der Bildenden Künste igazgatójának szíves közlése.

⁴¹ K. K. m. m. VI. köt. 223. kk.

⁴² *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. III. sz.

⁴³ Dr. Kozocsa Sándor (Bp.) tulajdona.

⁴⁴ *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. IV. sz.

⁴⁵ Dr. Kredics László püspöki titkár 1965. január 13-i közlése szerint a kép nem található a veszprémi püspöki palotában.

⁴⁶ A portré Ballus Zsigmond csőrnyeföldi lakásáról veszett el a második világháborúban. — *Bánóczy*, K. K. I. köt. 146.

⁴⁷ *V. Z. Á., K. K. „vészei”* oe. kat. II. sz.

⁴⁸ MTA Kézirattár. Levelezés. 4. r. 124. sz.

⁴⁹ *Feltinger István*, Kisfaludy Károly életrajza. MTA Kézirattár. Régi és újabb írók életére vonatkozó iratok. 2. r. 8. sz.

⁵⁰ K. K. m. m. VI. köt. 223. kk.

⁵¹ A kép alatti szöveg: „Kisfaludy Károly nagyíró eredeti rajza, és ajándékol adta 1814-ében Bécsben barátjának, Ladányi Bay Györgynek. Ez a Bay György akkor királyi testőr volt . . .”

⁵² *Bánóczy*, K. K. I. köt. 131.

⁵³ K. F. lev. X. 2342.

⁵⁴ *Ludwig von Hevesi*, Oesterreichische Kunst im neunzehnten Jahrhundert. Leipzig 1903, 27.

⁵⁵ Kisfaludy Károly válogatott művei. Bp. 1954. Szauder József előszava.

⁵⁶ K. K. m. m. VI. köt. 253: „Én egynéhány napra a falura megyek egy familiát rajzolni, azért a levelet így adrezérozd: auf den Wieden No 1. im 1. Stock beyrn Hern Martin von Schärmer, an der Carlskirche, neben Zuckerbäcker Haus.”

⁵⁷ *C. Wurzbach*, Biografisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien 1856—1891, 29. köt. 63.

⁵⁸ Uo. 31. köt.

⁵⁹ *Niggli*, Schubert (Musiker-Biographien). Leipzig é. n.

⁶⁰ *V. Z. Á., K. K.* „vészei” oe. kat. XXVIII. sz.

⁶¹ *Mátray Ernő*, Kisfaludy Károly mint festész. Fővárosi Lapok III (1866) 28. sz. 110.

⁶² *Rudolf Zeitler*, Die Kunst des 19. Jahrhunderts. Berlin 1966. (Propyläen Kunstgeschichte.)

⁶³ K. K. m. m. VI. köt. 445. kk.

⁶⁴ Uo. 223. kk.

⁶⁵ Uo. 420.

⁶⁶ 49. jegyz. i. h.

⁶⁷ 19. jegyz. i. m. 24.

⁶⁸ Petrich András levele Kisfaludy Sándorhoz. Ofen, den 26. April. 829. MTA Kézirattár.

⁶⁹ K. K. m. m. VI. köt. 274.

⁷⁰ *Bánóczy*, K. K. I. köt. 146—147, 183—184.

⁷¹ K. K. m. m. VI. köt. 223. kk.

⁷² Halászok a Tiberis partján a Soractéval. — *V. Z. Á., K. K.* „vészei” oe. kat. XIII. sz.

⁷³ K. K. m. m. VI. köt. 254. (A nővéréhez intézett leveléből.)

⁷⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp. 1902, XVI. kk.

⁷⁵ *V. Z. Á., K. K.* „vészei” oe. kat. X. sz.

⁷⁶ *Bánóczy József*, Régi és új dolgok Kisfaludy Károlyról. Győr Kisfaludyról. Emléklap Kisfaludy szobrának leleplezése ünnepére. Győr 1892.

⁷⁷ *V. Z. Á., K. K.* „vészei” oe. kat. XI. sz.

⁷⁸ Uo. XII. sz.

⁷⁹ K. K. m. m. VI. köt. 471.

⁸⁰ *V. Z. Á., K. K.* „vészei” oe. kat. IX. sz.

⁸¹ Kiegészítés *V. Z. Á., K. K.* „vészei” c. tanulmányának oeuvre-katalógusához:

1. Kisfaludy Sándor Somló c. regéjének illusztrációja. Szignatúra b. o. l.: „C. Kisfaludy del.” A rajz alatt K. kézírásával a következő szöveg áll:

„Így veszt hát el a Sors mérge
Mindent, a mit szeretek —
Hazám, és ti Kedvesek mind,
Hát illy szörnyen vesztetek!”

Lav. tus. p. 15.7 × 10 cm. MNG lt. sz.: 1937—3133. Előző tulajdonos: MNM Történelmi Képcsarnok.

2. Kisfaludy Sándor Somló c. regéjének illusztrációja. Az eredeti elveszett az 1950-es években Győrben. Fényképét és a fenti tájékoztatást dr. Jenei Ferencnek köszönöm. Szignatúra b. o. l.: „C. Kisfaludy del.” A rajz alatt K. kézírásával az 1. szám alatt közölttel azonos szöveg. Lav. tus. p. Feltehetően az előző lappal azonos méret.

3. Kisfaludy Sándor Tátika c. regéjének illusztrációja. Szignatúra b. o. l.: „C. Kisfaludy del.” A rajz alatt K. kézírásával a következő szöveg áll:

„Dühös kézzel a mélységbe
Penderitté, taszítá —
,Szálljatok-le a'pokolba'
Utánnak azt ordítottá.”

Lav. tus. p. 15.5 × 10 cm. MNG lt. sz.: 1937—3132.

⁸² *Bánóczy*, K. K. I. köt. 155.

⁸³ K. K. m. m. VI. köt. 400. (Levél Kazinczy Ferenchez.)

- ⁸⁴ Uo. 283.
- ⁸⁵ Uo. 395.
- ⁸⁶ *Bánóczy*, K. K. II. köt. 22–23.
- ⁸⁷ K. K. m. m. VI. köt. 332.
- ⁸⁸ Uo. 296.
- ⁸⁹ *Bánóczy*, K. K. II. köt. 22.
- ⁹⁰ Uo. 31.
- ⁹¹ *Lyka Károly*, Magyar művészet 1800–1850. 2. kiad. Bp. é. n. 119.
- ⁹² *Bánóczy*, K. K. II. köt. 156.
- ⁹³ *V. Z. Á.*, K. K. az Aurora képszerkesztője c. tanulmánya közli a Kisfaludy szerkesztésében megjelent kötetek teljes képanyagát. Az illusztrációk említésénél az ott közölt reprodukció-számokra utalok. — Dobozy: 1822/3.
- ⁹⁴ Árpád: 1822/5.
- ⁹⁵ MTA Kézirattár.
- ⁹⁶ László Cserhalmon: 1826/4.
- ⁹⁷ Petrich András rajzai: 1822/6, 1822/7, 1823/9, 1823/10.
- ⁹⁸ *Ernst Lajos*, A magyar történelmi festészet. Bp. 1910. — *Balás Piri László*, A magyar történelmi festészet a XIX. században. Bp. 1932. — *Aradi Nóra*, Száz kép a magyar történelemből. Bp. 1955. — *Rózsa György*, A magyar történelmi festészet témáinak barokk feldolgozásai. Művészettörténeti Értesítő (1959) 4. sz. — *Cennerné Wilhelmb Gizella*, Magyarország történetének képeskönyve. 896–1849. Bp. 1962.
- ⁹⁹ K. K. m. m. VI. köt. 321.
- ¹⁰⁰ Uo. 283. kk. (Gaál Györgyhez küldött leveleiben.)
- ¹⁰¹ Aurora: 1823/1.
- ¹⁰² Csobánc: 1823/3.
- ¹⁰³ Somló: 1823/6.
- ¹⁰⁴ Zalán futása I. Ének (Hajna fürdése): 1828/3.
- ¹⁰⁵ László Cserhalmon: 1826/4.
- ¹⁰⁶ *V. Z. Á.*, K. K. az Aurora képszerkesztője c. tanulmány reprodukciói.
- ¹⁰⁷ *Viszota Gyula*, Kisfaludy Károly hagyatéka. A Kisfaludy Társaság Évlapjai XXXVIII (1903–1904) 81. kk.
- ¹⁰⁸ *Bánóczy*, K. K. II. köt. 77. old. 103. jegyz.
- ¹⁰⁹ *V. Z. Á.*, K. K. „vészei” oe. kat. XXV. sz.
- ¹¹⁰ *Toldy Ferenc*, Irodalmi beszédei. I. köt. 2. kiad. Bp. 1878, 15–16: „Ez Kisfaludy Károly, a költő; s ennyit köszön neki nemcsak költészetünk, hanem nemzetiségünk ügye, nyelvünk elevebb haladása is. De ezzel nem merítém még ki érdemeit, nem mutatám ki hatása minden elágazásait, sem azon sokféle reményeket, melyeket halála ily korán elölt. Említenem kell még, és csak név szerint, Aurorát, ezen hajnalcsillagát egy nemesebb míveltségű kornak, melyet ő deríte fel hazánk egére s mely annyi szépnek hozója, annyi szebbnek támasztója lőn! Egy oldala van még elhunyt kedveltünknek, mely annál inkább érdemel figyelmet, minthogy hazánkban, s különösen magyar honfiaink közt, eddig még igen ritka tulajdon, Ő t. i. képiró is volt, merész, ügyes ecsetű, és lelkes; egyszersmind gyűjtője, tanult értője a művészet mestermiveinek; amit elhallgaték vala, ha azt csak ön gyönyörűségére akarta volna űzni. De ő e mezőre is kívánta fordítani honfiaink tehetségeit s élte utolsó évében eleve-nen foglalatoskodott azon szándékkal: egy a képzőművészeteket tárgyazó honi intézetet alkotni. Elhunyt vele, s talán sok időre, ennek is támadása . . .”
- ¹¹¹ *Bánóczy*, K. K. II. köt. 44.
- ¹¹² A Kisfaludy-kiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban került megrendezésre 1963-ban. Katalógus nem készült.
- ¹¹³ 9. jegyz. i. m. 295. old. idézi Hazay Gábor (Vörösmarty) cikkét az Athenaeumból.
- ¹¹⁴ 107. jegyz. i. m. 114.
- ¹¹⁵ 21. jegyz. i. művek.
- ¹¹⁶ *Kazinczy Ferenc*, Pestre. Töredékek Kazinczy Ferenc pesti útleírásából. Írta 1826-ban. Bp. 1929, 14.
- ¹¹⁷ K. F. lev. XXI. 5245.
- ¹¹⁸ *Czigler Abel*, Felső-eőri Pyrker János László. Bp. 1937, 85.

- 119 V. Z. Á., K. K. „vészei” oe. kat. XVIII. sz.
 120 Uo. XIX. sz.
 121 Uo. XX. sz.
 122 Uo. XXI. sz.
 123 Uo. XXII. sz.
 124 K. F. lev. XXI. 5245.
 125 V. Z. Á., K. K. „vészei” oe. kat. XV. sz.
 126 Uo. XXV. sz.
 127 Uo. XXVI. sz.
 128 Bajza József és Toldy Ferenc levelezése. Bp. 1969. Toldy Bajzának. Pest, 1825. december 14. (159. lev.)
 129 V. Z. Á., K. K. „vészei” oe. kat. XXVII. sz.
 130 Uo. XVII. sz.
 131 Uo. XXXII. sz.
 132 Uo. XXXI. sz.
 133 7. jegyz. i. m.
 134 Hébe Zsebkönyv. MDCCCXXIV. Kiadta Igaz Sámuel Bécsben.
 135 Blaskovich János levele a szerzőhöz: Tápiószéle, 1963.
 136 Pest megye műemlékei. Szerkesztette Dercsényi Dezső. Magyarország műemléki topográfiaja V. Bp. 1958, 190.
 137 V. Z. Á., K. K. „vészei” oe. kat. XVI. sz.
 138 91. jegyz. i. m. 522.
 139 Horváth János, A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp. 1927, 161–177.
 140 128. jegyz. i. m. Toldy Bajzának. Pest, 1825. november 20. (158. lev.)
 141 Bánóczy, K. K. II. köt. 55.
 142 Uo.
 143 Franz Neubert, Vom Doctor Faustus zu Goethes Faust. Leipzig 1932.
 144 Goethe, Faust. Fordította Jékely Zoltán, Csorba Győző. Bp. 1959, 148. Turóczy-Trostler József utószavával.
 145 Augsburgi ütközet: 1824/5.
 146 Indulat hatalma: 1824/8.
 147 A' Magyar Amazon: 1825/3.
 148 Árpád: 1826/1, András és Béla: 1826/3, László Cserhalmon: 1826/4, Erzsébet: 1826/5.
 149 128. jegyz. i. m. Toldy Bajzának. Pest, 1826. július 10. (185. lev.)
 150 Uo. Toldy Bajzának. Pest, 1826. október 10. (194. lev.)
 151 Uo. Toldy Bajzának. Pest, 1825. március 26. (126. lev.)
 152 Szerző tanulmánya: Vier Schwind-Illustrationen entdeckt. Alte und Moderne Kunst. Wien 1970, 111. Heft.
 153 A' Hazai Szeretet: 1827/1, A' Csákányi Vérményekző: 1827/3, Tündérvölgy: 1827/4, Hollókő: 1827/5.
 154 Zalán futása I. Ének: 1828/1.
 155 Zalán futása VI. Ének: 1828/6.
 156 Zalán futása I. Ének: 1828/3.
 157 Zrínyi 'a Költő: 1829/1.
 158 Szilágyi és Hajmágy: 1829/4.
 159 Eprész leány: 1829/3.
 160 Hasznos Mulatságok, Pesten, 40. sz. 313.
 161 Zrínyi Ilona: 1830/1, Toldi: 1830/3, Hedvig: 1830/4, Judit: 1830/5.
 162 K. K. m. m. VI. köt. 435.
 163 Bánóczy, K. K. II. köt. 37.
 164 K. K. m. m. VI. köt. 439.
 165 Bajnokdíj: 1831/1, A' szeretők sírja: 1831/3, A rom: 1831/4, Szegény Tatár: 1831/5.
 166 Bogay Tamás, Kép és látomás. Egy fejezet a magyar romantika történetéből. Kortársak illusztrációi Vörösmarty műveire. Köln 1962.
 167 Aradi gyűlés: 1832/1.

- ¹⁶⁸ *Dr. Ignac Aurel Fessler, Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. Leipzig, II. köt. 35.*
- ¹⁶⁹ *Bánóczy, K. K. II. köt. 53.*
- ¹⁷⁰ 134. jegyz. i. m.
- ¹⁷¹ 128. jegyz. i. m. 428.
- ¹⁷² 107. jegyz. i. m. (A továbbiakban a Kisfaludy hagyatékára vonatkozó részletes adatok mind e tanulmányból.)
- ¹⁷³ 15. jegyz. i. m. 8. köt. 470.
- ¹⁷⁴ *V. Z. Á., K. K. képgyűjteménye.*
- ¹⁷⁵ *V. Z. Á., K. K. „vészei” oe. kat. XXX. sz.*
- ¹⁷⁶ Uo. XXXIII. sz.
- ¹⁷⁷ *Bánóczy, K. K. II. köt. 152 — és Orlai Petrich Soma: Kazinczy és Kisfaludy találkozása c. litográfia hirdetése. Emich Gusztáv könyvnyomdája.*
- ¹⁷⁸ 9. jegyz. i. m. 160—161.
- ¹⁷⁹ *Darnay Kálmán kézirategyűjteményében. Petőfi Irodalmi Múzeum 1122. sz.*
- ¹⁸⁰ *K. F. lev. XX. 4909. (Az eredeti levél német nyelvű.)*
- ¹⁸¹ *Gróf Széchenyi István, Világ. Pesten 1831, XXIX—XXX. — Széchenyi Kisfaludy Károlyra vonatkozó megjegyzésére néhai Garam Jenő kéziratban levő cikke (Verses feliratok Széchenyi lóversenydíjain) hívta fel figyelmemet.*

KÉPEK JEGYZÉKE

1. Kisfaludy Károly:
Gyermekkori rajza
ceruza, akvarell, papír, 12 × 11 cm
(Magyar Tudományos Akadémia)
2. Kisfaludy Károly:
Freskótöredék a zalaapáti volt Szentkirályi-kastélyban
3. Kisfaludy Károly:
Brennus kardja
szépia, ecset, toll, papír, 30 × 47 cm
(Petőfi Irodalmi Múzeum)
4. Kisfaludy Károly:
Hajótöröttek
Másolat Ph. J. Louthembourg (1740–1812) után
of, vászon, 62 × 80 cm
(Magyar Nemzeti Galéria)
5. Kisfaludy Károly:
Vénusz Amorrrel (dohányszelence fedelén)
of, pléh, 8 × 12 cm
(Darilek Henriké tulajdona)
6. Kisfaludy Károly:
Őnarckép
miniatűr, papír, ovális, 4 cm magas
(Sümeg, Kisfaludy Sándor Múzeum)
7. Kisfaludy Károly:
Női képmás (eddig tévesen Heppler Katalin portréjaként ismert)
of, vászon, 14,5 × 11,5 cm
(Sümeg, Kisfaludy Sándor Múzeum)
8. Johann Ender (1793–1854) után Franz Stöber (1795–1858) metszete:
Női képmás
Nefejejts, 1832. évf.
9. Kisfaludy Károly:
Halászosok a Tiberis partján a Soractéval
tus, akvarell, papír, 23 × 31 cm
(Tahi Árpád tulajdona)
10. Jan Both (1618 k.–1652):
Tiberis a Soractéval
rézmetszet

11. Kisfaludy Károly:
Koldustársaság
rézkarc, 11 × 17,5 cm
(Petőfi Irodalmi Múzeum)
12. B. Kaiser (XIX. sz. k.):
Koldusestély
litográfia
Magyar Titkok, 1844. évf.
13. Kisfaludy Károly:
Marius Minturnaeban
tus, toll, papír, 29 × 23,5 cm
(Magyar Tudományos Akadémia)
14. Jean Germain Drouais (1763–1788) után Darcis:
Marius Minturnaeban
rézmetszet
15. Kisfaludy Károly:
Kisfaludy Sándor Somló című regéjének illusztrációja
lavírozott tus, papír, 15,7 × 10 cm
(Magyar Nemzeti Galéria)
16. Vincenz Georg Kininger (1767–1851):
Kisfaludy Sándor Somló című regéjének illusztrációja
Regék a magyar elő-időből. Buda 1807
17. Martin Schärmer (1785–1868) után Blaschke János (1770–1833):
Dobozy
Kisfaludy Sándor Dobozy Mihály és hitvese című regéjének illusztrációja
Aurora, 1822. évf.
18. Martin Schärmer (1785–1868) után Blaschke János (1770–1833):
Árpád
Horvát István Árpád Pannonia hegyén című tanulmányának illusztrációja
Aurora, 1822. évf.
19. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann (1797–1867):
László Cserhalmon
Vörösmarty Mihály Cserhalom című versének illusztrációja
Aurora, 1826. évf.
20. Martin Schärmer (1785–1868) után Blaschke János (1770–1833):
Csobánc
Kisfaludy Sándor Csobánc című regéjének illusztrációja
Aurora, 1823. évf.
21. Kisfaludy Károly után Karl Heinrich Rahl (1779–1843):
Zalán futása I. ének
Vörösmarty Mihály Zalán futása című eposzának illusztrációja
Aurora, 1828. évf.
22. Kisfaludy Károly:
Éjjeli szélvész
of, vászon, 44,5 × 60,5 cm
(Magyar Nemzeti Galéria)

23. Kisfaludy Károly:
Tengeri vihar I. (Tengeri táj)
of, vászon, 22,2 × 39 cm
(Magyar Tudományos Akadémia)
24. Claude Joseph Vernet (1714–1789):
Viharos tenger hajótöröttekkel
of, vászon
(Basel, Kunstmuseum)
25. Kisfaludy Károly:
Tengeri és levegői vihar
of, vászon, 48.5 × 75 cm
(Magyar Nemzeti Galéria)
26. Kisfaludy Károly:
Tengeri vész
of, vászon, 22 × 39 cm
(Magyar Nemzeti Galéria tulajdona; kiállítva a Magyar Tudományos Akadémián)
27. Kisfaludy Károly:
Tengeri kikötő (Olasz tengerparti város)
of, vászon, 65 × 90 cm
(Magyar Tudományos Akadémia)
28. Kisfaludy Károly:
Kikötő holdfényben
of, vászon, 63 × 79 cm
(Petőfi Irodalmi Múzeum)
29. Michael Wutky (1739–1823):
Tengeröböl
of, vászon
(Wien, Gemäldegalerie der Akademie der bildenden Künste)
30. Kisfaludy Károly:
Falu égése holdvilágos éjszakán
of, vászon, 56,6 × 66,6 cm
(Magyar Nemzeti Galéria)
31. Kisfaludy Károly:
Kunyhó rőzsetűz fényében
of, vászon, 62 × 69 cm
(Magyar Tudományos Akadémia)
32. Kisfaludy Károly:
Hébe
of, vászon, 41 × 33 cm
(Petőfi Irodalmi Múzeum)
33. Villiers François Huet (1772–1813) után Blaschke János (1770–1833) metszete:
Hébe
Hébe, 1823. évf.
34. Heinrich Füger (1751–1818):
Bűnbánó Magdolna
of, vászon
(Wien, Österreichische Galerie)

35. Heinrich Füger (1751—1818) után Josef Berkovetz (XIX. sz. 1. f.) metszete:
Bűnbánó Magdolna
Hébe, 1824. évf.
36. Kisfaludy Károly:
Bűnbánó Magdolna
of, vászon, 94 × 157 cm
(Tápiószele, Blaskovich-gyűjtemény)
37. Kisfaludy Károly:
Hajótörés holdvilágos éjszakán (Éjszaka a viharos tengeren)
of, vászon, 74,5 × 92,5 cm
(Magyar Nemzeti Galéria)
38. Claude Joseph Vernet (1714—1789) [?]:
Hajótörés vöröslő villámfénynél
of, vászon, 62,5 × 82,5 cm
(Tápiószele, Blaskovich-gyűjtemény)
39. Kisfaludy Károly:
Boszorkányok tánca (Boszorkánykonyha)
of, vászon, 77 × 95 cm
(Magyar Tudományos Akadémia)
40. Gustav Heinrich Naecke (1786—1835):
Goethe Faustjának illusztrációja
metszet
1815
41. Moritz Retzsch (1779—1857):
Goethe Faustjának illusztrációja
metszet
1816
42. Alexander Clarot (1795—1842) után Blaschke János (1770—1833):
Indulat hatalma
Kovacsóczy Indulat hatalma című elbeszélésének illusztrációja
Aurora, 1824. évf.
43. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann (1797—1867):
A' Magyar Amazon
Horvát Endre Borbély Heléna című versének illusztrációja
Aurora, 1825. évf.
44. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann (1797—1867):
Árpád
Vörösmarty Mihály Árpád emeltetése című versének illusztrációja
Aurora, 1826. évf.
45. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann (1797—1867):
András és Béla
Vörösmarty Mihály András és Béla című versének illusztrációja
Aurora, 1826. évf.
46. Kisfaludy Károly után Kovatsch József (1799—1839):
Erzsébet
Kisfaludy Károly Erzsébet című elégiájának illusztrációja
Aurora, 1826. évf.

47. Moritz v. Schwind (1804–1871) után L. Poratzky (XIX. sz. 1. f.):
Hollókő
Kiss Károly Hollókő című novellájának illusztrációja
Aurora, 1827. évf.
48. Johann Ender (1793–1854) után Michael Hofmann (1797–1867):
Eprész leány
Kisfaludy Károly Eprész leány című versének illusztrációja
Aurora, 1829. évf.
49. Heinrich Thugut (1800–XIX. sz. k.) után Karl Heinrich Rahl (1779–1843):
Judit
„R.” Judit című novellájának illusztrációja
Aurora, 1830. évf.
50. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann (1797–1867):
A rom
Vörösmarty Mihály A rom című versének illusztrációja
Aurora, 1831. évf.
51. Kisfaludy Károly után Josef Stöber (1768–1852):
Szegény Tatár
Kisfaludy Károly A bankódó férj című versének illusztrációja
Aurora, 1831. évf.
52. Kisfaludy Károly után Josef Stöber (1768–1852):
Aradi gyűlés
Czuczor Gergely Aradi gyűlés című versének illusztrációja
Aurora, 1832. évf.
53. Kisfaludy Károly:
László király a cserhalmi ütközetben
of, vászon, 129 × 167 cm
(Magyar Nemzeti Galéria)

KÁROLY KISFALUDY

Die Anfänge der Romantik in der Kunst Ungarns

Von: *Ágnes Vayer-Zibolen*

ZUSAMMENFASSUNG

Der Dichter, Dramatiker, Literat und Redakteur Károly Kisfaludy erntete bei seinen Zeitgenossen und den Literaturhistorikern Anerkennung und Ansehen, während seine malerische Begabung in der neueren Epoche der Kunstgeschichte gebührende Würdigung fand. Aber erst eine gründliche Forschung, die sich auch die komplizierteren Zusammenhänge vor Augen hielt, ermöglichte es in neuester Zeit, seine komplexe Persönlichkeit zu erfassen und die wirkliche Bedeutung jener Rolle zu ermessen, die seine vielseitige Tätigkeit in der Entfaltung der nationalen ungarischen Kunst spielte. Bei aller Wertschätzung der literarischen Verdienste Kisfaludys versäumten es unsere Literaturhistoriker, auf die engen Bindungen zwischen seinem dichterischen Lebenswerk und seinem Schaffen als bildender Künstler, zwischen seinem Wirken als Almanach- und Bildredakteur zu verweisen. Und doch hat sich Kisfaludy eben dadurch maßgebliche Verdienste erworben, daß er an die unserem stagnierenden Kunstschaffen inhärenten Probleme von der Literatur aus heranging, daß er das Interesse der Öffentlichkeit für die darstellende Kunst über sein schriftstellerisches Wirken zu wecken und zu entfachen versuchte. Zu einer Zeit, in der zur Wiedererweckung, zur Neugeburt der nationalen ungarischen Kunst nur unsere Schriftsteller mit Aussicht auf Erfolg etwas zu unternehmen vermochten, in der nur sie in Kenntnis der analogen Aufgaben, denen sich das literarische Schaffen gegenüber sah, in der Lage waren, die auf diesem anderen Gebiet zu bewältigenden Probleme einzuschätzen, zu einer Zeit, in der erst die Fundamente niedergelegt, der Boden vorbereitet werden mußte, bevor man zu wirksamen Taten schreiten konnte. Es war jene noch weiter geraume Zeit anhaltende Periode, während der in Ungarn Literatur und darstellende Kunst noch unter dem Sammelbegriff der „schönen Künste“ zusammengefaßt wurden.

Anfang des 19. Jahrhunderts gab es unter den zielstrebigem Organisatoren des ungarischen Kunstschaffens zwei prominente Persönlichkeiten, Ferenc Kazinczy und den seinen Wirkungskreis wesentlich ausweitenden Károly Kisfaludy. Jene Epoche, die durch das exklusive Kunstinteresse und Kunstverständnis der nach dem Wiener Hof orientierten ungarischen Aristokratie gekennzeichnet war, hatte sich überlebt und mit dem erstarkenden ungarischen Bürgertum wuchsen allmählich auch dessen geistige und kulturelle Bedürfnisse. Mit den aus dem Ausland, vornehmlich aus dem benachbarten Österreich eingeführten illustrierten Verlags-erzeugnissen, wie Taschenbücher, Musenalmanache, Kalender usw. erhielt das ungarische Kunstleben die ersten zagen Anregungen. Doch so lange die Vorbilder, die Werke und die Künstler selbst vom Ausland importiert wurden, konnte von einem Neuerwachen unserer nationalen Kunst noch nicht die Rede sein, ganz zu schweigen von einem selbständigen Kunstschaffen. Ferenc Kazinczy, der unsere Rückständigkeit auf diesem Gebiet seiner Zeit am deutlichsten erkannte, faßte seine objektive, aber optimistische Ansicht folgendermaßen zusammen: „In unserer Heimat gibt es weder Bilderläden noch eine Kunstakademie, und unsere maßgeblichen Kreise verlangen nach ganz anderen Dingen als nach Gemälden und Radierungen. Mein Vaterland ist ein armes Land, zur Pflege und Förderung der schönen Künste bedarf es aber des Geldes. Aber auch für uns wird die Stunde kommen, die für Wien später schlug als für Dresden, Paris und London.“ Kazinczy wollte mit der Verbreitung von Stichen, Ölgemäldekopien und der Propagierung von Nachbildungen unserer darstellenden Kunst Auftrieb verleihen. Trotz all seiner Einsicht, seiner zielstrebigem Aktivität erwies sich jedoch seine auf diesem Gebiet entfaltete Tätigkeit gegen das dritte Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts immer wirkungsloser. Immerhin gaben seine Bemühungen und auch der Zeitgeist das dank der zielbewußten Verbreitung ausländischer Vorbilder durch unsere Literaten allmählich

erwachende Kunstinteresse und die Nachrichten vom erfolgreichen Wirken ausländischer Künstler in diesen Jahren den entscheidenden Anstoß zur Berufswahl und zu den ersten Flügelschlägen dreier bedeutender Künstlerpersönlichkeiten. Drei junge Ungarn aus ganz unterschiedlichem Milieu erkoren, alle drei schon als gereifte Menschen, den Künstlerberuf zu ihrem Lebensziel. Als erster begann der aus dem westungarischen Landadel hervorgegangene Károly Kisfaludy der 1812 seine erfolgreich begonnene militärische Laufbahn abbrach, um sich in Wien die Grundbegriffe des Malens und Zeichnens anzueignen. Als zweiter wandte sich der gelernte Handwerker István Ferenczy nach Ablegung seiner Meisterprüfung der Bildhauerei zu und als dritter vertauschte der Ingenieur Károly Markó d. Ä. Lot und Winkelmaß mit dem Pinsel. Daß alle drei schon gut in den Zwanzigern waren, als sie ihren ursprünglichen Beruf wechselten, freiwillig und bewußt die Schwierigkeiten und Hemmnisse einer Laufbahn auf sich nahmen, der sich bisher junge Leute in Ungarn nur in jenen Ausnahmefällen verschrieben hatten, in denen sie das väterliche Kunsthandwerk fortsetzen und nach Möglichkeit auf höherer Ebene weiterzuentwickeln gedachten, legt ein beredtes Zeugnis davon ab, wie es damals um das Kunstschaffen ihres Heimatlandes bestellt war.

Das wagemutige Unterfangen aller drei beweist, daß die Saat der vorangehenden Schriftstellergeneration allmählich aufzugehen begann und daß mit ihrem Entschluß ein Prozeß eingeleitet wurde, bei dessen Abschluß man bereits von einer nationalen Kunst und von selbständiger schöpferischer Arbeit sprechen kann. István Ferenczy wurde der Wegbereiter der eigenständigen ungarischen Bildhauerei, Károly Markó ein weit über die Landesgrenzen bekannter und angesehener Maler, während Károly Kisfaludy auf dem selbsterwählten und verheißungsvoll beschrittenen Weg schon bald nach seiner Verabschiedung vom Militär in Wien scheiterte und scheinbar ohne den erhofften Erfolg zur literarischen Tätigkeit zurückkehrte. Erst inmitten seiner vielseitigen Arbeit als Organisator des heimischen Schrifttums, als Dichter, Bühnenautor und Redakteur entfaltete sich später seine einflußreiche und weitverzweigte Tätigkeit im Bereich der bildenden Kunst in seiner Eigenschaft als Zeichner, Maler, Bildredakteur, Auftraggeber, Bildvermittler und Kunstsammler.

Sein Lebenslauf läßt sich folgendermaßen kurz zusammenfassen: Als jüngster Sproß einer kinderreichen Familie des westungarischen Kleinadels steht schon sein Erscheinen auf der Welt unter einem tragischen Stern, denn mit seiner Geburt erlosch das Leben der Mutter. Vielleicht hätte ihn seine dichterische und dramatische Begabung, seine Phantasie und romantische Leidenschaft, sein für alles Schöne empfängliches schöpferisches Talent niemals zu einer derart intensiven Aktivität angespornt, wenn ihn dieser verhängnisvolle Zufall nicht schicksalhaft von seinen Geschwistern geschieden, nicht zwangsläufig dazu veranlaßt hätte, seine Fähigkeiten unter Beweis zu stellen und einen extremen Standpunkt zu beziehen, der ihn letzten Endes dazu verleitete, seine Adelsvorrechte, die jeglichen materiellen Fundamentes entbehrten, zu mißachten. Sein künstlerischer Ehrgeiz wurde auch durch die dichterischen und schriftstellerischen Erfolge seines um fast eine Generation älteren Bruders Sándor Kisfaludy angefaßt. Schmerzlich empfand er auch den Gegensatz zwischen den wesentlich weitgespannten Möglichkeiten, die sich seinen Brüdern eröffneten und den engen Schranken der ihm väterlicherseits vorgezeichneten militärischen Laufbahn. In Wirklichkeit war seine Schulbildung recht mangelhaft und viel zu früh wurde er in die Uniform gesteckt, um die seiner unsteten Natur keineswegs zusagende, in den eigenen Augen phantasie- und aussichtslose Karriere eines Berufssoldaten zu beginnen. Bei der Suche nach den Gründen, die Károly Kisfaludy 1812 dazu veranlaßten, seinen Militärdienst zu quittieren, um sich mit zielbewußter Entschlossenheit um die Aufnahme in die Wiener Kunstakademie zu bewerben, müssen wir uns diese Prämissen vor Augen halten. Hinzu kommt noch die völlige Unkenntnis seiner eigenen künstlerischen Fähigkeiten. Ein junger und unerfahrener westungarischer Adeliger vom Anfang des 19. Jahrhunderts, der in seinem kurzen Leben noch nichts weiter gesehen hatte, als einige mit Barockfresken und Altargemälden geschmückte Kirchenräume, eine Anzahl schön illustrierter Bücher und etliche Familienbildnisse, und der nach verschiedentlichen beiläufigen Versuchen im Kindesalter in der Militärschule wegen seines auch im Abgangszeugnis eigens erwähnten Zeichentalentes wiederholt Lob und Anerkennung geerntet hatte, konnte sich unschwer dazu verleiten lassen, seine eigenen Fähigkeiten zu überschätzen. Im damaligen Ungarn genügte schon so wenig, um sich angesichts der zu

europäischem Ruf emporführenden ausländischen Künstlerkarrieren, von denen Bücher und Zeitschriften zu künden wußten, in Illusionen zu wiegen, sich selbst über die eigene mißliche Lage damit hinwegzutrusten, daß man es mit der Zeit vielleicht auch zu Ruhm und Ehren eines Tizian oder Raffael bringen könnte.

Die vier fern seiner Heimat in Wien und auf einer europäischen Wanderschaft verbrachten Jahre lassen sich mangels eigener Aufzeichnungen und sonstiger näherer Angaben heute nicht mehr rekonstruieren, vielmehr ist man bezüglich dieser Zeitspanne auf Schlußfolgerungen aus nachweisbaren freundschaftlichen Beziehungen, aus einigen charakteristischen Merkmalen seiner späteren literarischen Tätigkeit und aus seinem Wirken als Maler und Buchillustrator angewiesen. Bei gründlicherer Analyse seiner Bühnenwerke, Gedichte und Novellen vermochten die ungarischen Literaturhistoriker den Einfluß jener Strömungen zu verfolgen, die er während seines Wiener Aufenthaltes kennengelernt hatte, den Eindrücken auf die Spur zu kommen, die er aus dem damaligen Theaterleben der österreichischen Kaiserstadt gewonnen und in sich aufgespeichert hatte. Konkrete Angaben besitzen wir über seine Bekanntschaft mit Theodor Körner, der bekanntlich auf Kisfaludys Anregung die dichterisch-dramatische Bearbeitung des Zrinyi-Themas in Angriff nahm. Wie wir in unserem Aufsatz zu beweisen in der Lage sind, knüpfte Kisfaludy später auch mit Moritz von Schwind Beziehungen an, unter dessen Jugendwerken man gleichfalls einer Darstellung des Helden von Szigetvár begegnet. Ferner wissen wir, daß sich Kisfaludy in Wien die theoretischen Kenntnisse der Romantik aneignete, daß er dort mit der Romantik in der Literatur in nähere Berührung kam und die Lücken seiner klassischen Bildung auszufüllen trachtete. Aus seinem Briefwechsel erfahren wir, daß er zwar zunächst die Wiener Kunstakademie besuchte, bald aber einsehen mußte, daß er als Vierundzwanzigjähriger nicht mehr jene Kenntnisse, Erfahrungen und Übung nachzuholen vermochte, die ihm bislang fehlten und über die seine Kommilitonen aus kulturell fortschrittlicheren Ländern Europas und vor allem auch die österreichischen Studenten schon von Kindheit an verfügten. Aus eigenen bitteren Erfahrungen wird es ihm bewußt, daß er, hinter dessen adeliger Herkunft alle einen nicht vorhandenen materiellen Wohlstand vermuten, viel schwerer an seiner Armut trägt, als seine unbemittelten bürgerlichen Mitstudenten. So wandelt auch er sich zwangsläufig zu einem einfachen Bürger, der auf sich selbst angewiesen, seinen Lebensunterhalt aus eigener Kraft verdienen muß. Er bemalt für Geld Schmuck- und Schnupftabakdosen und betätigt sich als bescheidener Kunsthändler, eine Beschäftigung, die damals als eines Adelligen unwürdig galt. Trotzdem findet er Anschluß an einen Kreis junger Wiener Künstler, schließt nicht nur mit Körner, sondern, wie wir feststellen konnten, auch mit dem Miniaturmaler Martin Schärmer Bekanntschaft und durch dessen Vermittlung mit Schubert und seinem Freundeskreis. Die gleichen Themen, mit denen sich zu jener Zeit Schubert auseinandersetzt, beschäftigen auch Kisfaludy: die Welt Goethes, Schillers und Ossians. Weitere Erfahrungen sammelt er während einer zeitlich nicht genauer zu ermittelnden Italienreise, wovon folgende einem seiner späteren Briefe entnommene Stelle zeugt: „... ein Dichter müßte reisen, um verschiedene Sprachen und Bräuche kennenzulernen, doch stellt sich dabei die Frage, ob er ohne gesicherte Grundlage oder entsprechende Unverfrorenheit während des Studiums nicht verhungern würde.“ So fristet er angesichts seiner recht mittelmäßigen künstlerischen Praxis kümmerlich sein Leben, doch sein Ehrgeiz gibt sich damit nicht zufrieden, und irgendwie schafft er es, Bilder zu kaufen, die den Grundstock zu einer durch weitere Erwerbungen zu bereichernden Gemäldesammlung bilden.

Über seine künstlerische Ausbildung in Wien wußten wir früher nur sehr wenig. Daß er die Kunstakademie besuchte, verraten nur seine einschlägigen Briefstellen, von seiner Inskription findet sich in den Archiva Akten der Akademie keine Spur. Außer seinen eigenen Berichten, deren Richtigkeit zu bezweifeln kein Grund vorliegt, erbringen Kisfaludys erhaltene gebliebene Werke für sein akademisches Studium den unumstößlichen Beweis. Seine ersten Arbeiten, Feder- und Pinselzeichnungen, sind eher als Übungen zu werten. Bezeichnende Merkmale seiner Figuren und der Aufbau seiner Kompositionen lassen in vielen Einzelheiten Einflüsse der Füger-Schule erkennen. Seine Zeichnungen lassen qualitativ viel zu wünschen übrig und verraten sehr mangelhafte anatomische Kenntnisse, trotzdem machen sich in ihnen, vor allem in den scharfen Konturen, in der Modellierung der Muskulatur, in den typischen Gesten, in der klassischen Themenwahl und selbst in manchen dem Meister entlehnten zeich-

nerischen Details die für Fügers Unterrichtsmethoden charakteristischen Leitmotive geltend. Doch begegnet man schon innerhalb dieser ersten Versuche in klassisierender Manier gestalteten ungarischen Themen, wie dem „Tod des Stammesfürsten Lehel“.

Von Kisfaludys Malstudien wissen wir aus den schriftlichen Quellenangaben praktisch nichts, um so mehr hingegen aus seinem späteren malerischen Oeuvre. Erst mehr als sechs Jahre nach seiner Heimkehr nimmt er von neuem den Pinsel zur Hand, wendet er sich wieder der in seinen Jugendträumen ersehnten Malerlaufbahn zu. Da werden Erinnerungen in ihm wach, nehmen die auf der Wiener Akademie gewonnenen Eindrücke abermals feste Gestalt in seinen Bildern an, die im 18. und noch Anfang des 19. Jahrhunderts von der Wiener Schule bevorzugten Themen, die stürmische See der niederländischen Marinen des 17. Jahrhunderts, der wolkenverhangene Himmel, von dem der zwischen den Rissen des Gewölks geheimnisvoll hervorlugende Mond seine silbernen Strahlen zur Erde niedersendet, die vom rötlichen Schein des lohenden Feuers beleuchtete Szene, die Schiffer auf sturmsgepeitschter See.

Die ersten nachhaltigen Eindrücke vermittelte ihm die Gemäldegalerie der Wiener Akademie: Joseph Vernet, J. Louthembourg, Christian Brand und der während seines Wiener Aufenthaltes noch lebende Altmeister Michael Wutky. Die Vermutung liegt nahe, daß Kisfaludy letzteren auch persönlich gekannt hat, zumindest macht sich sein Einfluß in einigen späteren Werken Kisfaludys, etwa in seinem Vesuv und Seehafen geltend. Die Malweise und der Aussagegehalt der Bilder Kisfaludys beweist, daß er bei seiner Beschäftigung mit der darstellenden Kunst von der Literatur ausging. In der Themenwahl seiner Bilder ist er wie in seinen Schriften der Romantik verhaftet, was ihn beschäftigt, ist der Kampf des Menschen mit den verheerenden Naturkräften, die übermächtige, alles vernichtende Gewalt des Feuers, die Veranschaulichung extremer Situationen. Es kann keineswegs wundernehmen, daß er nach seiner Ankunft in Wien alles kritiklos in sich aufnahm, was ihm der von Amts wegen sanktionierte akademische Unterricht bot, der noch ganz im Geist des Klassizismus verwurzelt war und nach dessen teilweiser Überwindung den leidenschaftlichen Romantizismus als maßlos und übertrieben ablehnte und vielmehr in den Sentimentalismus des bürgerlichen Biedermeier hineinschlitterte, den heftigen, pathetischen Gefühlsaufwallungen gegenüber dem verträumten Lächeln gesitteter Wohlanständigkeit den Vorzug gab. Kisfaludy fand keinen Anschluß an die Gegner der offiziell genehmigten Richtung, an jene um eine Generation ältere, durch Joseph Anton Koch, Peter von Cornelius und einigen anderen vertretene Künstlergruppe, die sich gegen den Akademismus auflehnte, sich von seinen engen Fesseln zu befreien trachtete. Kisfaludy sah nicht über die Grenzen Wiens hinaus, auch hatte er in richtiger Erkenntnis der seiner künstlerischen Begabung gesetzten Schranken inzwischen wohl schon die Absicht aufgegeben, sich für Lebenszeit der Malerei zu verpflichten.

1816 kehrte Kisfaludy in seine Heimat zurück, zunächst gewiß nicht mit der Absicht, sich hier für ständig niederzulassen. Was ihm vorschwebte, war sich durchzusetzen, seine vielseitige Begabung drängte nach Erfolg und Anerkennung. Er war ein seltsames Gemisch von patriotischem Adelsstolz, von einem wegen seiner Mittellosigkeit zum Ergreifen eines praktischen Berufes gezwungenen Mann und einer Künstlernatur, die sich zur Romantik hingezogen fühlte. All dies verlieh ihm die Eignung, empfindlicher auf alles Fortschrittliche und Zukunftweisende zu reagieren, in seinem eigenen Leben und Schaffen Jahrzehnte jener Rückstände aufzuholen, derenthalben sein Vaterland den Anschluß an das übrige Europa, vor allem an den Westen, versäumt hatte.

1816 war der Achtundzwanzigjährige mit einer Fülle positiver Kenntnisse heimgekehrt. Er war mit den neuesten Ergebnissen des ungarischen Literaturschaffens vertraut, hatte einen ziemlich umfassenden Überblick über das Wiener Theaterleben, die dortigen Bühnenwerke und die Errungenschaften der Romantik bekommen. Er hatte Beziehungen zu der mit ihm gleichaltrigen Künstlergeneration, zu den Schriftstellern und Theaterleuten der österreichischen Kaiserstadt angeknüpft und erkannte deutlicher und klarer als die überwiegende Mehrzahl seiner Landsleute die Rückständigkeit der ungarischen Literatur und den völligen Mangel jedweder nationalen Kunst. Über die Mittelmäßigkeit seiner Qualitäten als Maler war er bereits mit sich ins reine gekommen, doch hatte er noch keine Gelegenheit gehabt, seine dichterischen und schriftstellerischen Fähigkeiten unter Beweis zu stellen. In dieser tastenden

Unsicherheit der Übergangszeit, in der er in Wirklichkeit noch immer auf seine Tätigkeit als Maler angewiesen war, um seinen Lebensunterhalt zu verdienen, da er des ihm künftig zustehenden Erbteils keineswegs sicher war, lebte er in Pest, unterstützt von seinen der bürgerlichen Intelligenz zugehörigen Freunden, die in ihm nicht das schwarze Schaf der Familie erblickten, sondern auf seine Fähigkeiten und sein schon damals zutagetretendes Organisationstalent vertrauten. Hin- und hergerissen zwischen Literatur und darstellender Kunst beginnt sich Kisfaludy erstmals mit Buchillustrationen und mit dem Plan eines mit eigenen Illustrationen versehenen Geschichtswerkes zu befassen. Seine Wunschträume lassen ihn auch damals noch die heimischen Möglichkeiten und das ungarische Verlagswesen überschätzen, die fehlenden Voraussetzungen zum Vertrieb inländischer Verlagsprodukte und die unzulängliche Organisation eines geregelten Bücherabsatzes weiß er noch immer nicht richtig einzuschätzen. Der plötzliche und für ihn selbst unerwartet kommende Erfolg, den er als Autor erntet, läßt ihn einige Jahre lang seine künstlerischen Ambitionen vergessen und den Plan einer großen illustrierten Geschichte Ungarns ad acta legen. Reicher um neue Erfahrungen und besser vertraut mit den heimischen Gegebenheiten und Publikumsbedürfnissen sucht er dann nach einer nutzbaren Anlage seiner zwiefachen Begabung und etabliert sich als Herausgeber eines gut durchdachten und gut redigierten illustrierten ungarischen Literaturalmanachs, der „Aurora“, deren Redaktion er bis zu seinem Tod beibehält. Mit diesem Almanach gab er seiner Heimat eben das, wessen sie augenblicklich am dringendsten bedurfte, zugleich aber vermochte er in seiner doppelten Eigenschaft als Text- und Bildredakteur all seine Kenntnisse, Anlagen, Talente und Erfahrungen nutzbringend in den Dienst der Öffentlichkeit zu stellen und in die Praxis umzusetzen. Nur mit einer bildnerischen Phantasie, mit literaturtheoretischen Kenntnissen und einem derart gründlichen Einblick in die Wiener zeitgenössische Künstlerwelt, wie sie Kisfaludy besaß, konnte man im dritten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts einen in literarischen und künstlerischen Belangen gleich hochwertigen und anspruchsvollen ungarischen Literaturalmanach redigieren und herausgeben, wie es die „Aurora“ war, in deren Sparten alles zu Worte kam, was seiner Kunstgattung nach Neues bedeutete. Als Bildredakteur gelang es ihm, die namhaftesten österreichischen Zeichner und Graphiker für eine Mitarbeit zu gewinnen. Da für den künstlerischen Maßstab auch weiterhin Wien tonangebend blieb, waren im Almanach nebeneinander die Fügersche Richtung des klassisierenden Barocks, die auf gründlicher Beobachtung beruhende naturgetreue Landschaftswiedergabe, die zuweilen schon ganz unverfälschte Romantik und ab und zu auch das genrehafte Biedermeier vertreten. Die Aussicht auf Verdienst lockte für kürzere oder längere Zeit auch einige namhaftere Künstler nach Pest zur Mitarbeit am Almanach „Aurora“. Einige Jahre später veröffentlichte dann Kisfaludy auch jene historischen Kompositionen unter den Illustrationen seines Almanachs, die er früher zur geplanten Geschichte Ungarns gezeichnet hatte. Mit der in Wien angeeigneten Fügerschen Linienführung sind in diesen Zeichnungen denkwürdige Begebenheiten aus der ungarischen Nationalgeschichte festgehalten, von denen manche unserer späteren Historienmalerei als Vorbilder dienten. In Kisfaludys eigenhändigen Aurora-Illustrationen löste allmählich eine auf Licht- und Schattenwirkungen, auf romantische Beleuchtungseffekte ausgerichtete, mehr oder weniger visionäre Auffassung den anfänglichen klassisierend barocken Zeichenstil Fügerscher Prägung ab, wobei ihm die Beiträge seiner gelegentlichen Mitarbeiter Moritz von Schwind und Alexander Clarot als Vorbilder dienten. Kisfaludys Tätigkeit als Illustrator und Bildredakteur wurde zu einem entscheidenden Faktor der Entwicklung und Entfaltung der national ungarischen Kunst, denn er war es, der mit den Bilderbeilagen seines Almanachs das heimische Bedürfnis nach visueller Schilderung geschichtlicher Ereignisse weckte. Die aus seinem weitverbreiteten Almanach bekanntgewordenen Wiedergaben schlugen in der Phantasie der Zeitgenossen und der nachfolgenden Generationen so tiefe Wurzeln, daß sie auch noch viel später immer wieder auftauchen. Auch verbreiteten die im Almanach veröffentlichten Kupferstiche die langsam aufdämmernde Erkenntnis von der Existenz verschiedener Stile, wenn auch freilich die Stilkunde damals noch zu den unbekanntesten Begriffen zählte.

Seltsamer-, aber in Anbetracht seiner persönlichen Verhältnisse dennoch durchaus verständlicherweise wendet sich Kisfaludy inmitten seiner erfolgreichen redaktionellen Tätigkeit wieder der lange vernachlässigten Malerei zu, in der er Ruhe und Erholung findet. Seine Beschäftigung mit der Malerei ist für die damaligen Umstände in seiner Heimat überaus bezeich-

nend, denn sein Stil und seine Themenwahl waren durch die im Ausstrahlungskreis der österreichischen Hauptstadt einzig gegebenen Möglichkeiten bestimmt, eine Erkenntnis, zu der man allerdings erst nach einer gründlicheren Untersuchung seines Oeuvres gelangt. Früher hatte man sich nämlich daran gewöhnt, in Kisfaludys Gemälden Arbeiten eines eigene Weg beschreitenden Frühromantikers zu erblicken, der vor allem Dichter und Schriftsteller war und die Malerei nur aus Liebhaberei betrieb, dessen einschlägige Arbeiten mithin eher von dem ihm innewohnenden, aber nicht zur Entfaltung gelangten Talent zeugten. Niemand suchte vordem die Zusammenhänge zu ergründen, nicht einmal die zeitlichen, obwohl, wie wir sagten, auf Kisfaludys Bildern nach Radierungs- und Gemäldevorlagen all das wieder Gestalt annimmt, was er in Wien in sich aufgenommen hatte. Seine der romantischen Wiener Zweitblüte huldigende Kunst entfaltete sich am stärksten zur Zeit seiner augenfälligsten dichterischen Erfolge, und diese beiden künstlerischen Arbeitsgebiete ergänzten und förderten einander. Kisfaludy war im Grunde genommen eine einsame Natur, der zwar in Gesellschaft sehr unmittelbar und aufgeschlossen sein konnte und wegen seiner an Leichtsinn streifenden Gutherzigkeit auch überall beliebt und gern gesehen war, der aber in Wirklichkeit niemand nahe an sich heranließ. Seine Bilder spiegeln die eigenen Gefühlsregungen, sein persönliches wechselvolles Schicksal, und von der Welt seiner Gemälde ist auch seine Poesie erfüllt. Doch gibt es umgekehrt auch etliche Beispiele dafür, daß Kisfaludy dichterischen Werken anderer durch eigenes malerisch illustratives Schaffen näherzukommen versuchte. Seine Bewunderung für Goethes Faust beweist ein aus Illustrationen zu diesem unsterblichen Meisterwerk komponiertes Gemälde. Nach einem stürmischen Leben und nach den Meeresstürmen und Feuersbrünsten, die Gegenstand so mancher malerisch phantasiebeschwingten Szenen von seiner Hand bildeten, gelangte Kisfaludy sowohl in seinem Privatleben als auch in seiner Bilderschematik in ein ruhigeres Fahrwasser, sobald er sich einer gewissen Müdigkeit gewahr wird, zumal seine fieberhafte Aktivität mit der Zeit auch seine Gesundheit erschüttert hatte. Aber auch in diesem späteren Lebensabschnitt schöpft er die Vorbilder noch aus seiner Jugendzeit und malt nach Stichen unter der Wirkung der auf Fügers Klassizismus unmittelbar folgenden Epoche sanft beschauliche Bilder im Biedermeiergeschmack, wie die Büßende Magdalena nach Correggio-Fügerscher Vorlage, die Venus und die Hebe.

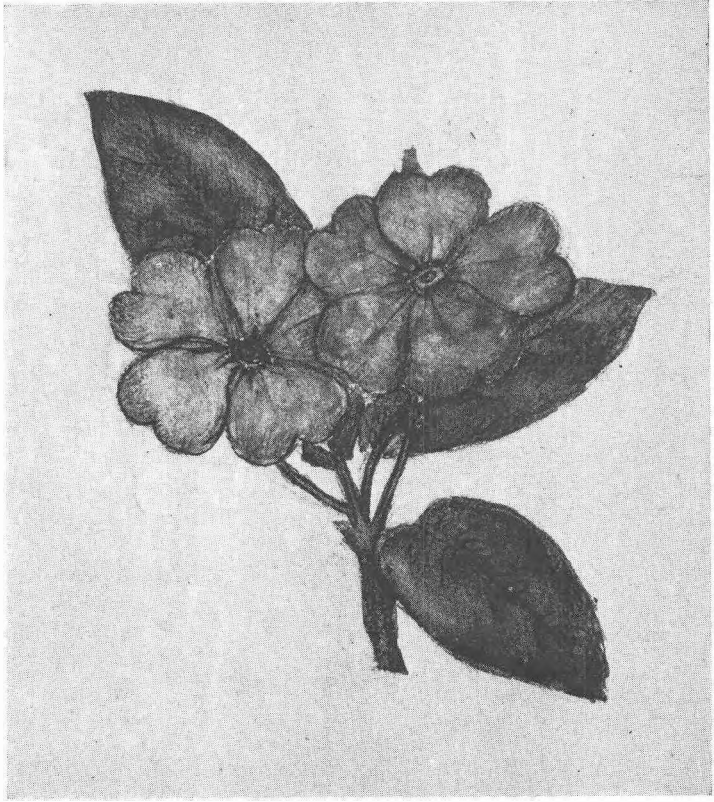
Die heimische Kunstgeschichte erwähnt Mihály András Hesz und István Ferenczy unter den ersten, die sich bei den zuständigen Stellen für die Errichtung einer Bildungsstätte für angehende Künstler einsetzten. Doch scheint man darüber jene Geste Károly Kisfaludys vergessen zu haben, die weit mehr Opferbereitschaft forderte als noch so beredete Eingaben, die zwangsläufig den schwerfälligen Instanzenweg nahmen, jene beispielgebende Aktivität nämlich, mit der Kisfaludy bei der geringsten Besserung seiner finanziellen Lage aus eigener Kraft eine Kollektion wertvoller Gemälde zusammentrug, die seiner von Anfang an gehegten Absicht nach, den Grundstock zur Gemäldegalerie einer künftigen ungarischen Kunstakademie bilden sollte. Seine Sammlung umfaßte Werke der italienischen Renaissance, des Barocks, ferner jener niederländischen Meister des 17. Jahrhunderts, in denen die Wiener Schule ihre Vorbilder erblickt hatte, Repräsentanten der klassisch französischen Landschaftsmalerei und Bilder der zeitgenössischen jungen Wiener Künstler. Es war eine angesichts der bescheidenen Mittel stattliche Sammlung, die ihm selbst Genuß und Freude machte und dem erwähnten gemeinnützigen Zweck dienen sollte. Knapp vor seinem Tode wandte sich Kisfaludy noch an den großen Staatsmann István Széchenyi, um die Gründung der ungarischen Kunstakademie voranzutreiben.

In Károly Kisfaludy erhielt Ungarn im ersten Drittel des 19. Jahrhunderts jenen zur Bewältigung wichtiger kultureller Aufgaben geeigneten Mann, der die Lage klar überblickte, der wußte, was im Rahmen der vorhandenen Möglichkeiten getan werden konnte, und der seine Pläne trotz seiner unruhigen und scheinbar oberflächlichen Natur mit gehörigem Zielbewußtsein stets auf möglichst reale Weise zu verwirklichen verstand. Für große konzentrierte Aktionen war die Zeit noch nicht reif, folglich mußte Kisfaludy aus eigener Kraft und vermöge seiner persönlichen freundschaftlichen Beziehungen die besten Köpfe der zeitgenössischen ungarischen Literatur um sich versammeln, um unserer Dichtkunst und dem heimischen Schrifttum neuen Auftrieb zu verleihen. Da es damals im Lande weder eine Gemäldegalerie, noch Ausstellungsräume, noch einen Kunsthandel gab, fiel Kisfaludy die Aufgabe zu, das bislang an Kunst kaum interessierte und jedem Kunstverständnis fernste-

hende, allmählich anwachsende ungarische Leserpublikum im Wege des gleichfalls mit Hilfe seiner Freunde an Verbreitung gewinnenden Aurora-Almanachs mit dem aktuellen Stand der europäischen Kunst und Literatur vertraut zu machen, seinen kulturellen Horizont zu erweitern. Es gab Zeiten, in denen er Autor, Redakteur, Illustrator in einem war, die Druckkosten finanzierte, für das Binden und die Kolportage der Hefte sorgte und zuweilen selbst die Rolle des Kunsthändlers — eines damals noch in Ungarn unbekanntes Berufszweiges — übernahm. Und bei all der vielseitigen Beschäftigung verlor er doch nie sein vornehmlichstes Ziel aus den Augen, in Literatur und Kunst, in Text und Bild der Aurora stets das bestmögliche zu bieten, das Niveau nie absinken zu lassen.

ΚΕΡΕΚ

1. Kisfaludy Károly: Gyermekkori rajza

2. Kisfaludy Károly: Freskótöredék a zalaapáti volt Szentkirályi-kastélyban

3. Kisfaludy Károly: Brennus kardja

4. Kisfaludy Károly: Hajótörtek

5. Kisfaludy Károly: Vénusz Ámorral

6. Kisfaludy Károly:
Önarckép

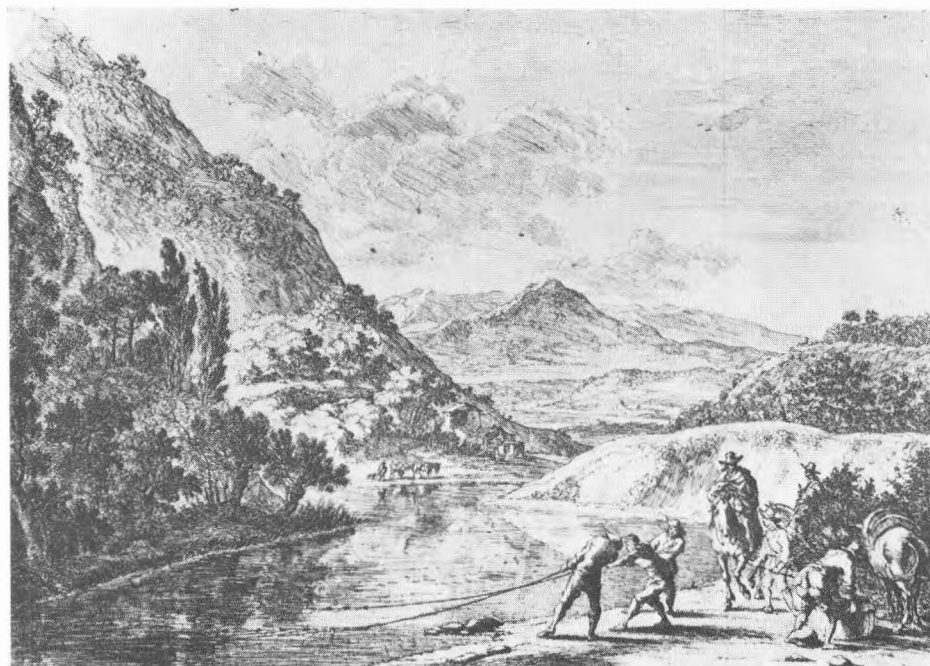
7. Kisfaludy Károly: Női képmás

8. Johann Ender után Franz Stöber:
Női képmás

9. Kisfaludy Károly: Tiberis a Soractéval

10. Jan Both: Tiberis a Soractéval

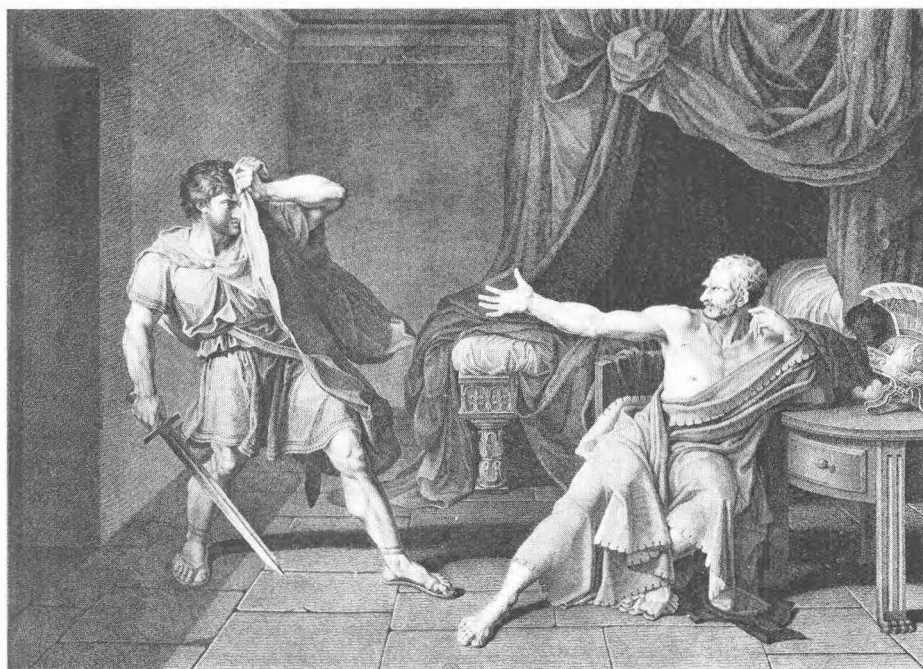

11. Kisfaludy Károly: Koldustársaság

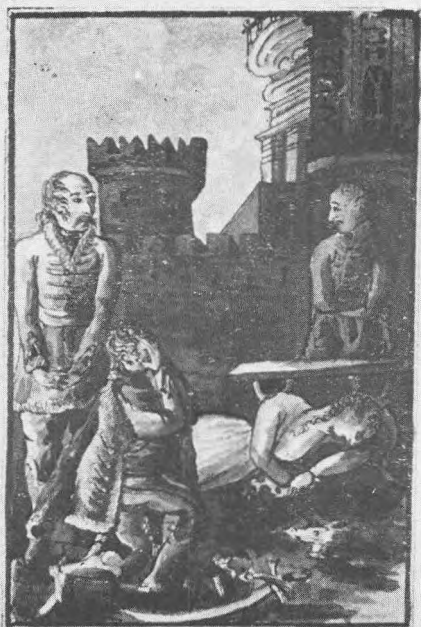

12. B. Kaiser: Koldusestély

13. Kisfaludy Károly:
Marius Minturnaeban

14. Jean Germain Drouais után Darcis: Marius Minturnaeban

Kisfaludy, 1801

Igy veszt hát el a jósz' menyje
Mindent, a' mit kerestek —
Hozán, és is kedveseit mind,
Hát' My szegény veszteték!

15. Kisfaludy Károly: Kisfaludy Sándor Somló című regéjének illusztrációja

16. Vincenz Georg Kininger: Kisfaludy Sándor Somló című regéjének illusztrációja

17. Martin Schärmer után Blaschke János: Dobozy

18. Martin Schärmer után Blaschke
János: Árpád

19. Kisfaludy Károly után Michael
Hofmann: László Cserhalmon

20. Martin Schärmer után Blaschke
János: Csobánc

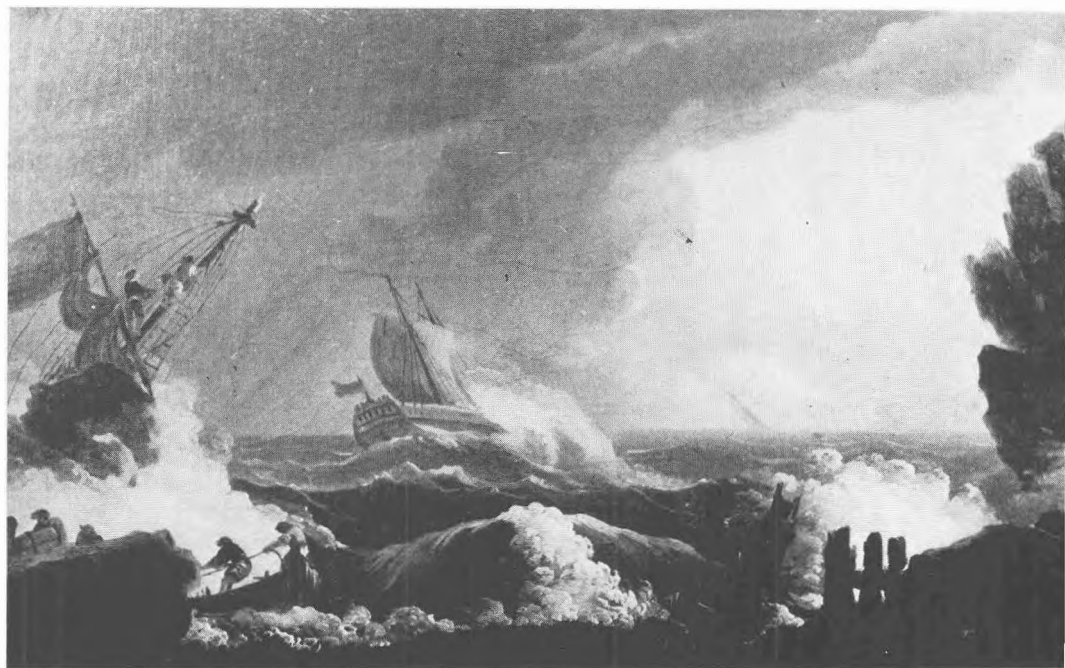

21. Kisfaludy Károly után Karl
Heinrich Rahl: A Zalán futása I. ének
ének illusztrációja

22. Kisfaludy Károly: Éjjeli szélvész

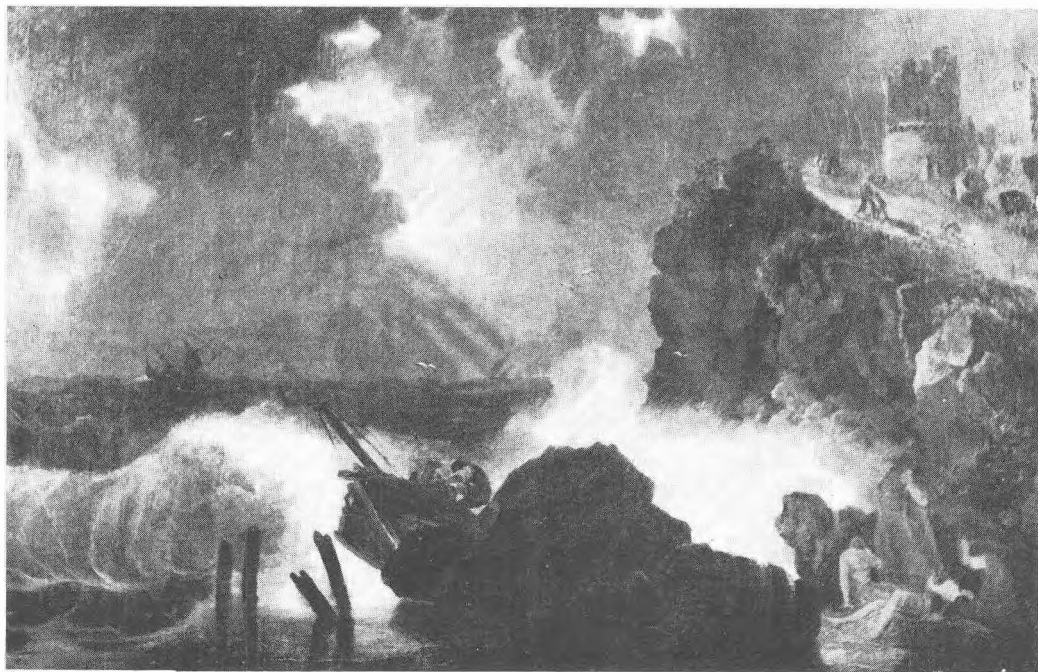
23. Kisfaludy Károly: Tengeri vihar I. (Tengeri táj)

24. Claude Joseph Vernet: Viharos tenger hajótöröttekkel

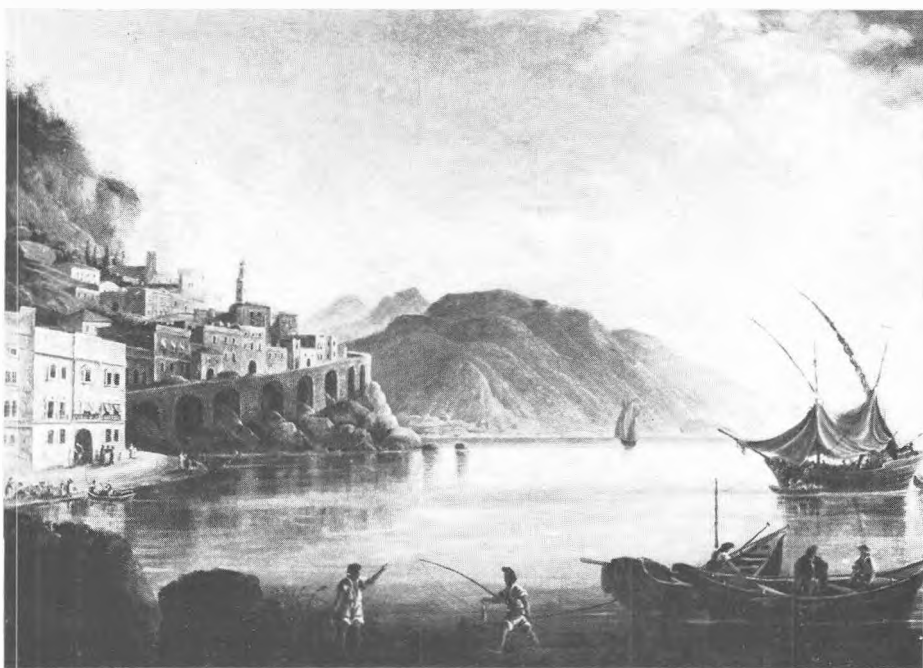
25. Kisfaludy Károly: Tengeri és levegői vihar

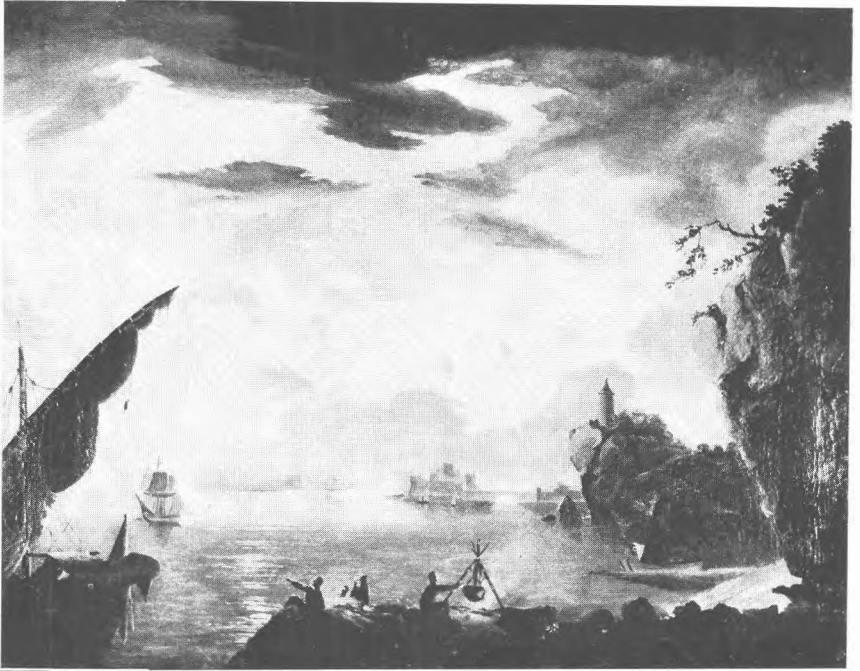

26. Kisfaludy Károly: Tengeri vész

27. Kisfaludy Károly: Tengeri kikötő (Olasz tengerparti város)

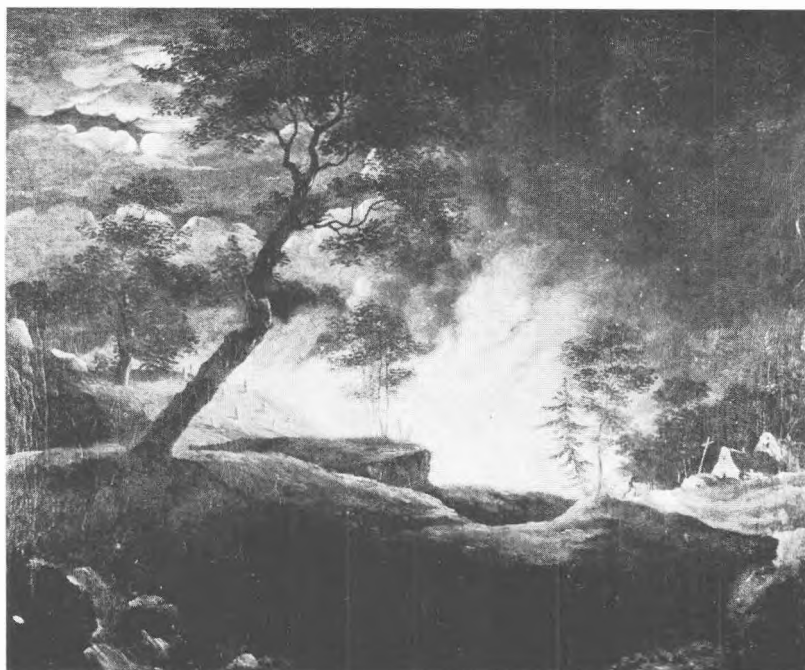

28. Kisfaludy Károly: Kikötő holdfényben

29. Michael Wutky: Tengeröböl

30. Kisfaludy Károly: Falu égése holdvilágos éjszakán

31. Kisfaludy Károly: Kunyhó rőzsetűz fényében

32. Kisfaludy Károly: Hébe

33. Villiers François Huet után Blaschke János: Hébe

34. Heinrich Füger: Bünbánó Magdolna

35. Heinrich Füger után Josef Berkovetz: Bűnbánó Magdolna

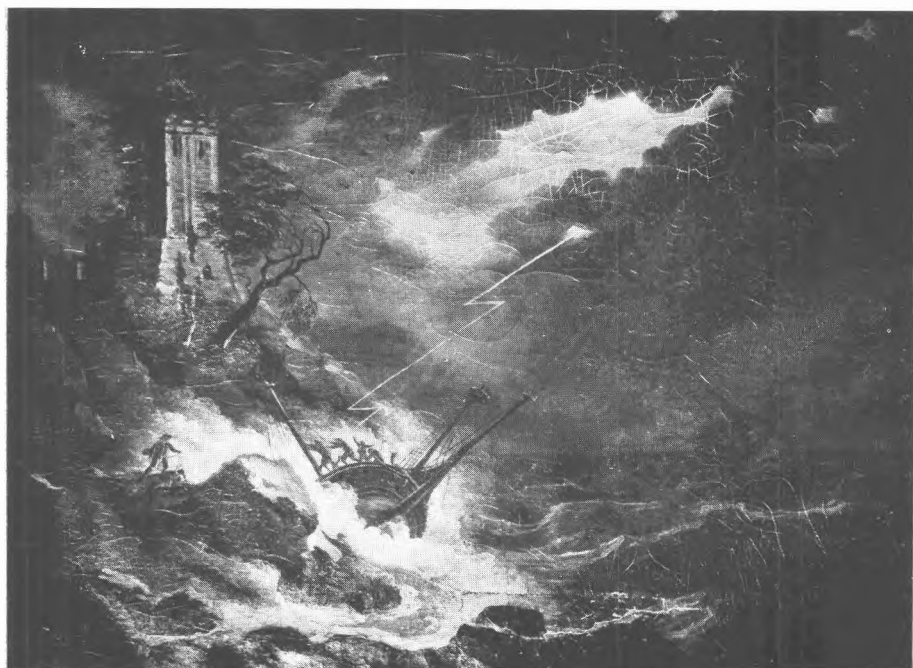
6. Kisfaludy Károly: Bűnbánó Magdolna

37. Kisfaludy Károly: Hajótörés holdvilágos éjszakán (Éjszaka a viharos tengeren)

38. Claude Joseph Vernet [?]: Hajótörés vöröslő villámfénynél

39. Kisfaludy Károly: Boszorkányok tánca (Boszorkánykonyha)

40. Gustav Heinrich Naecke: Goethe Faustjának illusztrációja

41. Moritz Retzsch: Goethe Faustjának illusztrációja

42. Alexander Clarot után Blaschke János:
Indulat hatalma

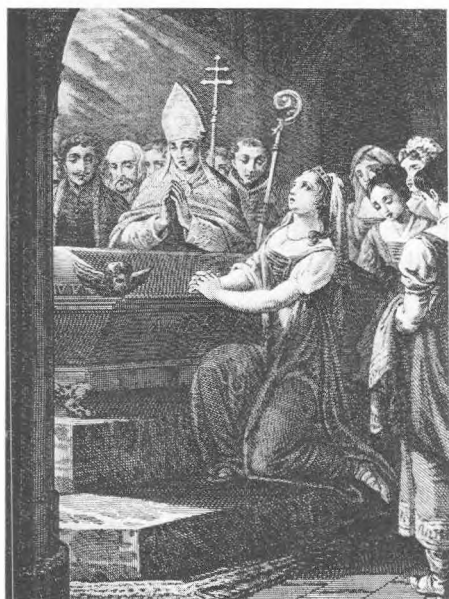

43. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann:
A' Magyar Amazon

44. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann:
Árpád

45. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann:
András és Béla

46. Kisfaludy Károly után Kovatsch József:
Erzsébet

47. Moritz v. Schwind után L. Poratzky:
Hollókő

48. Johann Ender után Michael Hofmann:
Eprész leány

49. Heinrich Thugut után Karl Heinrich Rahl:
Judit

50. Kisfaludy Károly után Michael Hofmann:
A rom

51. Kisfaludy Károly után Josef Stöber:
Szegény Tatár

52. Kisfaludy Károly után Josef Stöber:
Aradi gyűlés

53. Kisfaludy Károly: László király a cserhalmi ütközetben

Ára: 20, — Ft

